

Tartalomjegyzék

- 3-5 **Finta Éva** kézzel írott verse, portréja, rövid életrajza és verse
5-6 **Iancu Laura** versei
7-8 **Lukácsy József** – Kazinczy és kora
9-14 **L. Simon László** – Műveltség a kibertérben
14-17 **Alföldy Jenő** – Csanádi Imre centenáriumán

18-19 **Csanádi Imre** versei
20-22 **P. Maklári Éva** versei
23-26 **Cséby Géza** versei
27 **Kazimierz Burnat** verse
27 **Maria Kobets** verse
28 **Milosz Manasterski** verse
29 **Simek Valéria** versei
30 **Radnai István** verse
31-35 **Ködöböcz Gábor** – Az első világháború reflexiója Ady Endre lírájában
35-37 **Marczinka Csaba** – Expresszionista tendenciák Ady Endre kései lírájában
38-43 **Bence Lajos** – „Mert igazam volt, mert igazam volt...”
44-50 **Sebők Melinda** – Babits Mihály Ady-képe
51-58 **Petőcz András** – Ady-variációk napjainkban
59-61 **Elmer István** – Úszás könnyű elkeseredéssel, délután hatkor
62-64 **Száraz Pál** – Holdfényben
65-73 **Csűrös Csilla riportja** – Beszélgetés Serfőző Simonnal
74 **Marko Strojko** verse
75-76 **Oláh András** versei
77-79 **Bence Lajos** versei
80-88 **Dr. Szabó Ferenc SJ** – Magyarország kálváriája 1918-1919-1920-ban
89-93 **Dr. Szabó Ferenc SJ** – Emlékezés a tíz éve elhunyt Sulyok Vince költőtársra
94 **Vincze László** versei
95-97 **Gáspár Aladár** – Néhány gondolat Kiss Kálmánról
97-102 **Prax Levente** – Utazás a semmibe
103-106 **Bakonyi István** – Sík Sándor: Te Deum
106-107 **Kovács Jolánka** – Csatangolások, kószálások, düccenések a Felső Csallóközben
108-109 **Gáspár Ferenc** – Csak a szeretetre van szükség?
110-111 **Prohászka László** – Feledy Balázs – Ujszászi Róbert: Tóth Béla szobrászművész
112-117 **Péntek Imre** – Értékteremtés – helyi műhelyekben és fórumokon
118-124 **Gyórfy Sándor** – A szépség illata

**Naplónk,
2019. December;**

- 04-én: Bartal Klára könyvének a bemutatója volt a Vörösmarty teremben
 10-én: Öreghegyi Disputa, Tornyai Gábor atya volt Bobory Zoltán vendége.
 12-én: Bemutattuk a Trianoni Szemle új számát
 17-én: Vakler Lajos újságíró Fehérvári beszélgetések 3. című könyvét a szerzővel Bobory Zoltán mutatta be.
 18-án: P. Maklári Éva vezetésével ismerhette meg a hallgatóság a *Kötéltánc* című novelláskötetünket
 19-én: Cséby Géza költő, műfordító, polonista volt a vendégünk.

2020. Január;

- 08-án: hármas könyvbemutató volt Kaiser László, a Hungarovox Kiadó vezetőjének részvételével.
 13-án: a Királykúton vendégeskedett Mezey Katalin.
 15-én: Vár-estet szerveztünk a Vörösmarty Társaságnál, P. Maklári Éva vezetésével.
 27-én: a Királykúton zenés estet szervezett Bakonyi István vendégeivel.
 28-án: az Öreghegyi Disputa-sorozat vendége volt Németh Miklós Attila újságíró.
 30-án: (A) Költő-zug (zúg)-ban bemutattuk Szegedi Kovács György *Fehér* című verses kötetét. László Zsolt volt a házigazda.

2020. Február;

- 3-án: a Királykúton vendégeskedett Balaskó Jenő hagyatékának gondozója és Dobai Péter író.
 11-én: A Magyar Széppróza Napja rendezvénysorozatunk első eseménye: Elmer István *A megtört kenyér* című könyvének a bemutatója az Öreghegyi Disputa keretén belül.

Székesfehérváron, a Csók képtárban – Ujházi Péter *A különutazás terei* kiállításán a kerámiákat –, és Alsónémedin, a Halászy Károly Múvelődési Házban *A szépség illata* kiállításon a képeket Revák István fotózta. Pelikán Galéria *PLAN* kiállításon Deák Balázs, Máder Barnabás és Revák István László fotózott.

a fák is megrövednek
a lávafűzér is megrövednek
a víz is megrövednek
az árványok is megrövednek
csak a kővek porladnak egyre

a sóvém is megrövedne
ha lemeled évmillióddal erre
ha lemeled erre

(Tulajdoni: Manokővet, meddővíz;
és/sőt)

Finta Éva (Beregszász, 1954. január 1.) költő, drámaíró, irodalomtörténész. 1990 óta a Magyar Írószövetség tagja, jelenleg Sárospatakon él. Díjai: 2012-ben a kárpátaljai Együtt című irodalmi és kulturális folyóirat nívódíja, 2014-ben a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége Munkácsy Mihály Életműdíja, 2019-ben József Attila-díj.

Finta Éva

Marokkövek medálok

a szívem is megkövesedne
ha lennének évmilliárdok erre
ha lennének erre

a fák is megkövesedtek
kincses kövekké lettek
a látatüzek is megkövesedtek
színes féldrágakövekké lettek
a vizek is megkövesedtek
finom sókristályokká lettek
csak a kövek porladnak egyre
televényt fújnak a hegyre
szétmállanak a dolgok
a szilárdból kihull a boldog
a fényesből kihuny a csillag
csillognak a csigaholdak
a jáspis belülről vérzik
elporlasztja a régít
a smaragd feltámaszt újra
diadalmas az útja
a szodalit szavadon fog
nem mondhatod csak ami legjobb
a krizopál odaenged
ahol lelkedben a rejtek
az ametiszt tisztít és átmos
vérbeli szellemi fárosz
a citrinnel egybefogva
békéd s pénzed sokasodna
ónixszal szerelemben lenni
elméden nem ronthat semmi
az opállal naphosszat
könnyezhetnek a rosszak
hordhatják nyakra főre
a bűn elillan tőle
a sólyomszemet hetente
viseld s pihenni tedd le
szerencsét hoz az álmok
behozzák a világot
erősíti az elmét
igaz szívbeli emlék

a fák is megkövesednek
a lávatüzek is megkövesednek
a vizek is megkövesednek
az ásványok is megkövesednek
csak a kövek porladnak egyre

a szívem is megkövesedne
ha lennének évmilliárdok erre
ha lennének erre

2018. október 4-5.

Iancu Laura
Reggel Délen

leverten rakosgatom
kezem
Csoóri fuvolaverseiben
a boldogok
a Tisza-part fái
kik bujdosó arcodra
istenlátó szemedre ébrednek
amikor
a templomtornyok verebei
nyelvemen énekelnek

Szerelem Kharón idején

azt kérded kell-e félned
jobban mint a madárijesztőnek
a szentjánosbogártól
jobban mint az ólomkatonának
a kialudt parázstól
a só és a víz nászától
nem tudhatom
a csend után
ki szólal meg szorongatja fejfám
szerencsés érkezést kíván
és odalent ki oldja ki kalászbá font hajam
hogy hullámverései között
szentelt kezed csókolhassam

Tornyok

összecsomagoltam tegnap
hogy elmegyek
menni csak menni akartam
toronytól toronyig
harangszóruhában

Ta-ní-tás

Be irigyeltem, Gyermekjézus,
makulátlan talpadat!
Enyém bocskort növesztett,
és '91 tele is ráfagyott!
Szád végéből
nem hullott
morzsa,
és ruha takarta pocakodat
amikor vad hajjal énekeltem
hozzád
oláhul egyszer,
máskor
csak úgy, magyar szavakat.
Tanítottam:
É-des-a-nya! Gyere, és mondd utánam!
Szótagolva még szebb, mint
egybemondva!
Szád járását tisztán
látom,
de a hangod ma is
néma.

Lukácsy József

Kazinczy és kora

A XVIII. század második felében indult útjára a felvilágosodás, a polgári társadalom kialakításának érdekében. Célja a racionalitás, a szabad megismerés, valamint az önálló gondolkodás képességének megalapozása. Kiemelt szerepet kap az irodalom, a szépen, olvasmányosan megfogalmazott szövegek, legyenek ezek bölcséleti, társadalmi vagy természettudományos tárgyúak. Talán ennek köszönhető a formailag tökéletes és nyelvi tisztaságra törekvő klasszicizmus irányzatának népszerűsége. Az irodalmi művekben megjelennek az érzelmesség, azaz a szentimentalizmus stílusjegyei, az érzéki és érzelmi élet ábrázolásával. A magyar közművelődésben is, az ébredező nemzeti öntudat középpontjába a nyelvújítás és nyelvművelés kerül.

A folyamat elindulása Mária Teréziának köszönhető, aki 1760-ban magyar nemesi testőrség felállítását rendelte el. Az ifjú nemesek Bécsben megismerkednek az európai műveltséggel, szellemmel, ismeret- és érzelmvilággal, ami művelődésre, olvasásra, tanulásra és érdeklődési körük kiterjesztésére ösztönzi őket. Közülük kerültek ki az ú.n. testőrköltők csoportjai. Legismertebb képviselőjük Bessenyei György, akinek bécsi tartózkodása első évében négy könyve jelenik meg. Bessenyeit tizennyolc éves korában Kazinczy is meglátogatta.

Kazinczy Ferenc (1759-1831) már fiatal korától készült irodalmi vezérszerepére. Tanulmányait a sárospataki kollégiumban végezte, majd állami megbízatásokat vállalt. Elitműveltségét, sokirányú tudását szorgalmának és bécsi utazásainak köszönhette. Ismerte a kortárs európai irodalmat és jártas volt a képzőművészetekben is. Baróti Szabó Dáviddal és Batsányi Jánossal 1787-ben megalapítják az első magyar irodalmi lapot, a Magyar Museumot. Innen kilépve Kazinczy létrehozta saját folyóiratát, az Orpheust, amely az előbbihez hasonlóan elsősorban fordításokat, főleg a francia enciklopédisták műveit közölte. Fordításai között Shakespeare *Hamlet* és *Macbeth*, Goethe *Stella* című drámái is szerepelnek. Kazinczynek meghatározó szerepe volt az első magyar nyelvű színjátszó csoport megalakulásában.

1795-ben a Martinovics-összeesküvés vádlottjaként letartóztatják, 2387 napot tölt fogdában. Szabadulása után feleségül veszi Török Sophie-t, Bányácskára költöznek, amit Kazinczy Széphalomnak nevez el. Ezután bontakozik ki irodalmi szervező-vezető szerepe. Minden kézirat nála landol, minden szál rajta fut keresztül. Ha szükséges volt, kritikái meglátásait szigorú, sokszor rideg hangon fogalmazta meg.

Nyelvújítási mozgalmát a *Tövisek és virágok* című epigrammakötetével indította, és *Az ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* című tanulmányával zárta. Kazinczy a „fentebb stílust” hirdette, azaz egy stilizta volt, akit elsősorban a forma érdekelt. Az ódon, régies kifejezésekkel teletűzdelt, nehezen érthető szövegek helyett a korigényeknek megfelelő, egy esztétikai ideálhoz mérhető korszerű irodalmi nyelvet akart.

Rendkívüli jelentőséggel bír Kazinczy kiterjedt levelezése, melynek önélet-rajzi elemeit méltán egészítik ki emlékiratai. A Pályám emlékezete saját életútja mellett az irodalmi közélet kialakulásának kordokumentuma. Az *Erdélyi levelek* a romantikus hazaélmény első megfogalmazása. 2019-ben emlékeztünk Kazinczy születésének 260. évfordulójára. Életműve mindenki számára megkerülhetetlen, bár napjainkban nem nyelvújításra, hanem nyelvőrzésre lenne szükség. Egy „fentebb stílust” megcélózva.

Revák Katalin: *Tekeredik a kígyó* – mázas porcelán, (koncept-installáció).

L. Simon László

Műveltség a kibertérben¹

A műveltség fogalma és a művelt ember definíciója koronként változik és változott, de földrajzi értelemben is meglepő eltéréseket mutat. Az emberi társadalom által felhalmozott anyagi és szellemi értékek összességét képtelenség teljes egészében birtokolni, ezért az emberiség történetének minden egyes szakaszában az addig létrehozott értékeknek egy bizonyos része volt fontos, érvényes tudásanyag, amelyből minél többet sajátított el az egyén, annál műveltebbnek számított. Évszázadokig az antik kultúra ismeretére alapozott tudás volt a műveltség alapja, a görög és latin nyelv, az antik mitológiák, irodalmi, filozófiai, történeti és jogi művek ismerete elengedhetetlennek számított. Európában, illetve a nyugati műveltség hatókörében ez egészült ki a Biblia és a keresztény hagyomány ismeretével. A felvilágosodás mindezen csavart egyet, bár alapvetően nem változtatta meg az érvényes tudás, a műveltség fogalmát, hiszen minden fontos filozófiai kérdést az antik és a keresztény hagyományhoz viszonyítva, abból levezetve, vagy éppen azzal szembeállítva határozott meg. A hagyományhoz való kritikus viszony nem jelentette a hagyománnyal való végleges szakítást, s az újító szellem jelentőségének a fókuszba helyezése a tradíció fogalmát ugyan nem számolta fel, de fokozatosan átalakította azt. Knausz Imre *Az iskola mint a műveltség átörökítője* című írásában David Riesman amerikai szociológus nyomán joggal mutat rá arra, hogy a „premodern korok emberét a tradíció irányította: egyszerűen úgy élt, ahogy az apja, a nagyapja, a dédapja tette. Másrészt a távolabbi korok szellemi örökségét csak azoknak kellett elsajátítaniuk, akiknek erre valamilyen hivatás gyakorlásához szükségük volt, vagyis akik elsősorban papok, hivatalnokok vagy orvosok akartak lenni. Ennek a szakmai-hivatásrendi hagyománynak a közvetítésére jöttek létre az első egyetemek. Természetesen a középkorban is voltak nagy újítók, de ők deviánsnak: eretneknek vagy éppen szentnek számítottak. Az »új korban« már egyre ritkábban bizonyultak sikeresnek az örökölt viselkedésminták, a megváltozott körülmények között a sikert már az biztosította, ha az ember képes volt önállóan dönteni, és akár szokatlan utakat is választani. A biztonságot, az igazodási pontot ebben a helyzetben is a hagyomány biztosította, csakhogy itt a hagyomány már mást jelentett: nem az apák életformáját, hanem egy konstruált tradíciót, amelyet rendszeres tanulmányok során lehetett elsajátítani. Az iskolában elsajátított hagyomány lesz az, amit ma is műveltségnek nevezünk, és ami nem a szülők jelenét, hanem a jóval távolabbi múltat idézi meg.”

A modern nemzetfogalom kialakulásától kezdődően a műveltségesség folyamatosan átalakult, az anyanyelv egyre kifejezőbbé válása és széles körben való használata a görög nyelv ismeretének, valamint a latin mindennapi használatának az elmaradásán túl a tudás elsajátításának minél szélesebb körben megnyíló

¹ Elhangzott a népfőiskolai mozgalomról rendezett *Közművelődés a Kárpát-medencében* című, a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola által szervezett konferencián 2019. október 30-án Kápolnásnyéken.

lehetőségét nyitotta meg. Illetve az adott nemzeti közösség saját mitológiájának fontossá válását, saját kultúrájának, népművészeinek ismeretét, önnön hagyományainak megerősítését, saját jeles személyiségeinek tiszteletét hozta magával. A tradíció újraértelmezői így váltak és válnak maguk is a tradíció részévé. Ahogyan kontinensünk más kultúrnemzeteinél, úgy nálunk is egyre nagyobb szerepet kapott a nemzeti történelem, a művészetek és az anyanyelvi irodalom megerősítése és tanítása. Ez a folyamat azt eredményezte, hogy a 20. század második felére a latinos műveltség nem alapkritérium, sőt a latin nyelv és az antik kultúra beható ismerete inkább kurióznak számít, s annak hiánya a mindennapi életben, a tudomány és a technika világában szinte sehol sem okoz akadályt a boldogulásban és a fejlődésben. Egyes országok esetében még a jog- és az orvostudományban is felszámolták a latin fogalmak kötelező érvényű használatát. Mindennek köze van ahhoz, hogy a praktikus tudás, a természettudományi ismeretek a múlt században folyamatosan a műveltség részévé váltak, bár vitathatatlanul tartja magát az a nézet, hogy a művészeti értékek, a történelem s általánosságban a bölcsészeti területek tudásanyagának a beható ismeretétől tekinthetünk valakit műveltnek. Mindez nem választható el attól a tényről, hogy mindezek sokkal inkább határozzák meg az identitásunkat, különösen a közösségi önazonosságunkat, mint a természettudományos ismeretek. Bár azok kultúrtörténeti, illetve tudománytörténeti vonatkozása sem elhanyagolható. Az identitásunk szempontjából az szinte irreleváns, hogy ismerjük- s értjük-e a dinamó vagy a számítógép működési elvét, de annak a tudása, hogy az emberiség ezeket a technikai újításokat két magyarnak, nevezetesen Jedlik Ányosnak és Neumann Jánosnak köszönheti, valóságos identitásformáló erővel bír, a nemzeti büszkeségünket dagasztó, a műveltségünk részét képező információk. De csak nekünk, magyaroknak.

Arisztotelész még azt írta, hogy „a műveltség jó sorsban ékesség, balsorsban menedék”, Diogenész szerint „a műveltség az ifjaknak fegyverező erő, az öregeknek vigasz, a szegényeknek gazdagság, a gazdagoknak ékesség”. Az ékesség kifejezés használata is jelzi, hogy abban az értelemben, ahogyan sok-sok évszázadon keresztül gondolkodtak a műveltségről, a gyakorlati tudás minimális szerepet kapott. Ebben hozott tehát igazi fordulatot a 20. század. Ahogyan Németh László vélte: „A műveltség nem ünneplőruha, amelyet hordani kell. A műveltség a helytállás segédeszköze, a kifejezés szerszáma, a vállalkozás fegyverzete.” Az műveltségfogalom átalakulására a 20. század első felében a kultúrpolitika is reagált, amire hazánkban a trianoni ország- és nemzetcsönkítés után különösen nagy szükség is volt. A kultúrpolitika törekvése kétirányú volt: egyrészt minél szélesebb rétegek tanítása, műveltté tétele, másrészt a gyakorlati, hasznos, praktikus tudással való felvértezése vált politikai programmá. A tanulás, a műveltség terjesztésével annak a konzervatív programnak megvalósítása volt cél, hogy minél szélesebb középosztály legyen Magyarországon. A két világháború közötti időszak jeles tudósai és politikusai, különösen Szekfű Gyula és Kornis Gyula jutottak arra a következtetésre, amit a Klebelsberg Kuno kultúrpolitikáját szellemileg megalapozó Kornis *Kultúrpolitikánk irányelvei* című alapvető fontosságú munkájában, illetve *Mi a középosztály?* című írásában ki is fejtett: az

új magyar államot a középosztályra kell építeni. Egedy Gergely *A középosztály küldetése* írásában megállapítja: Kornis tisztában volt azzal, hogy „nem a statisztikailag középen lévők adják a középosztályt – ehhez több kell. Végül ő is elfogadja a két leggyakrabban alkalmazott kritériumot. Az egyik a gazdasági: a közepes nagyságú jövedelem. Egyetértőleg idézi fel Arisztotelészt, aki a *Politikában* kifejti: »A vagyoni állapotban is a legtöbbit ér a közepes. Az ilyen ember hallgat a legkönnyebben a józan észre.«” Megjegyzem, napjaink hihetetlenül gyors és felfoghatatlan mértékű vagyongyarapodásai kapcsán is érdemes lenne Arisztotelészre figyelni, de mint azt már rögzítettük, az antik tudósok munkájának ismerete ma már nem számít alapvető kritériumnak. Visszatérve Egedyhez és Kornishoz: „A másik hagyományos szempont »a műveltség bizonyos mértéke«. Ez kulcsfontosságú Kornis szemében, de úgy foglal állást, hogy a középosztályhoz tartozáshoz e két kritérium együttes meglétére van szükség.” Kornis szerint a középosztály „szellemi pályán mozgó rétege” adja a társadalom „szellemi arisztokráciáját”, így „ebből a szempontból a középosztály voltaképp a felsőosztály”. Úgy vélte, hogy amiként „a Földön nem az északi sark eszkimója, sem a tropikus tájak szerecsene építette fel az emberiség mai kultúrájának hatalmas dómját, éppúgy a társadalmi rétegek között is sem az egészen nincstelenség hideg és sivár miliője, nem a nagyon gazdagok elpuhító bősége teremti meg a kultúrát, hanem a kettő közé eső közérend műveltségi zónája, melyben a szellemi értékek kultusza hagyományyszerűs folyton továbbbőszítő indítékul szolgál”. Egedy rámutat arra, hogy Klebelsberg egykori államtitkára szerint „minden jól működő társadalomban a középső rétegnek kell tehát betöltenie a »vezérsztály« szerepét. Hiszen már Arisztotelész is úgy vélte, hogy az állami közösség akkor a legjobb, ha a középosztályra támaszkodik. Kornis érvelésében ugyanakkor az is benne van, hogy az állam azért is érdekelt a középosztály felkarolásában, mert a kultúra értékeinek a megvalósítása a hatalmát is erősíti; kultúra által hatalmat lehet szerezni. A szellem ugyanis tényleg hatalom.”

Klebelsberg Kuno minden gyakorlati lépése, oktatási reformja mögött ott munkált Kornis Arisztotelészig visszavezethető konzervatív tézise. Az 1925-ben indított nagyszabású népiskolai programjának tanterve szerint „a népiskola célja a hazának vallásosan és öntudatosan hazafias polgárokat nevelni, akik az általános műveltség alapelemeit bírják, és képesek arra, hogy ismeretüket a gyakorlati életben értékesítsék”. Ennek szellemében írta a kultuszminiszter 1926-ban, hogy „nekünk olyan nemzedéket kell ma felnevelnünk, amely húsz év múlva meg fogja állani a versenyt az akkori más népek generációival. És én kérdezem, hogyha a német, az osztrák vagy a körülöttünk levő államok népiskolái majd ontják a nyolc osztályon át tanult intelligensebb tömegeket, vajon akkor meg fognak-e tudni állani a magyar dolgozó tömegek a maguk csekélyebb intelligenciájával a tanultabb nemzetek munkástömegeinek versenyében?” Itt a műveltség fogalma már egyértelműen magában foglalja a szélesebb rétegek gyakorlati tudását. Ez a tudás kettős célt szolgál: egyrészt a minél jobb boldogulást, az ipar, a technika, a folyamatosan fejlődő termelés, a technológiai és gazdasági verseny szolgáltatását, másrészt az előbbit is megalapozó politikai stabilitás, az öntudatos, szélsőséges

gondolkodástól mentes, a demokratikus döntési folyamatok jelentőségét felismerő polgárság megerősödését. Az első cél kapcsán Klebelsberg úgy vélekedett, hogy „az igazi műveltség fellendíti a gazdasági életet és gazdagságot teremt. Ellenben még a gazdag emberek és a társadalmak is tönkremennek igazi műveltség nélkül.” A polgári iskolákat szabályozó 1927-es törvény szintén a gyakorlati tudás jelentőségére hívja fel a figyelmet, rögzítve, hogy ezen iskolatípus célja a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben gyakorlati irányú általános műveltséghez juttatni, és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre vagy pedig a középfokú szakiskolákra előkészíteni. Mindez egybevág a múlt század első felében nagy hatást kiváltó olasz marxista teoretikus, Antonio Gramsci szavaival, aki szerint „Le kell szoknunk arról, és fel kell hagynunk azzal, hogy a kultúrát enciklopédikus tudásnak tekintsük; ebben a szemléletben az ember csak mint befogadó van jelen, akit meg kell tölteni, és tele kell tömni empirikus adatokkal, nyers és összefüggéstelen tényekkel, amelyeket szótár módjára raktároz el agyában, hogy aztán a külső világból jövő ösztönzés hatására minden alkalommal megadhassa a választ”.

A termelés hatékonyságát is szolgáló politikai stabilitás kapcsán Klebelsbergék úgy gondolkodtak, hogy annak a művelt választók széles rétegei képezik az alapját. A kultuszminiszter szerint „Politikai életünknek egyik legnagyobb lappangó baja 1867-től fogva az volt, hogy a nemzet szélesebb rétegei éppen alacsonyabb műveltségüknél fogva nem tudtak helyes véleményt alkotni politikánk alapvető kérdéseiről, a magyar nemzet helyzetéről és életszükségleteiről; az egyes néprétegek pedig a saját igazi érdekeikről sem. Csak az magyarázza meg azt a szomorú dicsőségünket, hogy Magyarország a demagógia klasszikus talaja. Nagy tévedés azt hinni, hogy a demagógiát rendőri eszközökkel le lehet küzdeni, a ragályos betegségeket sem tudják kordonnal megállítani. A modern orvosi tudományoknak a védőoltásokat kellett hozni. A demagógia ellen csak egy szérum van: a kultúra.”

Ugyanebben az időszakban jelenik meg a magaskultúra, magasműveltség és a népműveltség fogalmának kettőssége is. Ennek a kettőnek a szembeállítását nevezte 1927-ben Klebelsberg kultúrдемagógiának: „Szinte általános világjelenség ma a kultúrдемagógia, amely a magasműveltség érdekében álló intézkedéseket szembeállítja a népművelés fejlesztésével, az előbbi pártfogolásának még a létjogosultságát is kétségbevonva. Ezzel szemben a felelősségük tudatában lévő kultuszminiszterek a két irány párhuzamosságáért küzdenek, és a magasműveltséget s a népműveltséget egyaránt igyekeznek emelni. Merném mondani, hogy világjelenség a kultuszminiszterek küzdelme a kultúrдемagógiával szemben. A kultúrdefetizmus ellenben egy kisebb magyar kör specialitása, mert sem a külföldi parlamentek vitáiban, sem a külföldi sajtóban nemigen találtam arra példát, hogy a nemzetek a közművelődési célokra felhasznált összegeket sokallták volna; ellenkezőleg, a hadügyi büdzsék tárgyalásánál rendszeren a katonai kiadások mérséklését és a kulturális kiadások emelését követelik. Nálunk minden jó magyar ember a nemzeti hadsereg céljaira szívesen áldozna, de ezt, sajnos, nem engedi Trianon. Annál sajnálatosabb, hogy mégis akadnak kultúrdefetisták, akik kényszerű katonai leszerelésünk után önkéntes kulturális leszerelést sürgetnek.”

Hova torkollik mindez a mai időkben? Milyen irányban fog változni a műveltség, az érvényes tudás fogalma? A tudás megszerzésének, az információ átadásának drasztikusan átalakuló technológiai feltételei miképpen alakítják a tudáshoz való viszonyunkat? Képes-e erre megfelelően és gyorsan reagálni a mai oktatáspolitikánk? S milyen kihívások elé állítják korunkat azok, az életünk minőségét, az emberi szervezetről, a testről vallott nézeteinket befolyásoló, az agyunk kapacitásának határait kitágító változások, amelyek a nyolcvanas évek eleji cyberpunk irodalom és filmművészet kimagasló alkotásaiban még a tudományos fantasztikum világába tartoztak, mára viszont csak olyan etikai szabályok betartása akadályozza a megvalósulásukat, amely etikai szabályokat egy klasszikus műveltség és világkép alapozott meg? S miképpen tudunk a hagyományainkból és a klasszikus műveltségünkből minél többet úgy átmenteni egy teljesen új világba, hogy az az identitásunk megtartását is szolgálja?

Láttuk, hogy „a természettudományok és a technika csak a múlt században váltak a kívánatos műveltség részévé. Azt hihetnénk, praktikus okokból, hiszen a technika rohamos fejlődése megkívánta, hogy a felnövekvő nemzedék járatos legyen ezekben a kérdésekben is. Ennél azonban alighanem fontosabb volt itt is a tudományos műveltség identitásteremtő ereje: a tudás azzal az öntudattal ruházta föl a polgárt, hogy képes uralkodni a körülményeken, a természet megismerhető és leigázható. A 20. század derekától azonban mélyreható változások következnek be a modern (posztmodern?) ember és a hagyomány viszonyában” – véli Knausz Imre. A társadalmi sikerességet már egyre kevésbé garantálja az a klasszikus műveltség, ami szilárd elveken és értékrenden alapuló belső irányítóként is működött. Bár nekem egyáltalán nem tetszik, sajnos tény, hogy napjainkban „sokkal fontosabbá válik a »többiekhez«, a »trendekhez« való alkalmazkodás. Röviden fogalmazva: posztmodern világunkban a siker biztosítéka, hogy kellő érzékenységgel észleljük szűkebb és tágabb környezetünk elvárásait, és jól tudjunk azokhoz alkalmazkodni. Ebben a helyzetben a műveltség »jellemerősítő«, identitásteremtő funkciója rohamosan veszít a jelentőségéből, és a műveltség közvetítésére létrejött iskolák legitimációs válságba kerülnek.”

*

2004-ben készült el a kiváló japán rendező, Mamoru Oshii 1995-ös korszakos cyberpunk rajzfilmjének, a *Ghost in the Shell*nek a második része. Az 1995-ös kultfilm megszületésére hatással volt Ridley Scott 1982-es filmje, a *Szárnyas fejvadász*, aminek alapjául Philip K. Dick *Álmodnak-e az androidok elektronikus báránnyokkal?* című regénye szolgált. De legalább ennyire fontos lehetett Mamoru Oshii számára a cyberpunk irodalom 1984-es klasszikusa, William Gibson *Neurománc* című sci-fi regénye. A *Ghost in the Shell* újabb és újabb alkotások születését generálta, s nem csupán az eredeti animációs film nem különösebben fontos, de rendkívül látványos amerikai filmes adaptációra gondolok, hanem például a tömegkultúrát is újraértelmező *Mátrix*-trilógiára. Ami a klasszikus műveltséggel már nem rendelkező nézők számára is könnyen élvezhető alkotás, ám telis-tele van olyan utalá-

sokkal és idézetekkel, amelyek csak a klasszikus műveltségű befogadók számára érthetőek, s amik újabb és újabb rétegeit, árnyaltabb és összetettebb értelmezési lehetőségeit nyitják meg az alkotásnak. Ugyanezt tapasztalhatjuk a *Ghost in the Shell* 2004-es folytatásában is: a hihetetlen látványvilágú, az emberi test fontosságát tagadó, ahogy a rendező fogalmaz: „az emberi felépítést folyamatosan változásra készítő a technikának” a szellemre való hatását is bemutató rajzfilmet szintén teletsúfolták az európai filozófia évezredeinek legfontosabb műveiből vett idézetekkel. Ezek nem ismerete mitsem vesz el a film élvezhetőségéből, ám rendkívül sokat tehet hozzá a megértéséhez. Akkor mégis miért, mi szükség van rájuk? Parafrazeálva az arisztotelészi gondolatot: a klasszikus műveltség csupán egy ékesség? Olyan ékesség, aminek gyakorlati haszna aligha van, de szebbé, érdekesebbé, tartalmasabbá, élvezhetőbbé vagy éppen elviselhetőbbé teszi az életünket? Vagy végül is arra jó, hogy újra és újra szembesítsen bennünket emberi létünk alapkérdéseivel, hogy majd Madách Ádámjával együtt legyen valaki, aki megkérdezi a nagyon távoli jövőben, az űrben: „Örjögő röptünk, mondd, hová vezet?”

Alföldy Jenő

Csanádi Imre centenáriumán

Az irodalomról való gondolkodásunk nincs olyan állapotban, hogy zavartalanul ítélkezzünk egy-egy alkotónkról, aki a huszadik század második felében szerzett magának elismerést. Csak törekedhetünk arra, hogy a szórakoztatóipar által egyre inkább befolyásolt közgondolkodás a maga ügyének tartsa jelentős költőink hagyatékát. Olyanokét is, akiknek rangját nemrég megingathatatlanak hittük, és néhányan hisszük ma is: Illyés Gyuláé, Vas Istváné, Jékely Zoltáné, Nagy Lászlóé, Juhász Ferencé, Csoóri Sándoré, Kányádi Sándoré, Székely Jánosé, Weöres Sándoré. A viszonylag jobban preferált szerzőket is inkább csak emlegetik már, mintsem

olvassák és népszerűsítik a nagyhatású médiumokban: Pilinszky János-, Nemes Nagy Ágnes-, Kálnoky László- és Szilágyi Domokos-műsorok sem igen hangzanak el a tévében és másutt, s a hatvanas-hetvenes évek sikerkönyveihez képest az ő könyveik is alacsony példányszámban fogynak. A még közöttünk élő kiválóságok alkotásairól nem is beszélve. Csanádi Imre a kvalitásaihoz képest különösen elhanyagolt szerzők közé tartozik.

Az irodalomhoz való viszonylatában *klasszicistának*, a környező és a mindenkori valósághoz való viszonyában *realistának* tartom Csanádi Imrét. Klasszicista a műfajok és műformák kezelésében, elődeinek kiválasztásában s a hagyományokhoz való viszonyában. A manierizmus sem idegen tőle, mert nemcsak a régi nagyok által ráhagyományozott mintákat tiszteli, hanem a régi kismesterek által kikristályosított részleteket is. A realista jelzőt én abban a kézenfekvő értelemben használom, amelyben Szerb Antal él vele *Világirodalmában*. A dolgokat különbözőképpen látjuk, s mindenkinek a szemléletében van valami rendellenesség. A lényegien realista Csanádi látásmódja semmiféle eltérést nem mutat a normalistától. Az olvasó katartikus örömmel fedezi föl Csanádi verseiben a *lényegre utaló részletek* valóságát. Ezekben a részletekben megcsillannak a nagy emberi igazságok: a természetben, társadalomban élő ember lényegi igazságai. Csak ő írhatta meg a legszebb magyar versekhez tartozók között az *Egy hajdani templomra* című református himnuszt, a *Bornemisztát*, a hadifogoly-verseket, a *Gyerek-örömök elégiáját*, az *Erdei vadak, égi madarakat*, *A novgorodi Szent György-ikonra* című ódát, az *Írott képek* remek sorozatát, a gyerekdalok remekeit s még sok, öröklétre „javasolható” tájverset, életképet, portrét.

Költészete ma nem a közízlésnek, nem az újmódi életideáloknak felel meg – ezt elismerem, bár nem hiszem, hogy a közízlésnek jó az, ha így van. De azt is tudom, hogy sokan keresnek más normákat, kulturális élményeket, mint amilyenekben korunk részelteti őket. Csak a könyvpiaci kínálaton s a hírverésen áll, hogy az érdeklődők mit igényelnek. Vajon rá is lelnék a léleknemesítő költészet rejtett értékeire? Tapasztalatom szerint Csanádiról alig-alig tudnak az emberek, a régen szélesebb „olvasótábor” maradéka sem igen. Ennek több oka van: sosem volt divatos szerző. S bár értékeit ritkán vonta kétségbe a kritika, hamar lemondtak róla azok, akiket a reklámügynökségek nem tartottak eléggé „újnak” vagy „modernnek”. Költészete a régi, kijegecesedett nyelvben és kultúrában gyökerezik, s megszenvedett történelmi, társadalmi és általános emberi tapasztalataival szembesítette a maga korát. A paraszttársadalom, melyben a költő az életről szerzett tapasztalatainak meghatározó részét szerezte első huszonöt évében, nagy mértékben megváltozott. Csanádi Imre őseivel s az őt fölnevelő falusi társadalommal együtt eltűnt, illetve átalakult a régi világ. Lehet hivatkozni arra, hogy Csanádi által oly magas esztétikai fokon bemutatott mai falu és a gazdálkodó ember gyökeresen más, mint a nagyapáké, dédapáké. Csanádi Imre művészete, mély meggyőződéssel állítom, mégis a mai és a holnapi ember épülését szolgálja. Az ókor görög városállamai és a benne élt emberek is eltűntek, alapműveltségünk alapjait mégis mindmáig tőlük szerezzük, s továbbadjuk az új nemzedékeknek. Tanítványok vagyunk mindnyájan, a magyar és az egyetemes kultúra tanítványai, ahogy azt „hírhedett” zenészeink, népdal- és népballada-kutatásunk nagyjai, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Erdélyi Zsuzsanna, Kallós Zoltán vallották. A modern és az ősi kultúra egységében művelődünk, ha rájuk hallgatunk. És ha Nagy László és Juhász Ferenc a „bartóki” utat járta az ősi és a modern csodálatos szintézisével, akkor Csanádi a hazai hagyományokhoz Bartóknál egy fokkal szorosabban kapcsolódó Kodály első számú követőjéhez tartozik, egyik legfontosabb mesteréhez, Illyés Gyulához hasonlóan.

Költészetének aranyalapját Csanádi hatalmas erőfeszítések árán szerezte meg küzdelmes diákkora, sok évig tartó katonáskodása, a második világháború katasztrófális éve s negyedfél évig tartó hadifogsága során. Fogoly-évei után a folytatás sem volt sokkal könnyebb az 1948 utáni szellemi ínség éveiben. Ezt az időszakot némileg az ő versei is megsínylették. Ám költészete 1953 után ritkán látott *másodvirágzásnak* indult, s gazdagon termőre fordult. Tudós költővé képpezte magát: a poézisnek nem csupán kiemelkedő művelője, hanem módszeres kutatója és szakértője is lett. A természetes gyerekkori indíttatása már diákkora óta kiegészült a nemzetivel. Utólag visszatekintve küzdelmes ifjúságára, szerencsének mondhatjuk, hogy az anyanyelvnek és a verselési technikának ez a kivételes talentuma a zámolyi környezetben – a paraszti kultúra értékei mellett – megörökölte a gyönyörű fekvésű Zámoly török idők-beli, Árpád-kori és még régebbi, az ő gyerekkorában még szájról szájra szálló mondáit, legendáit is. *Egy forráshoz* című, ódai és elégikus elemeket vegyítő verskompozíciója, csakúgy, mint a falu történelmi romjait megszólaltató versei, Arany János *Csonka torony* című verséhez hasonlóan mutatja föl a szellemi és lelki haza, valamint az emberiséghez tartozás mélyeséges-mély, tiszta forrását, messze meghaladva a 19. századi, helyi nevezetességekről írt regéket. A történelem és a művelődéstörténet olyan mélységeibe hatolt, ahol még Arany János észjárásához is volt mit hozzátennie a magáét a huszadik század gyermekeként. A *Halottvoivők énekét* megíró Csanádi a nem természetest tárgyilagosan megmutató humort egy képzeletbeli, 20. századi Arany Jánoshoz méltón mutatta meg.

Három és fél éves hadifogságát követően újabb évek teltek el, míg a megfelelő tájékozódás hiányait pótolhatta, s az irodalmi sematizmus erőtlensége helyett a helyes útra talált. A háború kezdetétől fogva a zsarnokság ellen emelt szót, a német megszállás idején és a nyilas terror idején. A Rákosi-diktatúra észrevehető megtorpanást mutat költészetében, de az enyhülést hozó Nagy Imre-korszak kezdetétől az ötvenhatos forradalomig, majd az újabb nemzeti megveretést követően a hetvenes évek utolsó virágkoráig, az *Írott képek* korszakáig minden megszólalása fontos. A komor kiegyezések idején is éreztette: a kiművelt fők vegyék kezükbe Magyarország sorsát. Ő, mint a „népiekhez” sorolt költő, úgy vélte: nem népiek és urbánusok, hanem jók és nem jók állnak szemben. Kudarcai az ország kudarcai voltak, veszteségei a nemzet veszteségei – de az igazi kultúra a miénk lesz, ha a „jókhöz” csatlakozunk.

Politikai-társadalmi állásfoglalásai nagy értékek, de főként pompás költői nyelve, változatos formaművészete, műltszemlélete s a közösségekben mélyen gyökerező kultúrája teszi nélkülözhetetlenné. Nem a lélek gáttalan kiáradása jellemzi, hanem az a fajta tárgyi közvetettség, amely világszerte a 20. századi költészet egyik legéletképesebb tulajdonsága. Ritkán szólaltatták meg olyan átéléssel egy táj, a szülőföld, az otthon s a fölnevelő közösség szellemét, mint ő. A művelt, irodalomra-képzőművészetre fogékony költő nagy példával szolgál mindazoknak, akik a saját erejükből, behozhatatlannak tetsző hátrányukat ledolgozva törekednek a szellemi értékek birtokba vételére és gyarapítására. Rajtunk

áll, hogy élünk-e a szépséggel, igazsággal és beavatottsággal, amelyet Csanádi Imre költészete kínál nekünk.

Az egyik ellenvetés, amellyel Csanádi életművét illeti a szakemberek egy része, az, hogy életrajzi költő. Egyrészt ez csak verseinek egy részére igaz – utolsó alkotó éveiben ez már nem is így van. Másrészt vegyük figyelembe, hogy neki még *volt életrajza*. Szellemi kiemelkedésének története Arany Jánosra emlékeztetőn példaeértékű. Társadalmi küzdelmei s a háború által megpróbált szenvedései közérdekű tanulságokat hoztak. Fölvetették ellene azt is, hogy költészete túlságosan sokat foglalkozik a falu „provinciális” világával. Illyés Gyula számos alkalommal kifejtett nézeteivel egybehangzón mondom erre: a provinciális társadalmi viszonyokat nem elkerülni kell, hanem alaposan megismerni. A megoldás első lépése ez.

A következő vád, hogy nem filozofikus. Közvetlen értelemben csakugyan nem az, de a költészetnek ritkán az a dolga, hogy átvegye a szakfilozófia módszertanát vagy terminológiáját. A művészi tapasztalat maradandóbban kifejezheti a kort, mint a spekulatív következtetések. A költészet gyakran felül is bírálja a tételesen megfogalmazott doktrínákat. Ez a hogyan kérdése révén lehetséges: a műalkotás tükrében a megformálás, a tények láttatása folytán az igazság jobban önmagára ismer, mint az elvont fogalmakkal operáló elméletekben. A művészetként rögzített valóság és az általa feltáruló igazság végleges, míg a bölcséletben rögzített igazságokat a valóság folytonosan módosítja, korrekciókra és kiegészítésekre készíti. A filozófia magasabbra törhet, mint a művészet, a művészet viszont közelebb áll az esetlegességekkel, véletlenekkel a mindig arcot váltó élethez. Az igazi művészet – mint Csanádi Imréné is – képes arra, hogy szembesítse az *igazat* és a *valódit*. Ő megtette ezt, s nem hagyta, hogy gondolkodásába tévtanok szűrődjenek be. Esztétikájának szilárd etikai fedezete van, társadalomszemlélete progresszív, humanus. Máshonnan jött, városi irodalmárként is az ő műveiben – és nem utolsó sorban élettörténetében – mindig érzékelem magyar mivoltomat.

Költészetének ezer és ezernyi árnyalatát megismervén megérezzük, hogy szembesültünk valamivel, aminek lényegét éppen a filozófia szeretné megragadni meg-megújuló törekvéseivel: az idővel. Legremekebb írásaiban Csanádi Imre nem csupán a pillanat hiánytalan – kritikai és értékkiválasztó – megragadására képes, hanem arra is, hogy birtokba vegye a mindnyájunk által visszahozhatatlannak hitt múltat, s benne a mindenkori embert.

Ha a legtömörebben kellene jellemeznem őt, ezt mondanám egy diákkori verse szavával: fölvértezi az embert a kor ártalmi ellen (*Vértezd magad*, 1938). Életműve a természettörvényekben hívő ember, a kulturális, mentális és etikai-esztétikai önvédelem sohasem nélkülözhető példája.

Csanádi Imre 100

(1920-1991)

Magyar szonett

Sötét meggyet töppeszt az aszaló cserény,
habok tülekednek fakó ég tengerén,
hadban fecske nyilall, kavarogni serény,
nyílik a nyár alatt feneketlen örvény.

Rosztat sejtő, rozzant szekerek ropognak,
szórt hosszabbat vetni bőre a tuloknak,
titkon készülődik, tücskök tanakodnak,
éléstakarásba hörcsögök is fognak,

Fölhasad érettem bolygónk burok-ege,
besüvíthet rajta az úr nyers hidege,
embernek-baromnak lesz akkor elege.

Mit festjük előre, eh, a tél mordságát,
kies kertjeinken hogy jeges szél vág át! –
szedjük, míg szedhetjük, nyarunk víg virágát.

Berdicsevi nyírfák

Zúgnak, zúgnak a nyírfák,
zúgnak az ukrán szélben,
maszatos égre írják
jelüket jós-sötéten.

Délnyugat sarka mordul,
csapzott arcunkba port vág, –
mit üzensz a romokból,
elhagyott, édes ország?

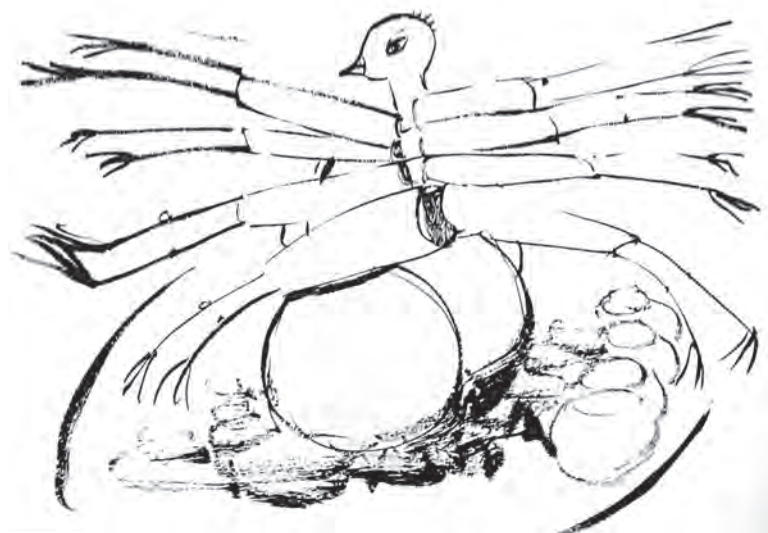
Utolérsz álmainkban,
vagy tévesztő varázslat,
jóízéd mondhatatlan,
sajdító látomás vagy.

Vak őszön a sötétből
ezerfelől, te drága,
ezer karral feléd tör,
emlékek lágy világa.

Fiad vagyok, anyám vagy,
végy vissza, égten-égek,
halálosan kívánlak –
meddig epedjek érted? –

Zúgnak, zúgnak a nyírfák,
a berdicsevi szélben,
közönyös égre írják
jelüket eltökélten.

Délnyugat sarka hördül,
csapzott arcunkba port vág, –
ítélet kürtje dördül:
ránkfér e zord tanulság!

Revák Katalin: *Fürj* – tus, papír

P. Maklári Éva
A Duna-parton

Nézem a Dunát, mint Te nézted egykor
a rakodó-part alsó kövén ülve.
A nyugalom tere most ez a folyó,
alig hullámszik.
Apró fodrai tüllszoknya csipkék,
s mint gyöngyszemek
rakódik rá az emlékezet.
A kihúló csöndben, fáradtan a múltó
időtől őrzi titkait.
Apró rándulásai vallanak csak a
beleoldódott gyászról,
mit feketétől feketéig cipel országokon át,
sirályokról álmodva
és fehér vitorlákról.

Hallgat a felszín, de fecseg a mély.
Ezer évünk kínja, bánata,
múlt és jelen fájdalma gyötri mély ereit,
az oda hulltak, az oda lóttek csontujjai
belekapaszkodnak a bombatölcsérekbe,
maradni akarnak, birkózva iszappal, szennyel,
nem csábítja szétlőtt nyakcsigolyájukat a tenger.
Itt hordta őket a föld,
koptatta cipőjüket a parti-sétány,
azon a hídon álltak,
mely most följük hajolva
fürkészi a hazai tájat.

Ezt a tájat, ahová Te
„egy megszerkesztett, szép, szilárd jövőt”
képzeltél *„komor vágyakozással”*.
Közös dolgaink mély sötétjében most is
harcsabajszerű indulat tátog,
hossa-viszi az ár,
s a Duna sem érti,
mikor jön végre kalózhajók helyett
a béke terhét cipelő lassú uszály.

Hiányérzet

A hegyeket égbe varázsolta a köd,
fehér házak lógnak a levegőben,
mint lepedők a szürke táj fölött.

A magasban fel-felvillan egy fény,
valami nincs, valami fáj, talán a
csönd a meztelen faágak hegyén,

talán egy emlék, egy kopott szánkó,
kamaszos flörtölés a domboldalon,
talán egy felém repülő hógolyó,

talán a régi, meghitt karácsonyok,
imára hívó hófödte harangszó,
tárt kapu várta ifjú pásztorok, kik

dalt hoztak és Isten szeretetét,
a reményt egy békés, szebb jövő felé,
ajándékként a lélek repülését.

Most fölöttünk már csak az emlék lebeg,
az utat a jászolhoz felszívja a köd,
„Mert elhagyatnak” lassan „mindenek.”

Revák István: *A táncosok* (Cs. K. T.) – Tus, papír

A tenger és én

Szabó Ferenc atyának

Én láttam a tengert.
Szinte mozdulatlan volt, ragyogott,
s valami végtelen távolságot zárt mély ölébe.
Apró gyémántkövek álltak őrt a parton
és az örökkévalóság vak reménye.
A teremtés titka morajlott a mélyben,
a fénycseppek ég felé vitték az emlékeket.
Mélység és magasság közt egyetlen
pontba forrva álltam megigézve,
s hogy átéljem létezésem tényét,
én beléptem a tenger vízébe.

Várt rám. Átölelte lábam, hízelgett,
csiklandozott, halkán fecsegett,
s én lebegtem, simogatott a nap, ringatott
e világot formáló bölcső, kacagtak
a hullámok, ugrándozott a parti homok.

Én láttam a tengert.
Düh rángatta, vicsorgott és szenvedett,
az idő bemocskolta tisztaságát, s ő
a homokra szórta minden szennyét,
mint megunt játékait a gyerek;
öklével verte a parti köveket.
Én beléptem a tenger vízébe.
Bokámba harapott, kitátotta bálna száját,
rám köpte sós, hínáros, megunt gyomornedveit,
s én éreztem: a tenger valamit közvetít.

Azóta a tengerre gondolok szürke,
egyhangú kockakövek között,
a tengerre, mely kilökött magából
mindent, s majd visszafogad, ha
letelt a ránk szabott idő.

Cséby Géza

Katyáni rapszódia

Még el sem halkult
a pisztolylövések
hangja,
még el sem ültek
a távoli kunyhók faláról
visszaverődő jajsavak
és imák
echoi,
a kotrógépek
hideg, olajbarna rögöket
szórtak a mozdulatlan,
még meleg testekre.
A tompa huppanások
zaját meg-megtörte
egy jaj,
egy tüdőből kiszakadó
utolsó sóhaj,
egy sikoly,
egy fohász...

A véres kezűek pedig
vodkától torzult
arccal röhögtek,
nagyokat köpve
a még
temetetlenekre.

A szitáló tavaszi eső
cseppjeit
lassan felitta
a föld,
s alant,
az átázott, sáros
katonazubbonyok
szív-feletti zsebében
elhomályosodtak
a fényképek,
szétfolytak az otthoni
levelek remény-vágyó
sorai..

A tájra,
alig pár nap
múlva,
visszatértek a madarak,
könnyű szárnyaik
libbenése,
énekük hivogatta
a nehezen érkező tavaszt.
A parasztok nekiláttak
a kora-nyári munkáknak,
mert élni kellett,
szülni, robotolni
és meghalni...

Nappal jött
éjszakára,
és éjszaka
nappalra,
de a
kivégzések utáni
szürke csönd,
a borzasztó
és elviselhetetlen,
ott rekedt
a mezőn,
a ligetekben,
megbújt virágok
szirmában,
a fűzek bolyhos
barkáiban,
fák ágai
közt,
madarak
fészkében,
szántóföldi
rögökben
és az emberek
rettegő lelkében.

És nem volt,
aki tenni
mert volna,
aki szólni
mert volna,

aki nézni
mert volna,
aki látni
mert volna,
aki gondolkodni
mert volna...

De a bűnös tett
fölé ültetett
nyírfák,
amikor feltámad a
katyni szél,
elsuttogták a neveket.
Több mint
20 ezer nevet...

Valahol messze
Lengyelországban,
Krakkóban, Varsóban,
talán Poznańban,
de minden bizonnyal
Wrocławban,
Lublinban
ezer és ezer
feketeruhás asszony
gyertyát gyújtott
egy fénykép
előtt,
ezer és ezer
apró gyermekkéz
kulcsolódott imára...

A Częstochowai Szűz
arca csupa könny.
Bal karján a gyermek,
jobb karját kinyújtva,
lassan megsimítja
a holtak sárgult
koponyáit
és hősi szemfedelelet
borít
a nyírfák alatt alvó
meggyilkoltakra.

Őszutó

Egyre gyakrabban
jutnak eszembe
régi dalok,
túnt idők
mosolygós,
szomorkás
emlékei.
Az ősz
fáradt leveleivel
hízlalja az utcák
bokáig érő
avarszőnyegét,
egy-egy tócsa tükrén,
megborzong a víz,
ha könnyű szellő
suhan át a téren.
Puha, nesztelen léptekkel
macska oson
a járdán,
hajnali kutya szalad
keresve
elhagyott helyét.
A pirkanó égen
rózsaszín felhők
lustálkodnak
terülő nyugalommal,
mögöttük
türkiz az ég.
De a csend fátyolán át
egyre hangosabb
a város zaja.
Elalszik
az utolsó
utcai lámpa is,
csípős reggel
köszönt ránk,
s e vers is
oly könnyedén
tovalibben,
mint a dér,
ha napfény simítja
üvegszín,
csillanó ruháját...

Kazimierz Burnat (Lengyelország)

Vers (Wiersz)

A távoli
elfelejtett helyek
megrekedtek ereim hajlatában
minden szívdobbanás
láthatóvá teszi körvonalait
mélyebbre préseli
a vér sebeimet éleszti

a szavak
értelmet szivárogtatnak

Ford.: Cséby Géza

Maria Kobets (Belorusszia)

Nap

...Igen, csakis a Nap
Ismeri a Paradicsommadár fészkéhez vezető ösvényt.
Nagy gondossággal és biztonsággal rejti útjait
Lusta báméskodói és megszállott keresői elől.
Az úttól eltikkadt,
Tízezrek közül csak páran találnak rá,
Milliónyi illuzórikus csalétek halmazában.
Megtalálói, az örökre tündöklők,
Megmaradnak
Az Ő Szentségében.
Lehet, hogy lábamban már nem volt erő,
Nem volt elég a látásom, hallásom, kitartásom,
Hogy legyőzzem ezt az utat.
Így ma, idegen hajzatok mérges bűzét szagolom,
Igyekszem hozzászokni a magamfajta tömeghez,
De alig tudom elviselni a nyilvánvalót.
Én – azon százezrek közül, akik megmaradtak.

*Mira Łuksza lengyel fordítása alapján
magyarította Cséby Géza*

Miłosz Manasterski (Lengyelország)

Hajóút (Rejs)

a hajó nyugodtan kifutott Keszthelyről
bonyodalmat nem gyanított senki
közönséges turista-hajóút
a nyaralás egyik hetének közepén
az ég kék szellő sem rezdül

a kapitány Badacsony irányába fordult
a nap visszatükröződött az apró hullámokon
a motor mértékkel dolgozott

a hangosbemondóból hirtelen orosz szó hallatszott
a gyerekek sírni kezdtek
valaki azt mondta elraboltak bennünket
megerősítette a tényt az hogy a
kormánykereket egy gyerek forgatta
a kapitány pedig tehetetlenül bámulta a semmit

megjegyzések hagzottak el hogy a Krimbe utazunk
egy német valami Szomáliát emlegetett
az élelmiszertartalékok gyatrák voltak
pár csokiszelet csipsz szalámi
és két lengyel alma

elhatároztuk azonnali elfogyasztásukat
mielőtt még az embargóra való hivatkozással
elveszik tőlünk a határon

Keszthely, 2014. augusztus

Simek Valéria

Kísérsz az úton

Nélküled élni az iderendelt
hétköznapokban, ahol mindig
szembejön velem emléked.
Kísérsz az úton, mint a mi
időnkben. Valamit üzenek
neked a felhők mögé.
Legalább egy percre adjon
vissza. Létezésem kísért
gyöngyei ne hiába guruljanak
szét a földön. Szerelmünket
újra élem annyi év után.
Kopogj az ajtón, ablakon,
hozd a lobogó július illatát.
Öléssel kapaszkodjunk
egymásba, mint régen.
Minden áramoljon, és
fellángoljon, csodás
tüzek vonuljanak arcunkon,
minden ami fény, és minden
ami ajándék. Amit kérek még
egy percet... Ruháim közt
keresem, amiben megszerettél,
a harsogó zöldet a napsárga
zsabóval, hogy magamra
vegyem, erre a kis időre,
ami még adatik

Felhők vonulásában

Amikor bennem sétál a feledés,
rádöbbenek, hogy hozzád nőttem,
és egyre több dolgot pakoltam rád.
Védelmet nyújtottál a hideg elől,
árnyékot a forróságban.
Kezedbe kapaszkodtam a csúszós
szakadék fölött... Megtanítottál
ölelni, összefonódott két akarat,
összetett mondatai lettünk.
Bennünk volt a vágy, küzdelem,
egymás elfogadására, ami rólunk
szólt, a kötődésünkről, a világról.
Beleolvadtunk a tájba, és
feloldódtunk a folyók, felhők
vonulásában.

Revák István: *Isidora Duncan* (Cs. K. T.)- Tus, papír

Radnai István

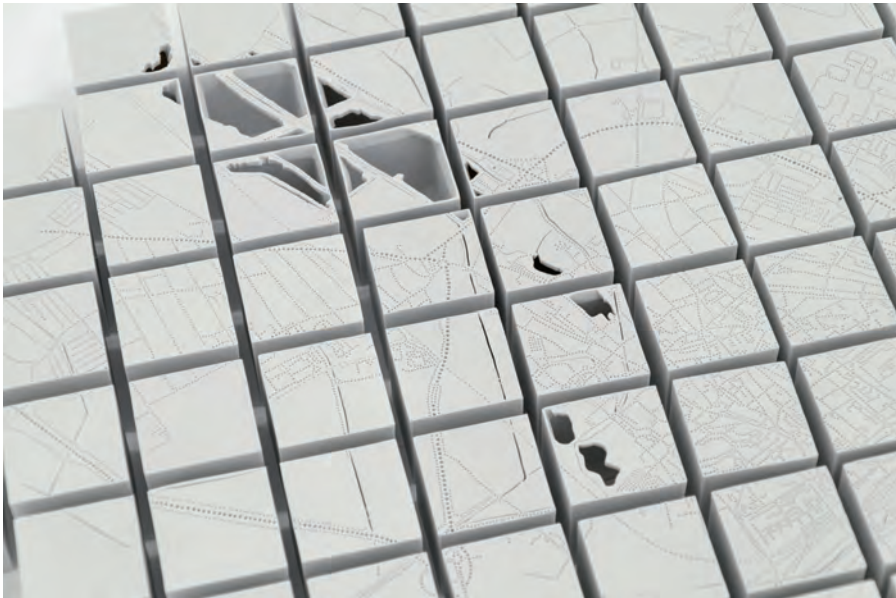
Fel nagy örömrre

még csak a hó játszik velem
nem az áruházakba születő isten
nektek elárulhatom elkeseredetten
daccal szétrúgtam az ágyat

hiába minden karácsonyfa és beigli
szűkös ajándék rántott hal
vagy negyvenötben mennyei
krumplipaprikás egy évnyi szárazbab után

hiába a súlyos pelyhekben hulló hó
keseregtem mert nem vittek éjféli misére
gyerek vagy mondták nem jár nekem
a betlehemi csillag aludjak parancsolták

csak a hó csak a hó játszik velem
keresem az angyalokat a duruzsoló kályhát
de csak feltépett díszcsomagolás
virít a kukában karácsony hulladéka

Máder Barnabás: *Fehérvár térképe* (részlet) – porcelán, 2020

Ködöböcz Gábor

Az első világháború reflexiója Ady Endre lírájában

„Az Égből dühödt angyal dobolt / Riadót a szomorú Földre”

„Minden Egész eltörött” – írja Ady 1909-ben született kultikus művében. A nevezetes vers (*Kocsi-út az éjszakában*) profétikus látomását igazolandó – miként Mekis D. János fogalmaz – „a modernségben széttöredező metafizikai rend dilemmái semmivé foszlottak az első világháború kitörésekor”. S hogy ez mit jelent a költői világerzékelés szintjén, arra megint csak Ady adja meg a választ: „Iszonyú dolgok mostan történülnek, / Népek népekkel egymás ellen gyűlnek, / Bűnösök és jók egyként keserülnek / S ember hitei kivált meggyöngülnek. // (...) Lámpás, szép fejek sután megszedülnek, / Emberségesek igen megrémülnek, / Ifjak kik voltak, hoppra megvénülnek / S a Föld lakói dög-halmokba dülnek” (*Krónikás ének 1918-ból*).

Ady Endre sorsköltészete című könyvében Bíró Zoltán így ír: „Ady eleve tragikus hangoltságú sorsérzékelése egyre tragikusabbá válik majd a világháború idején, és nemcsak általában, a világháborús élmények és látomások következtében, hanem elsősorban a magyarság jövőjét illetően”. Az abszurd helyzet egyik legszebb költői reflexiója a világlátás riadalmától motivált Csinszka-versben olvasható: „Világok pusztulásán / Ősi vad, kit rettenet / Űz, érkeztem meg hozzád / S várok riadtan veled” (*Őrizem a szemed*).

Nagy élménysűrűségű, inerg gazdag pályája során Adynak kétségkívül a háború jelentette a legsúlyosabb kihívást. A létrontás és világlátás rettenetében úgy kellett helytállnia emberként és magyarként, hogy mindeközben költőként is hű maradjon önmagához. Az egyébként mértékadó európai szellemeknek (íróknak, költőknek, filozófusoknak) is túl nagy próbatételt jelentő háborús hisztéria közepette – minő ritkaság ez mind a mai napig – nemcsak költői identitását, hanem legtágabb értelemben vett művészi-emberi integritását is meg tudta őrizni. Megrendítő szépségű és egy évszázad elteltével még fájdalmasabb akusztikával szóló ikonikus költeménye (*Intés az őrzőkhöz*) ezért lehet az emberség és magyarság fokmérője, illetve a hűség és helytállás etalonja. „Őrzők, vigyázzatok a strázsán, / Az Élet él és élni akar, / Nem azért adott annyi szépet, / Hogy átvádoljanak most rajta / Véres s ostoba feneségek. / Oly szomorú embernek lenni / S szörnyűek az állat-hős igék / S a csillag-szóró éjszakák / Ma sem engedik feledtetni / Az ember Szépbe-szótt hitét / S akik még vagytok, őrzön, árván, / Őrzők: vigyázzatok a strázsán”.

A háború költői reflexiója, Ady próféciája kapcsán különösen fontos, hogy leggyakrabban hirdetett igéje az életigenlés: „Isten az élet igazsága / Parancsa ez: mindenki éljen, / Parancsa ez: mindenki örüljön, / Parancsa ez: örömgyilkos féljen, / Parancsa ez: mindenki éljen” (*Az Isten harsonája*). Egész művészi-emberi

hitvallása ebből fakad: gyűlöl mindent, ami az élet kiélését akadályozza vagy lehetetlenné teszi: az elnyomást, a szegénységet, a maradiságot, a háborút.

Ebben a kontextusban szemlélve a költő és gondolkodó Ady esetében az álomlátó realista és lényeglátó realista jól megfér egymással. Ráadásul a szorongató körülmények hatalmával (súlyosbodó betegség, egzisztenciális nehézségek, publikációs problémák, a sorozások rémképei) dacolva. Ahogy egyik levelében írja: „egy szörnyű világválságon kívül el kellett jönnie az én nagy emberi válságomnak is (...) akkor, mikor a mindenki ügye és a magamé vetélkedve fenyegetnek egy nagy katasztrófával”. A kritikus helyzetben a legfőbb vigaszt és fogódzót a Csinszka-szerelem jelentette számára. „Gondoltam: drága, kicsi társam, / Próbáljunk mégis megmaradni / Ebben a gyilkos, vad dúlásban. // Mikor mindenek vesznek, tűnnek, / Tarts meg tegnapnak, tanuságnak, / Tarts meg csodának avagy bűnnek. // Mikor mindenek futnak, hullnak, / Gondoltam: drága, kicsi társam, / Tarts meg engem ígérő Multnak” (*De ha mégis?*).

Ady háborúhoz való viszonyulását, az esztelen vérontásra adott választát kivételes írástudói felelősséget tükröző, transzparens módon kifejező verscímei is jelzik. Az alább felsorolt művek *A halottak élén* (1918), illetve *Az utolsó hajók* (1923) című kötetének jellegadó darabjai: *Emlékezés egy nyár-éjszakára*; *Ember az embertelenségben*; *Véresre zúzott homlokkal*; *A rémnek hangja*; *Tegnap tegnap siratása*; *E nagy tivornyán*; *Mai próféta átka*; *Ésaiás könyvének margójára*; *Kicsoda büntet bennünket?*; *Egy háborús virágének*; *A megcsúfolt ember*; *Szent Liber atyám*; *Beszélgetés a szívemmel*; *Követelő írás sorsunkért*; *Üdvözlét a győzőnek*. A valósággal nagy felületen érintkező, szuggesztív felidéző és megjelenítő erővel bíró versekben sajátosan Adyra valló metaforák fejezik ki a háború világát: „elszabadult pokol”; „véres s ostoba fenéségek”; „véres, szörnyű lakodalom”; „gyilkos, vad dúlás”. Mindezzel a költő értékudatát tükröző és a háborús tébolyt tagadó nagybetűs értékjelképek állnak szemben: a *Tegnap*, a *Gondolat* és az *Ember*. Ady nem egyszerűen csak szembe helyezkedett a háború borzalmával, de – az esztétikai magatartást a magatartás esztétikájává lényegítve – a fölfordult világban is meg tudott maradni embernek. „Egy világot elsüllyesztő / Rettenetes éjszaka” évadján, amikor „Az iszonyúság a lelkekre / Kaján örömmel ráhajolt”, s amikor „Véres, szörnyű lakodalomba / Részegen indult a Gondolat”, nos, az adott körülmények között „Ékes magyarnak soha szebbet / Száz menny és pokol sem adhatott: / Ember az embertelenségben, / Magyar az üzött magyarságban, / Újból-élő és makacs halott”.

A kiküzdött bátorság és remény igéi ezek – a legnagyobb bátorság a remény! – s ezen a ponton jó okkal gondolhatunk az elhíresült Babits-esszé zárására: „Még ha semmi reményünk sem volna, s joggal veszítenéd el minden hitedet a Morál és Igazság erejében: bizonytal akkor is inkább illik az Írástudóhoz a Világítótorony heroizmusa, mely mozdulatlan áll, és híven mutatja az irányt”.

Ady háborúra reflektáló legfontosabb verseivel (*Az eltévedt lovas*, 1914; *Ember az embertelenségben*, 1916; *Krónikás ének* 1918-ból) feltétlenül az irányt mutató írástudók, a szellem jelzőfényei között foglal helyet.

Az eltévedt lovas – mint sokak által referencia-versnek és abszolút viszonyítási pontnak tartott remeklés – az „én”-hez kapcsolt korábbi relációk (élet, halál,

szerelem, Isten, magyarság) nyomán egy újabb és minden egyes viszonylatot átható vonatkozást társít: a háborút. A halottak élén 125 verset magába foglaló kötetkompozícióján belül a magyarságciklus címadó darabjaként szereplő mű – három hónappal az első világháború kitörése után – „a magyarság sorsának ítéletes, tragikus látomása”. Alapvetően és elsősorban a magyarság eltévelyedését hangsúlyozó értelmezésében Görömbei András az „eltévedt lovas” szimbolikáját tágabb relációban is kibonthatónak tartja: „a vers érvénye persze egyetemes is: az utat tévesztett ember drámájának egyetemes érvényű kifejezése is”.

A régi keletű esztétikai tapasztalat – miszerint a vers erőter, melyen keresztül a költő energiát közvetít a befogadó felé – ebben a kompozícióban még a kevésbé vájt fülűek számára is evidenciaként jelenhet meg. „Vak ügetését hallani / Eltévedt, hajdani lovasnak, / Volt erdők és ó-nádasok / Láncolt lelkei riadoznak. // (...) Kísértetes nálunk az Ősz / S fogyatkozott számú az ember:/ S a domb-kerítéses síkon / Köd-gubában jár a November. // (...) Hajdani, eltévedt utas / Vág neki új hináru útnak, / De nincsen fény, nincs lámpa-láng/ És hírük sincsen a faluknak. // Alusznak némán a faluk, / Multat álmodván dideregve / S a köd-bozótból kirohan / Ordas, bölény s nagymérgű medve”.

Az életművön belül akár címerversnek is tekinthető alkotás újfent azt példázza, hogy a világmindenségnek mondott nagy egésznek senki sem látja a maga komplexitásában és teljességében úgy együtt, mint a költő. Ez nyilván a költői optika élességét és a kozmikus pillantás képességét jelenti. És a dolog természetéből adódóan azt a fajta őstudást és alapmotíváltságot is, amiről igen gyakran megfeleledkezünk: „az egésznek része csak az lehet, ki szíve részévé tette az egészet”.

Versben tiltakozni a háború ellen annyi, mint nyelvi erővel menni a fontosság ostoba pestise ellen. S mindezt tenni a korabeli magyar közegben, ahol a háborúellenesség a tevőleges hazafiatlansággal, de legalábbis a haza iránti elkötelezettség hiányával volt azonos, nagy-nagy erkölcsi bátorságra vall.

Az utóbbi antológia-darabbá vált Ember az embertelenségben megírása a román csapatok erdélyi betörésével esett egybe. A magyarok kétségbeesett menekülését a csucsai kastélyból érzékelő Ady személyesen kozmikus és kozmikus személyes metaforikával ad hangot végtelen fájdalomának és megrendülésének. Aszülőföld és a magyarság végveszélybe kerülése az önerősítő-önfelnevelő magabátorítás és az univerzális lírai részvétellel érintkező jövőféltés szokatlanul erős gesztusait hívja elő a költőből. „Szívemet a puska zúzta, / Szememet ezer rémség nyúzta / Néma dzsin ült büszke torkomon / S agyamat a Téboly ütötte. // És most mégis, indulj föl, erőm, / Indulj föl megintlen a Földről! / Hajnal van-e, vagy pokol éjfél? / Mindegy, indulj csak vakmerőn, / Mert régen-régen cselekedted. // (...) Óh, minden gyászok, be értelek, / Óh, minden Jövő, be féltelek, / (Bár föltámadt holthoz nem illik) / S hogy szánom menekülő fajtám”.

Ami történik az emberrel a világban, az mindig lelki, erkölcsi, szellemi okokból történik. Nem volt ez másként az első világháború esetében sem. A téma adta keretek között most csak utalok Julien Benda *Az írástudók árulása* (1927) című nagy hatású könyvére. Az erre reflektáló, fentebb már idézett esszéjében Babits a következőket írja: „Nem a régi magyar írástudókra gondolok, akik megmondták

az igazat nemzetünk szemébe oly korokban, mikor még Igazság és Emberség becsületben és fényben ragyogtak. Hanem gondolok a világháború korának magyar költőire, akik, legalább az igazán érdeemesek egytől egyig, bármennyire szerették is hazájukat, tudtak hívei maradni a Békének és az emberi közösségnek azokban az esztendőkből, mikor Európa legnagyobb szellemei kevés kivétellel versenyt hangoztatták a „Gyűlölet igéit”, nyíltan megtagadva az emberi egységet és igazságot, s az írástudók árulása aratott, és tort ült. Ha van nemzet Európában, melynek legjava írástudói nem követték el ezt az árulást: a magyar az. Pacifisták voltunk, és ma – hadd legyünk csak nacionalisták! Magam is az vagyok. De ennek a nacionalizmusnak ugyanaz a lényege, ami a pacifizmusunké volt: az erőszak elvének tagadása” (*Az írástudók árulása*, 1928).

Ady historizáló, archaizáló, formautánzó verse, a *Krónikás ének* 1918-ból a csapásoktól és kollektív amnéziától sújtott, jelenlét- és emlékezetvesztésben szenvedő emberiség kíméletlenül pontos lírai dokumentuma. A háború mindent tönkretévő, lealjasító hatása a történelmi realitások leltárszerű gazdagságával, részletező epikai bemutatásával kap hangot. Az ótestamentumi prófétáktól, a magyar irodalmi régiségtől s kiváltképpen a 16. századi kálvinista költészettől motivált versbeszéd fontosabb üzeneteiben mintha a kései Vörösmarty antropológiai vízióival mutatna rokonságot. *Az emberek* című vers illúziótlanul kegyetlen s végtelenen pesszimista soraiban „sárkányfog-vetemény”-ként megjelenő emberfaj Ady versében a tökéletesen értelmetlen háborús áldozathozatalra kárhoztartott embermilliókkal mutat megfelelést. Az univerzális távlatú vanitatum vanitas gondolata s a háború bestialitása a krónikás ének műfaját nagy leleménnyel újra teremtő, különleges nyelvkezeléssel szólal meg; a vers erkölcsi-eszmei mélyrétege félelmes monotóniát sugárzó formarendben ölt testet. „Szegény emberek ölnek és csak ölnek / S láz-álmaikban boldogan békülnek. / S reggelre kelvén megint megdühülnek, / Kárhoznak, halnak, vadakká törpülnek. // Halál-mezőkön bitófák épülnek, / Nagy tetejükre kövér varjak ülnek / Unják a hullát, el – s visszáröpülnek, / De az emberek meg nem csömörülnek”.

Mindig van elég fény ahhoz, hogy lásson, aki akar és mindig van elég homály ahhoz, hogy ne lásson, aki nem akar – mondja Blaise Pascal. Ennek tükrében Ady Endre költészete azért lehet az emberi gondolkodás gyémántfoglalata, mert a legsötétebb és legabszurdabb helyzetben is a valóságérv és tisztánlátás fontosságára, ezáltal pedig az emberi felelősségre és méltóságra figyelmeztet bennünket. Vagy miként az adys tónusok és képzetek imaginációjában fogant Farkas Árpád-vers (*Ostorzúgásban ének*) üzeni: „Lerágva csontig álmai, / hajában szitok s pör sziszeg, / midőn messiás-sírokon / nyekergetik víg lantjaik / a fénylő képű igricek. // Nem kell már lant, se cimbalom, / tornázó vágyaknak tora, / csak Ady Endre ostroma, / csak Ady Endre ostroma!”

(Elhangzott a Tokaji Íróklubban 2018. augusztus 17-én)

Marczinka Csaba

Expresszionista tendenciák Ady Endre kései lírájában

Ady Endre kései líráját – a fordulatnak tekinthető 1912-1913-as évektől kezdve – megváltozott szimbólumkezelés és az igemetaforák beszűrődése jellemzi. E két tendencia pedig részben távolodást jelent a szimbolizmustól és az avantgárdot előlegezi. A fordulatot főleg két vers megjelenéséhez szokás kötni. Sokan a fordulat kezdetét a (Hatvany Lajosnak ajánlott) *Hunn, új legenda* megjelenéséhez kötik. De az itt kezdődő folyamat csak *Az eltévedt lovas* megírásával teljeseedik ki. Talán ez utóbbi vers tükrözi a stilisztikai és szemléletbeli fordulat teljességét.

Az eltévedt lovas elbizonytalanodó lírai énje egyszerre tükröz egy elbizonytalanodott lírai ént és egy kollektív (akár nemzet-szimbólumként is értelmezhető) lírai ént. Ez a lebegő kettősség végigvonul a költeményen. A korábbi versek felnagyított én-szimbólumaihoz képest szokatlan ez az új személyesség. Sok tekintetben már Kassák költészetét előlegezi, főleg a *Mesteremberek* című vers kollektív énjét. Ady lírájában ez a vers új korszak nyitánya. Ezután bontakozik ki a költő kései lírája a maga teljességében. Ekkor jelennek meg költészetében az összetettebb szimbólumok és erősödik fel a többjelentésű metaforarendszer. S e vonásokkal lírája már az avantgárdot előlegezi. A költő érett lírájában szinte a szimbolizmuson „belül” megszületik egy új expresszív, sőt egyenesen expresszionista költészet. S ez a folyamat az 1912-1913 folyamán keletkezett versektől indul. Részben kötődik e fordulat *A magunk szerelme* verseskötet megjelenéséhez is. Ez a kötet és az azt követő *Ki látott engem?* új korszakot nyitnak Ady pályáján. A döntő fordulat azonban igazából *Az eltévedt lovas* megjelenéséhez kötődik, bár már a *Hunn, új legendában* jelentkeznek új tendenciák. A variáltan keretes szerkezetű (az első versszakot a vers végén kis variációval megismétlő) *Az eltévedt lovas* című vers tele van hangulati fokozásokkal és expresszív igemetaforákkal. Különösen erős a hangulati fokozás a hatodik strófában:

„Csupa vérzés, csupa titok,
Csupa nyomások, csupa ősök,
Csupa erdők és nádasok,
Csupa hajdani eszelősök.”

Gyakoriak a sajátos-szokatlan igeformák a versben (például „kielevenednek”). A sajátos igeformák és fokozások is már sok tekintetben az expresszionizmus felé mutatnak. Még a „ködgubás” November szimbolista jellegű megszemélyesített alakja is mutat expresszionista vonásokat. Ha másban nem, a szimbolikus alak fekete-fehér kontrasztjában. Az érett szimbolizmus szinte észrevétlenül fejlődik át expresszionizmusba. Bár a forma helyenként szaggatottabbá válik és a hang is helyenként nyersebb, de ettől függetlenül az expresszionista elemek megjele-

nése nem igazán látványos. Az expresszív elemek harmonikusan ötvöződnek a szimbolizmus és a szecesszió stíluselemeivel. A kései Ady-líra kissé nyersebb és dísztelenebb versépítkezése nem független az expresszionista hatásoktól. S e fordulat az 1912-1913-as évekhez, különösen a *Hunn, új legenda* és *Az eltévedt lovas* című versek születéséhez kötődik.

Bár már a *Hunn, új legendában* kimutathatók bizonyos tendenciák, az igazi fordulat – véleményem szerint – *Az eltévedt lovas* megszületéséhez kötődik. E verstől kezdődik Ady lírájának kései korszaka. Mind Ady, mind pedig Babits nagy figyelemmel kísérte a tízes években kibontakozó német és osztrák expresszionista törekvéseket. Főleg Georg Trakl és Rilke lírája hatott, de valószínűleg valamelyest ismerték Gottfried Benn költészetét is. Az 1908 körül még szinte csak kizárólag Párizsra figyelő költői tekintetek 1911 után egyre inkább Bécs és Berlin felé (is) fordultak. Bár tény, hogy a német expresszionizmus eredményeit mozgalomszerűen Kassák képviselte a magyar lírában, de magát az expresszionizmust, mint irányzatot már néhány évvel előtte Ady és Babits is felfedezte és egyes elemeit mindketten beépítették lírájukba. Míg Babitsnál – úgy érzem – a hatás inkább csak formai volt, Adynál az expresszionizmus egész kései líráját átformálta. Nála az expresszionista elemek szervesen beépültek a versek struktúrájába, ötvöződve a korábbi szimbolista és szecessziós meg egyéb stíluselemekkel. Ez a folyamat – véleményem szerint – a *Hunn, új legenda* és *Az eltévedt lovas* versekkel kezdődött, és a későbbi kötetekben és a háború alatt e tendencia folytatódott, főleg *A halottak élén* kötet verseiben.

Az új személyesség és felfokozott hang tükröződik már a *Hunn, új legenda* soraiban is:

„Nekem beszédes költő-példák némák.
Sem a betelt s kikerített poémák,
Sem a mutatványos fátum nem kenyerem.

Bennem a szándék sok százados szándék,
Magyar bevárás, Úrverte ajándék
S lelkem: példázat, dac-fajok úri daca.”

Az új korszak igazából a háború alatt bontakozik ki a maga teljességében *A halottak élén* és *Az utolsó hajók* kötetek verseiben. A háború közeledtével és kirobanásával Ady lírájában fölerősödnek az expresszionista vonások, s általában is nyitottabbá válik az avantgárd irányzatok irányában. Az egyik legjellegzetesebb expresszionizmus felé mutató vers az *Emlékezés egy nyár-éjszakára*. Ebben különösen a szimultaneista megjelenítési technika idézi az avantgárdot. De a mind hangsúlyosabbá váló refrén rejtett ironiája is erre utal: „Különös, különös nyár-éjszaka volt.” A vers egész szerkezete mozgalmassabb, változatosabb, mint a legtöbb Ady-versé. E mozgalmassabb váltások is részben az avantgárd hatását tükrözik. Ebben a versében Ady a korábbiaknál szabadabban kísérletezik az idősíkok egybecsúztatásával. Gyorsabbak és váratlanabbak a versben az időbeli

és térbeli váltások. Az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* című versben megjelenő tendenciák Ady első világháború alatti lírájában bontakoztak ki.

A világháború és a lírája elleni támadások, valamint háborúellenes magatartása miatti átmeneti elszigetelődése (nagyjából 1914 és 1916 között) tovább erősítette az expresszionista tendenciákat Ady költészetében. Bár a külső hatások szerintem alapvetően másodlagosak a lírai fejlődés belső logikájához képest. A háború komor dinamizmusa mindenesetre elősegítette kései lírájának kiteljesedését. Háttérbe szorult a korai költészetén mély nyomokat hagyó szecesszió és impresszionizmus, s előretört az érett szimbolizmus és az expresszionizmus. Az erőteljes expresszionista hatások következtében ugyanakkor Ady költészete sok tekintetben túllépett a szimbolizmuson is, főleg a baudelaire-i értelemben vett szimbolista lírán. A világháború alatti versek esetében talán nem túlzás egy kései, expresszionista korszakról beszélni. Az érett szimbolizmus keretei között (mögött) kibontakozik egy egyéni expresszionista hang. S ezzel Ady kései lírájában – még Kassák színrelépése előtt – megszületik a magyar expresszionizmus. Ez az expresszionizmus irányába mutató lírai fordulat teljesebben ki a háború alatti költészetében *A halottak élén* és *Az utolsó hajók verseiben*.

Székesfehérvári Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Vörösmarty Társaság, a Magyar Írószövetség Közép-dunántúli Csoportja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Fejér Megyei Tagozata, a Vörösmarty Mihály Könyvtár, a Szent István Hitoktatási és Művelődési Ház, a Gorsium Művészeti Szakgimnázium
 szeretettel meghívja

ADY ENDRE EMLÉKÜLÉSre
 Az emlékülés helyszíne: a székesfehérvári Városháza díszterme.
 Időpontja: 2019. november 4-én 17 óra.

A program:
 Cser-Palkovics András polgármester köszöntője.
 Kődöböcz Gábor: Az első világháború reflexiója Ady Endre lírájában
 Sebők Melinda: Babits Mihály Ady-képe
 Bence Lajos: Nehéz idők krónikás-énekese (Ady publicisztikájának és verseinek tematikai összefonódásai)
 Petőcz András: Ady-variációk napjainkban

Az emlékülés elnöke: Bakonyi István

Bence Lajos

„Mert igazam volt, mert igazam volt...”*(Egy krónikás-énekes kiállása vészterhes időkben)***Személyes „találkozásaim” a költővel**

Ady Endével való első találkozásom hasonló emlékeket hagyott bennem, mint Sinkó Ervinben a XX. századi költészetet megújító poéta indulása, *Az én menyasszonyom* című versének kezdősora, a „Mit bánom én, ha utcasarkok rongya...”. E polgárpukkasztó és az e korban is, a klasszicista hagyomány és szokásrend béklyóit levetkezni nem tudó magyar irodalom, témában és megvalósulásban is konzervativizmustól eltávolodni nem tudó, az újdonságokkal szembeni ellenállása nem annyira a tájékozódási hiányból, hanem az újtól való ódzkodásból eredt. Olvashattuk az elmúlt, a költő halálától eltelt évszázad sajtó-esszétörténeti és irodalomtörténeti fejtegetésekben. Ebbe az egyéb „akadémizmusokkal” is bőségesen megtűzdelt irodalompolitikai állóvízbe dobott követ (*Fel-feldobott kő?*), az újságíróként induló, de eszmék és irányzatok, stílusok és műfajok „mindeneseként” is emlegetett magyar költő.

Mert Adynak nem csak költészete, habitusa és sok esetben botrányos életvitel, de publicisztikája is gyökeresen újat hozott. Személyes és népe forradalmát, de sok esetben radikális elképzeléseit, s ezeknek a társadalmi téren történő megvalósulását, sok esetben társtalanul, szinte légtüres térben, egyedül vívta kis számú pártolói és barátai társaságában, az elmaradottsággal és az elmaradt tömegek saját nemtörődömségük által emelt bátyáival. Ady maga is tisztában volt mindezzel, ezért írja *Az utolsó hajók* könyvének egyik versében: „Tábor vagyok, gógben, egyedül”. Ady „egyszemélyes forradalmának” a lehetetlen megvalósítása a katedrálisról is többször teret kért magának az 1970-es évek közepén-végén első, igazi valóságában a forradalomért hiába esengő költő Istenhitében, s annak bibliai vonatkozásaiban Kovács Kálmán professzor úr debreceni „speckolján”, amit a „tantermi férőhely kicsinysége” miatt, később annak hiányában voltunk kénytelenek nélkülözni. Sejtettük csak, hogy a „leosztott” tudományszervezés miatt, s a túlságosan is sokat emlegetett, Ady-bibliai, istenes ráhangolódás is okozhatta az 1970-es évek közepének még mindig fagyos marxista-leninista oktatáspolitikája az egyetem falai között még mindig érződött. Később, a pesti egyetemen valahogy elkerülte a figyelmemet Ady, bár a szigorlatra-államvizsgára azért ildomos volt belőle felkészülni. Kezdő versíróként is sok helyen fel-felbukkan az Ady-hatás, hol burkoltan, hol nagyon is kirívó nyíltsággal pl. az *Ars poetica* programversben („*azóta jóra fordult minden, kiúttalanságunkban felmáztunk / a keresztre / felfeszültünk, s vártuk a télidőt / a lombtalanítást / hogy látva lássunk, hogy látva lássanak.*”)

¹ Az Ady-emlékesten elhangzott előadás szerkesztett változata, Székesfehérvár, Városháza, 2019. november 5.

Jó tollú költő és újságíró ars-poetica próbái

A jó tollú publicistából jó tollú költővé váló Ady prózai műveiként emlegetett, hírlapokban, majd külföldi (párizsi) tartózkodása alatt a Nyugatban, a Világban és a Huszadik Században publikált írásaiban sokáig keresi babonáktól, betegsége és az újságírói pályán szerzett lelki nyavalyáinak gyógyulását, majd új szemléletekkel és magatartásformákkal is kibővített Énjének „összerakásába” kezd. Ezért a látszólagos, a párizsi „információhiány” miatti megingás, amelyen azonban korán túlteszi magát. A Budapesti Naplóban közölt sorozata azonban elárulja, hogy Párizsban is folytatta a Nagyváradon tanult újságírói praxist, mely a „mindent el kell olvasni”, s az objektív íráshoz szükséges összes forrás ismeretében lehet csak valakiből jó zurnaliszta. Az új Kontokról² írott fejtegetésében a francia és a szomszédos déli vidékek, spanyol és portugál viszonyokról ír: Clemanceau – van-e magyar, aki előtt ez a név ismeretlen – aki Brisson és Pichon hármas egy kis „lisszaboni gyilkosság” kapcsán a magyar republikánusok „Kontságát” vitatja el. A februárjában közzétett Magyar Pimodánban³ ismét hazabeszél, magát Csokonai Vitéz Mihály unokájának titulálva, Tas Péter bőrébe bújva az új szenzibilizmusra esküdve, az alkoholizmusnak és a különböző ajzószereknek a magyar művészelket egekbe emelő jótékony hatásáról ír meglepő őszinteséggel. A poklot járt francia költő, Baudelaire példáira hivatkozva, aki a „finomabb idegrendszerek mérge” a hasist, s bár „ezerszer métermázsával súlyosabb teherként cipeli lelkén az átkot”, hanem bort és pálinkát „eszik hozzá”. Ady a magyar zseniről szóló elméletét egyik budapesti barátjára hivatkozva: a zseni, a génusz, a kellő időben megérkezett – vérbaj. A vérbaj, mely – tudjuk meg a költő-újságírótól – Dante korában még ismeretlennek számított, s Amerikából hozták az indiánok ajándékképpen Olaszországba francia katonák. A fönti fejtegetés azt a következtetéssel zárja, kellő iróniával fűszerezve, hogy maga is zsenitudattal élő költő inkább átoknak, mint áldásnak veszi szerepét, s harsányan hirdeti: „el kell következnie annak a boldog kornak, amikor konszolidált, okos társadalomban zseninek nem szabad születnie”. Mert a zseni „az emberi civilizációnak legbolondabb és legszebb virága”, nyomorult koldus, s attól koldul, „aminek létét köszönheti”. Ezekben a sorokban már az igazi Adyt érhetjük tetten: szókimondásával, utópikus, nem egy esetben ellentmondásos (dialektikus), szélsőségektől sem mentes okfejtő magatartásával, szubjektív objektivizmusával.

Publicisztikájának alakulása 1908 után

Elég, ha megnézzük a 1908-1910-között írott publicisztika néven közzétett műveinek jegyzékét, a hosszabb-rövidebb írásait, akkor műfajilag is változatos anyagot kapunk. Van levél műfajú publicisztika, vitaanyag, rendezvény- és könyvismertető, amelyek valóságközelségét a személyes jelenlét garantálja, s az,

² ADY Endre: *Publicisztikai írások 1908 – 1918*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 29.

³ ADY, i. m., 35-50

hogy idegenből is hazagondol, s nem csak akkor, ha hazalátogat, s kiterjedt személyes kapcsolatai révén informálódik, tudakol. Például a saját francia kollégáiról, mint „legsomorúbb állatokról”⁴ értekeznek, akiknek egzisztenciáját a francia polgárság feltétel nélkül biztosítja, cserébe ugyanakkor a sajtószabadság eszméjének a feladását és az öncenzúrát várja el. Kollégáiról, akiket francia polgári réteg „igencsak rövid pórázon tart”, s aki közülük nem tud bejutni egy úri laphoz, így válik – egzisztenciálisan és morálisan is – „a legutolsó embernél is utolsóbbá”.

A nagy háború közeledtével a harcot és forradalmat óhajtó Ady is elbizonytalanodik. A *Nem lesz forradalom*⁵ című írásában Clemenceau-ra hivatkozva, aki az újabb francia forradalom esélyeit akkor is megkérdőjelezné, ha ő maga jelentené ki, hogy mégiscsak lesz forradalom, bár Adynak meggyőződésévé is válik, hogy minden megérett egy, a XVI. Lajost is „lenyakazó, rettenetes forradalomra”. A Világban 1910 karácsonyán közzétett, *A robbanó országnak* már a címe is feltűnő. A hazai gondok, történelmi tévelygések és az uralkodói bűnök (Szent Istvántól máig) mellé a lesújtó, történelmileg is determinált geopolitikai helyzet kényszerűségének tudatában kegyetlen ítéletet mond ki: a nyugati hitványságok és a keleti kegyetlenségek ősi szent házasságának terhét, melyet „ma is érezzük”. Ezek a népvézerek, ha kellett, „elárulták választott dinasztiáikat, királyaikat, császáraikat... ha kellett isteneiket is”. Ebből kifolyólag azt a következtetést vonja le kegyetlen őszinteséggel, hogy a magyar értelmiségi a legnihilistább, legoroszabb értelmiségi.

A témához kapcsolódóan a Clemenceaura is rációzó cikkében⁶ (*Apponyi és a forradalom*) ismét hazabeszél, s keményen dorgálja a trianoni „védőbeszédben” utólag hősként tisztelt Apponyit, aki a magyar forradalmi hagyományról azt nyilatkozza, hogy Magyarországon sohasem volt forradalom. A forradalomból üzletet csináló „Apponyi fajtája”, ma is a forradalom „kiárusításából” élt, s ma sincs másképp – felháborítónak nevezve Apponyinak egy párizsi lapban adott nyilatkozatát. A Népszavában közzétett, az amerikai államokban tapasztalható „népek összefolyását”, melynek folytatásában az Európába való visszatelepedés játszik majd vezető szerepet – „a munka, a közös sors” és az „életszépség” – a marxizmusnak és az internacionális összefogás alaptételeinek számító, mára erősen utópisztikus vízióját fogalmazza meg. Egy 1913-ban, a Pesti Tükörben közölt *Levelek a hazátlanságból*⁷ sorozat három írásának nem csak a témája közös, de a helyszín is. Graz, a szállásadó város, komoly város, s nem gögben verseng a „junkerséggel”, hanem „komoly őrszemnek” is hiszi magát. A hely szelleme Adyt arra is ráébreszti, s kicsit restelkedve is írja, hogy nem csak, hogy nem közönséges állampolgára, de segélyezettje, vagy ahogy fogalmaz, valósággal „hűbérese” az ausztriai Háznak. „A grazi német és az elégedetlen magyar egyben rokonok: szidják a fajtájukat, de jaj az idegennek, ha ugyanezt meri tenni” – írja, majd az itt eltöltött időben a magyar szűkkeblűségnek, másrészt a tartalmatlan „kivagyí-

⁴ ADY, i. m., 115-116.

⁵ ADY, i. m., 179.

⁶ ADY, i. m., 78.

⁷ ADY, i. m., 410.

ságnak” és szolgálkúségnek, a honfitársi gyűlölködésnek az összes tárházát felvonultatva (amit már párizsi leveleiben korábban több alkalommal is megtett). Ugyanakkor itt,⁸ Thomas Mann „varázshegyén” szembesül talán elsőként, egy kirándulócsoporthoz fiataljainak a „gondtalan” életét szemlélve, hogy mily nagy érdektelenség van a Monarchia soknemzetiségű, kisebbségi közegében a honi dolgok iránt, s mennyivel felszabadultabban élnek meg a „hazátlan honfitársi” létet, ezek a szlovén, rutén „kiéhezten is erős, tetszetős emberek”, mint ő maga és az „önhazátlanításon” átesett, följebb emlegetett magyarok. S bár erős vonzalmat érez, mégsem utazik tovább a fiatalok csoportjával, akik már Trieszt és Amerika, s a gazdasági fejlődés osztrákok által ösztönzött búv körében élnek.

A világháború kitörésével új színek, de visszafogottabb hang.

Természetesen továbbra is a „késlekedő forradalom” gondolata köré csoportosulnak gondolatai, akkor is, amikor a cselekvés és a változásért kiáltó ország helyzete, jövője felett töpreng. Tudvalévő, hogy a világháború kitörésétől igen keveset alkot, de amit mégis sikerül letennie, annak súlya van! Különös lelkiismeret-vizsgálatot tart saját bensőjében is, hiszen még mindig úgy érzi, nem találta meg a „magához vezető Utat”. A nemzetiségekhez kapcsolódó érzelmei és saját „szunnyadó patriotizmusát” (nacionalizmusa) is önvizsgálatnak veti alá. „Amilyen szinte bizonyos, hogy a fajgyűlölet gyökereit is kiirtottam magamból, hogy Jászi Oszkár⁹ kívül kevesen lehetnek még nálam gyengédebb és szeretőbb érzésűek a magyarországi nemzetiségekhez, olyan egész bizonyos, hogy a patriotizmus keserves helyzet- és alkalomadtán felébredne bennem”. A „Vallomás a patriotizmusról” című cikk, a „jöheto magyar veszedelemkor” is abban a biztos hitben fog, hogy a magyarság „szükség és érték az emberiség csillagokhoz vezető útja számára”. Az agyonidézett, mélyről jövő vallomás háttérében egyrészt a magyarságmajmoló kiskirályokkal száll harcba Ady, másrészt, a netán „gyilkossággal fenyegetett fajta” feltétel nélküli megvédése mellett tesz hitet. De a kétség is felmerül, hogy az esetleges „harc” végén a csak a kiskirályságukat és öröklött hatalmukat átmentőkkel a veszedelem múltán is tudna-e együtt élni? Ezért a zárásban arra biztat, hogy keresse meg mindenki a maga patriotizmusát.

Jászi Oszkár könyvének (*A nemzetállamok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*)¹⁰ megjelenését egyenesen „hadvezéri hőstettnek” titulálta, aki, őt magát idézve a „mi megértetlenségünket választotta (változtatta?) megértésre”, egyben az egész Magyarországot. Ezt a „legcsalódottabb, legmegcsaltabb, magára máig sem talált, szegény, sok népű, sok kínú, sok urú és sok bűnű, inséges kis Magyarországot”. Hosszú a lajstrom, s Ady korában, a világháború előestéjén a maga nemében igaz mindegyike is. Költőként mindenképpen az, költői igazság! Majd konkrétizálva, a kultúra szerepét vizsgálva kifejti: Jászi ráértett arra, hogy a nemzetiségek önrendelkezése előbb-utóbb nemzetállami terveket fog felszínre hozni, ezért

⁹ ADY, i. m., 432.

¹⁰ ADY, i. m., 382.

Magyarországot kell „kultúrországgá”, azaz „nemzetállammá” tenni a demokrácia segítségével, minden nemzetiség felkarolásával. A később történtek, főleg a „nemzetállamiság” fogalma – a délszláv államok kialakulása erre a legfőbb példa –, némileg rácsúfol erre, hiszen a különböző a nemzetiségeknek nyújtandó autonómiák kútba esésével, mint megkésett, vagy nem járható politikai koncepció kötött ki a történelem szemétdombján. Saját költői és közírói ars poeticáját is kénytelen felülvizsgálnia nehéz időkben a krónikás-költő. *Félelem és írásban* című, a Nyugatban¹¹ megjelent írásban is fájdalmairól, az írás gyötrelmei és a társadalmi bajok sűrűjében való néha értelmetlennek tűnő szemlélődő bolyongás, s egyre súlyosbodó betegsége, szanatórium-közelgi hangulata, keserű szájszót okoz nála. A csüggeteg állapotból felocsúdva egy remekbe szabott önreflexiója szerint: „végül felkapja a fejét és mond valamit, ami magyar, amit mond, nem is olyan haszontalan”. „Magam számára van egy félelemcsitító véleményem: engem nem lehet majd elítélni. Mert nem volt bátorságom, mert kevés volt az örömöm, s a hitem, s mert másoktól várom életem megérlelését”. Hangzik a közösségért kiáltó, a József Attila-i csak „másokban moshatod meg arcodat” önváddal terhes ítélet, az egyénnek a társadalmi és közösségi létben feloldódni nem tudás tragikumja. A descartes-i filozófia alaptételének („Gondolkodom, tehát vagyok”) modifikálásából, „Félek, tehát vagyok” kezdetű fejtegetés a Halállal való leszámolással – „haljunk meg, ami pláne muszáj!”¹² Utolsó szó jogán azért azt kívánja, hogy a „kis földrajz területre szorított kultúra felhatalmazottjai, „mely egyelőre csak párszáz, ha van” „szép, úri hely” maradjon.

A háború kitörésével az alapjában véve pacifista szemléletű Ady saját barátaival is szembekerül, túlzott öncenzúrával vádolva őket. A hozzá eljuttatott, e témában fogant könyveket is késéssel veszi elő, a kellő rálátás reményében forgatja, véleményezi. Így van ez Ignotus háború témájú könyveivel¹³ is (melyben egy év történelmi eseményeit sűríti jegyzetek formájában 1914–1915-ig), s mely a Nyugat 1917. évi, februári számában jelenik meg, szemrehányóan és restelkedve mondja, „sok baj és betegség” miatt, eddig nem sietett „kimondani róla, ami kimondani dukáltat”. A dicsérő szavakat a vátesz és sokat tudó író, mecénás és szerkesztő Ignotusról írja: „többet és bátrabbat” nem írt még magyarul senki a magyarul tudók számára, mint ő. Ezen kívül Ignotus „nagy tisztánlátását” dicséri, mely „borzasztóan kisugárzik” a könyvből, s végső soron a könyv hirdetője az emberi csodáknak és hinni akarásnak is, s ezáltal vigasztal is. Ahogy ő maga is teszi verseiben és prózai, néhány oldalas hosszabb-rövidebb írásaiban, egyre ritkábban, a nagybeteg Ady. Adyban kimondatlanul is igazolódni látszik az 1908-ban írott háború jóslás-tézis, mely a „lappangó keserúségek országaiban” okozhat a háború. Politikai éleslátása visszavonultságában sem hagyja el: „Pokoli színjáték lehet abból, ha a hatalmasok háborút hoznak arra a földre, amelyet dunai birodalomnak nevez a Nyugat.” A Duk-Duk afférban a „literáris közönség megsértése” vádjában Ady versírását, lírájának „szándékos” érthetlenségét vetik a szemére.¹⁴ S még ennél is tovább

¹¹ ADY, i. m., 214.

¹² ADY, i. m., 217.

¹⁴ ADY, i. m., 514-15.

menve, verseinek forradalmi hangulatát, az újtás állandó, újra és újra visszatérő motívumát, s a lázító klasszikus típusát feltételezve benne. Egyik irodalmi összefoglalóként újra visszatér az Ady-ügynek nevezett esethez, ebben megerősíti: „Bánom is én: értik-e a verseimet, vagy sem, úgyis rettegek, hogy túlságosan és sokan értik, de nagy dolog az, hogy (vagy) én voltam a nyugalanság hozója...”. Gazdag embergyarlóságainak felemlegetésével pedig az írást erkölcsi tettként tüntetve fel, így vág vissza: „azért veszek ceruzát a kezembe, hogy valljak, írjak, különösen pedig, hogy verset írjak”. Az érthetlenség vádját három korai versének, *A fekete zongorának*, a *Jó Csönd-herceg* előtt és *A Halál automobiljának* az értelmező-magyarázatával hátrítja el. A támadások azonban később is folytatódnak ellene, voltaképpen egészen haláláig tartanak. De elveit, ember és nemzete iránti szeretetét, a kultúra győzelmét, a társadalom minden területét átható hitét sohasem adta fel. Mert érezte: „igazam volt, mert igaza volt”.

Végezetül – korántsem összefoglalásként – újabb tervként a történészek által közkedveltnek nem számító – mi lett volna, ha? – helyett – az elmondottakat folytatva, a trianoni gyászos évforduló közeledtével – a mi lett volna, „ha túléli a katasztrófát?”. Jóslatainak betetőzése nyilván nem boldogította volna, ahogy a győzők felé is féltő aggodalommal szól („Ne tapossatok rajta nagyon”. E „baljós-latú, bús”, „elhasznált, szegény” népen). Eszméinek diadalát sem látván sárba taposni, lelkét a Titkolónak kínálja fel, magát is halott „hú tengernek” képzelvén, mely könnyes „sós, hideg szemmel” ásít. A többi néma csend – mondhatnánk, Titkok Titka. De ahogy a főntiekből talán kiteszik, szimbolista verseinek magyarázatát publicisztikája is segítette. S ezzel ma sem vagyunk másképp: függetlenül attól, hogy az életmű egyes darabjait ma is köd fedi, amelyeket a múlt század elejei kritika és a későbbi vizsgálódások is figyelmen kívül hagytak. Célunk, hogy a túlzott aktualizálás csapdáját, a belemagyarázások veszélyét kerülve egy-egy történelmi tény és személyiség, valamint folyamat ma is aktuális vonatkozásaira reflektálva segítsük a tájékozódást.

Sebők Melinda

Babits Mihály Ady-képe¹

„Ady, a nagy árnyékvető Babitsra is rávetette árnyát, utánczóik közé be nem kalitkázhatták, különös tollú volt, különös hangon énekelt –, de legalább megmérték hát Vele, vele, aki gyűlölte a szabályt, egymással a csak önmagukkal mérhetőket. Ez se ment. Ekkor szembeállították őket, s szóltak fellebbezhetetlenül: Ady: a szenvedély, a vér, az élet; Babits: a gondolat, tudás, művészet. Az ősszel szemben ott állt a „poeta doctus”² – György Oszkár ezekkel a szavakkal jelölte ki Ady és Babits helyét a modernség áramában 1925-ben írott *Babits, a költő* című kéziratos tanulmányában. György Oszkár Babits lírai életművét rendkívül részletesen tárgyaló tanulmánya életében sosem kerül nyilvánosság elé. A 2016 júniusáig a Fejér Megyei Levéltár kéziratos hagyatékában lappangó tanulmány – melyet az *In memoriam György Oszkár* kötetben rendeztem sajtó alá – egyértelműen világít rá Ady és Babits korabeli szembeállítására, az őszeni Ady és a poeta doctus Babits költői szemléletének, alkati attitűdjének a különbségére. Babits és Ady párbeszédéből számos dokumentum maradt az utókorra, s ha elolvassuk Babits Adyról szóló írásait, tanulmányait, kiadott vagy kéziratos maradt levelezésének darabjait, vagy akár a hagyatékban lévő ceruzairású feljegyzéseit; akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy az ihletett zseni és az intellektuális költő nem álltak szemben egymással. Sőt, a legnagyobb nagyrabecsüléssel ismerték el egymás művészi nagyságát! Babits és Ady párbeszéde három irodalomtudományi szempontból is lényeges információra hívja fel a figyelmet: a századelőn keletkezett Babits-szonett félreértelmezésére; Babits szándékára, hogy nyilvánosan is elismerje Ady költői nagyságát; valamint az Ady halála utáni időszak küzdelmeire, melyben Babits mindvégig hősiiesen kiállt költőtársa mellett.

Ady szimbolizmusa és Babits álarcos-maszkos újklasszicizmusa az induló Nyugat modernitásának két külön színfoltja, két eltérő pólusa, mely alapvetően a folyóirat sokszínűségét bizonyítja. Bár Ady 1906-os *Új versek* című kötetét Babits egyik Kosztolányinak küldött válaszlevelében „émelyítőnek” tartotta, Babits *Levelek Iris koszorújából* című antik maszkok mögé rejtőző költészetét Ady először „némi ellenérzéssel” olvasta, kettejük különbsége elsősorban stílustörekvéseikben tapasztalható. Petőfit példaképének tekintő Ady és Arany Jánost mestereként tisztelő Babits más hurokat pengettek, költői indulásuk is sokban különbözött. Ady hat évvel volt idősebb Babitsnál: a Budapesti Hírlap, a Nagyváradi Napló és a debreceni lapok elismert újságírója volt. A Pest – Nagyváradi – Párizs között ingázó Adynak 1908. január elsejéig, a Nyugat indulásáig három kötete is megjelent (*Versek, Még egyszer, Új versek*). Ezzel szemben a depresszív, szorongó Babits

¹ Az Ady-emlékesten elhangzott előadás szerkesztett változata, Székesfehérvár, Városháza, 2019. november 5.

² GYÖRGY Oszkár: *Babits, a költő*. Az eredeti dokumentum lelőhelye: Fejér Megyei Levéltár, György Oszkár-hagyaték. A kéziratos tanulmányt az *In memoriam György Oszkár* kötetben rendeztem sajtó alá, vö., SEBŐK Melinda, *In memoriam György Oszkár*, Vörösmarty Társaság, Székesfehérvár, 2016, 137 – 162.

előbb Szegeden, majd Fogarason tanított. A fogarasi gimnázium magyar-latin szakos tanáraként magányában fordított, verseivel pedig nem mert nyilvánosság elé lépni.

Ady és Babits az 1908 szeptemberében Nagyváradon megjelenő A Holnap antológiában jelentkeztek először egyszerre versekkel. Ez volt egyben Babits első nagyobb nyilvános szereplése is! Juhász Gyula – Babits egykori egyetemi évfolyamtársa – tisztában volt Babits költői értékeivel, ezért ösztönözte Babitsot, hogy küldjön verseket A Holnapba. Ezt bizonyítja 1908. áprilisi levele is:

„Kedves Mihályom nagy dologról van szó. Modern magyar antológiát akarunk szerkeszteni, Adyval élén. [...] Azonnal küldj még egy bokrétát a verseidből, mert terád nagyon számítunk! Föltétlenül. [...] Az antológia egy hónap múlva kész lesz. Hogy vagy? Írj egyetmást terveidről és tetteidről. A költészettől pedig el ne pártolj, hiszen a költészet úgy is melletted marad mind végig. [...] a Golgotai csárdát mutattam Antal Sándornak és másoknak és ujjongó gyönyörűséggel olvasták. Azt vallja az egyik, hogy Ady mellett te vagy a legnagyobb, aki más, aki egészen maga, aki modern [...]. Abszolút művész. Szerezzel üdvözöllek és Kérve Kérlek, gondolj ránk.

Juhász Gyula³

A Holnap belső arányai megengedik annak feltételezését, hogy Babits az 1907-1908-as tanév befejezésének és áthelyezésének izgalmai közepette esetlegesen küldött csak A Holnap antológiába verseket. Juhásznál voltak kéziratok, de nem számosan, ezek közül Babits hallgatólagos beleegyezésével választott verseket. Másként nem magyarázható, miként kerülhetett be a kötetbe Ady harminckilenc, (Balázs Béla három, Dutka Ákos tizenöt, Emőd Tamás hét, Juhász Gyula tizenkét és Miklós Jutka hat verse mellé) Babitstól mindössze öt alkotás, még ha ezek (*Turáni induló, Theosophikus ének, Vérivó leányok, Golgotai csárda, Fekete ország*) irodalomtörténeti távlatból önmagukban is reprezentálhatták a költő egyéni irodalomfelfogását. Sértő volt, amit Antal Sándor írt a költőről: Adyt hatalmas egyéniségnek tartotta, de Babitsot a „semmi költőjének” nevezte. Az 1908 szeptemberében a nagyváradi A Holnap antológiában közölt versek kritikája igen érzékenyen érintette a szorongó, ugyanakkor a költészet tökéletességére törekvő költőt. A meg nem értés fájdalmáról panaszkodott egyik Juhász Gyulának küldött levelében 1908 szeptemberében: *„A kapott kritikákat, ami az én darabjaimat illeti, elég furcsának és ferdének találtam. [...] Ez a sajtóságos dualizmus életem és költészetem között, most, hogy a nyilvánosság erős világtításában látom, bánt kissé. [...] Lehetőleg nyilvánosságra hozom legjobb verseimet, hogy megnyerjem azokat is, akiket a Holnapban megjelentek vadsága elidegenített”.⁴*

A Holnap antológiát az egész váradi „intellektuális társadalmat” összegyűjtő hivatalos bemutató estjére 1908. szeptember 27-én került sor. A zsúfolásig megtelt

³ JUHÁSZ Gyula – BABITS Mihálynak 1908. április 28-án Nagyváradról küldött levele = *Babits Mihály levelezése 1907 – 1909*, s. a. r., SZŐKE Mária, Akadémiai Kiadó, Budapest, 89.

⁴ BABITS Mihály – JUHÁSZ Gyulának 1908. szeptember 23-a után Fogarásról küldött levele = *BABITS Mihály levelezése 1907 – 1909*, i. m., 128. A sérelmeket csak némileg ellensúlyozta, hogy a Nyugatot szerkesztő Osváttól A Holnapban olvasott versek után érkezett meghívás. Babits végül A Holnapnak köszönhetően jelenhetett meg a Nyugat 1908. november 16-i számában.

teremben az ünnepi beszédet Ady tartotta: Vajda Jánosról mint „szent előd”-jéről és „nagy rokoná”-ról szólt. A városháza dísztermében a szerzők közül Ady mellett jelen volt Juhász Gyula, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Miklós Jutka, Balázs Béla és Antal Sándor is, de a Fogarason tanító Babits Mihály iskolai elfoglaltságai miatt nem tudott megjelenni az esten. Így Ady és Babits továbbra is csak hírből ismerték egymást.

Babits költői indulása (Gellért Oszkár, Schöpflin Aladár, Ignó elismerő recenziói ellenére) alkotói válsággal kezdődik. Hiába törekszik teljességre és tökéletességre az 1909-ben megjelenő első, *Levelek Iris koszorújából* című kötetében. Kudarcként éli meg az első kötetének a fogadtatását is (Bródy Miksa, Szilágyi Géza, Bresztovszky Ernő elmarasztaló kritikáit) valamint Kemény Simon Lamentációk kötetének sikerét. A kritikák (Babits rovására) Kemény Simon modern hangvétellű Ady-utánzataival szembeállítják az Iris-kötet intellektuális rétegzéssel, tudatos rájátszással megvalósuló poétikai elképzeléseit. Ebből fakadt az a félreértés, hogy Babits *Arany János*hoz írott szonettjének egyes állításait – melyben célzást tett kortársaira – Ady magára vette, pedig nem rá vonatkoztak, hanem környezetére, melyet ő maga sem becsült sokra.

Babits Mihály: Arany Jánoshoz
(Egy megzavart verselő a XX. században)

*Hunyt mesterünk! tehozzád száll az ének:
ládd, léha gáncsok lantom elborítják
s mint gyermek hogyha idegenbe szidják
édesapjához panaszkodni tér meg:
úgy hozzád én. E nemzedék szemének
gyenge e láng, bár új olajak szitják:
cintányérral mulatnak már a szittyák
s rejtett kincset sejteni rá nem érnek.
S kiáltanak: Nincs benne tűz, sem érzés!
nem takart seb kell, inkább festett vérzés!
és jönnek az új lantosok sereggel,
sebes szavakkal és hangos sebekkel:
egy sem tudja mit mond, de szóra bátor,
magát mutatni hősi gladiátor.*

Ahogy Babits a meg nem értés fájalmáról panaszodik 1908 őszén Juhász Gyulának A Holnap antológiában megjelent verseit ért támadásokról, Arany Jánoshoz „panaszkodni tér meg”, a *Levelek Iris koszorújából* kötetet támadó „szóra bátor” hangos vádakkal szemben. Babits a szonettben úgy hódol Arany Jánosnak, hogy egyúttal el is határolódik saját korának hangoskodó modernségétől. Noha a Nyugat 1910. januári számában megjelenő versben a megsebzett lelkű Babits valóban célzást tett a modernekre („és jönnek az új lantosok sereggel, // sebes szavakkal és hangos sebekkel”), későbbi nyilatkozatában maga is elhárította az Ady-ellenes hangot: „Én nem rá gondoltam, hanem kisebb emberekre, utánozóira, akik már

abban az időben kezdtek szaporodni”.⁵ További írásos bizonyítéka annak, hogy az Arany Jánoshoz szóló szonettben nem Adyra gondolt az 1909-ben Nyugatban megjelent vallomása: „az utánczókat éppen az utánozhatatlan egyéniségek vonzzák legjobban. Ilyen utánozhatatlan egyéniség Ady. Minden ami jó benne, megtanulhatatlan. ... Magyar tehetség: ... Magyar környezet, magyar minták érlelték. ... Bámulatos kifejező árnyalatai vannak s a szavak újszerű összerakásával a legfinomabb hatásokat tudja elérni. ... Adyt sohasem utánoztam, Adyt személyesen nem ismerem. Adynak irányát nem vallom, mert egyáltalán semmi költői irányt nem vallok, Adyról teljesen elfogulatlanul beszéltem.”⁶

Babits 1909-es vallomása; az 1911 őszén keletkezett *Ady Endrének* címzett költeménye; az 1917 júliusában Székely Aladár készítette fénykép (melyen a Károli Biblia fölé hajolva láthatjuk a két költőt); majd Babits 1919 tavaszán meghirdetett Ady-szemináriuma is azt sejteti, hogy a „festetett vérzést” hirdető hangoskodó „új lantosok”-at semmiképp sem szabad Ady „új idők, új dalaival” azonosítanunk. Mikor 1911-ben a Nyugatot szerkesztő Hatvany Lajos lakásán személyesen is találkozhattak, Babits megírta Ady Endrének címzett költeményét:

„Ó te rég ismert ismeretlen,
 ki mellé csúful emlegettek,
 kinek nem tudtam lenni társa,
 de egy anyánk volt: Magyarország:
 Mégis vérek vagyunk mi ketten,
 bár ellentétek, együtt eggyek,
 harcom a harcod folytatása,
 s testvérül szólok ime hozzád: ...
 És kincsemet hagyom tenéked:
 elődöm voltál, légy utódom”.

Ez a vers, valamint Székely Aladár a két költőről készített fényképei kettejük barátságának legszebb dokumentumai.

Ady és Babits egységes abban is, hogy az első világháború idején igazi békét hirdettek. Ahogy Ady éppen Babits háborúellenes kötetének, a *Recitativnek* megjelenése alkalmából üdvözölte sorstársát, úgy Babits többször is kifejezte e versekben közös küzdelmük jelentőségét. A háború elleni közös harcukban a két költő eszmeileg is igen közel került egymáshoz. Vitathatatlan, hogy a Nyugat nagyjai közül Babits az, aki Ady után elsőnek szállt szembe a háború pusztításával.

Ady 1919. január 27-én hunyt el. A gyászszertartást a kormány megbízásából a Vörösmarty Akadémia rendezte. Ady holttestét a Nemzeti Múzeum gyászdrapériás előcsarnokában ravatalozták fel. Móricz a Vörösmarty Akadémia, Jászi Oszkár

⁵ BABITS nyilatkozata Devecseri Gábornak 1940 decemberében = *Babits Mihály beszélgetőfüzetei*, s. a. r. BELIA György, Budapest, 1980., 218.

⁶ BABITS Mihály: *Ady*, Nyugat, 1909 / 10 - 11.

a Társadalomtudományi Társaság, Babits pedig a Nyugat nevében búcsúztatta a költőt. 1919. január 29-én Babits kettejük összetartozását hangsúlyozta Ady ravatalánál mondott nekrológiájában: „A Nyugat íróinak nevében búcsúzom tőled, Ady Endre! Búcsúzom tőled mindazok nevében, akik hozzád a magyar irodalmi életben legközelebb álltunk: a hadsereg tiszteleg az elesett vezér ravatala előtt! Neveddel indultunk és neveddel vívtuk meg tizenkét esztendőn nehéz küzdelmünket: a

neved szabadságot és bátorságot jelentett nekünk, új célokat és új horizontokat”.⁷

Amikor Babits 1919 tavaszán egyetemi katedrát kapott a Pesti Bölcsészkaron, egy világirodalom előadás mellett Ady-szemináriumot hirdetett. Babits Ady-szemináriuma iránt nagy volt az érdeklődés. Szerepet játszott ebben Ady halálesete után azonnal kiépülni kezdődő Ady-kultusz, a február 5-én Károlyi Mihály elnökletével megalakult Ady-szobor Országos Bizottsága, az egymást követő Ady-estek, Ady-matinék szervezése, az Ady-emlékek gyűjtésére szólító felhívás, a Nagyváradon 1919. március 13-án már működő Ady Endre Társaság. Mindezek mellett növelte az Ady-szemináriumok iránti érdeklődést, hogy Ady Endréne Boncza Berta maga is többször megjelent az egyetemi órákon. Az első Ady-szeminárium ünnepélyes hangulatában, április 12-én, „zsúfolt ház előtt” zajlott. Ahogy Szabó Lőrinc és pár résztvevő kéziratot feljegyzéséből tudhatjuk Babits kiemelte Ady forradalmiságát, prófétaságát, zsenialitását, és gyakran választott verseket elemzésre a háborúellenes *A halottak élén* kötetből.

1919. április közepétől egyre inkább az egyetemen folyó munka foglalta el Babitsot, egészen addig, míg a tanácsköztársaság bukásával – koholt vádakkal – megfosztották az egyetemi katedrától, majd kényszernyugdíjazták. Csak jó néhány évvel később – az 1920-as évek végén – kezdte el visszanyerni méltó helyét az irodalmi életben.

1927 – 1929 közötti időszak különös periódus Babits Mihály pályáján. Ebben az időszakban lett a Baumgarten Alapítvány elnöke; ekkor fejezte be legterjedelmesebb regényét, a *Halálfiatit*; *Verseket* címmel megjelent addigi lírai termésének gyűjteménye; Berzeviczy beszédére válaszul megírta a Nyugatban is megjelenő, *A kettészakadt irodalom* című tanulmányát; Kosztolányi írására válaszul (*Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Adyról*) a Magyarországon foglal állást; valamint ennek a periódusnak a végén, 1929 februárjában utazott Berlinbe, ahol a Collegium Hungaricum szervezésében előadást tartott; majd szintén ennek az évnek a végén jelent meg hatodik verseskötete: *Az istenek halnak, az ember él*. Az 1927 tavaszán megjelent irodalompolitikai cikke, *A kettészakadt irodalom* válasz Berzeviczy Albert egy beszédére. Kettejük vitájának fő ütközőpontja a jelen irodalmának a múltéhoz való kapcsolata és Ady értékelése volt; személyükben tulajdonképpen a Nyugat és az Akadémia áll szemben egymással. 1927-ben Babits megvédi Ady Endre hazafiságát – *A kettészakadt irodalom* című vitáiratában – Berzeviczy Albertnek, az Akadémia és mellette a Kisfaludy Társaság elnökének támadásával szemben. Berzeviczy lélekrombolónak nevezte Ady költészetét. Babits pedig többek között azt írja: „Ady tehetségének és hatásának nagysága és rendkívülisége vita tárgya nem lehet”.⁸

A Nyugat az 1927. január 1-jei számában ünnepelte fennállásának huszadik évfordulóját Babits *A húszéves Nyugat ünnepére* című írásában is Ady szellemét idézte. Ugyanebben az évben még egy alkalom adódott, hogy hangot adjon Ady iránti lelkesedésének: az Ady Társaság novemberben

⁷ BABITS Mihály: *Ady temetésén tartott beszéd = Babits Adyról – Dokumentumgyűjtemény*, Magvető Kiadó, Budapest, 1975, 72.

⁸ BABITS Mihály: *A kettészakadt irodalom – Válasz Berzeviczy Albertnek = B. M., Tanulmányok, esszék*, Budapest, Kortárs Könyvkiadó, 2005, 398.

ünnepelte névadója emlékét, Juhász Géza,⁹ az Ady Társaság elnöke erre az alkalomra meghívta Debrecenbe előadni (Juhász Gyulával, Szabó Lőrincsel együtt) Babits Mihályt is. Babits 1927. november 26-án Szabó Lőrincsel együtt Debrecenbe utazott, ahol 1927. november 27-én Ady szimbolizmusáról tartott előadást, s a következő szavakkal méltatta költészetének értékeit: „Mert alig volt költő, akiben nemzete annyira megismerte volna első megszólalásakor a maga legmélyrőljöttébb hangját, mint őbenne. És épp ezért lázadott ellene, és nem akarta mindjárt meghallgatni; ahogy mindig szeretnők bedugni fülünket, hogy lelkünk legtítkosabb leggyötrőbb hangja elől meneküljünk. – De az így is túlzeng minden egyén hangon. Ady Endre lelkünk hangja volt, mélységes és visszafojthatatlan. Eleven önkínzás, önszemrehányás sokszor a magyarnak, kínzó nyugtalanító hang, és mégis mindig megkönnyebbitő és fölszabadító”.¹⁰

Az 1920-as évek végén Babits is nyilatkozott az Ady-probléma új és szenvedélyes felvetéséről, mikor Kosztolányi különvéleményével (*Az írástudatlanok árulása*) szemben megvédte egykori költőtársát: „nem értek egyet Kosztolányival. ... nem érthetek vele egyet a költő megítélésében. ... Adyt csak egészében lehet látni, csak egészében igazán megítélni. Ady nem üres költő, hanem egy hatalmas szimbólum-épület alkotója, amely csak költészetének egészében bontakozik ki, úgyhogy az egyes versek, sőt gyakran egyes szavak is csak ennek az egésznek fényében kapják meg céljukat, érdekességüket, szépségüket”.¹¹

Babits tíz évvel Ady halála után, 1929. február 25-én Farkas Gyula,¹² a berlini egyetemen professzora meghívására Berlinbe utazott, ahol a Collegium Hungaricum szervezésében a humboldti egyetemen előadást tartott a magyar irodalom legnagyobbjairól. Vörösmarty, Arany János, Petőfi, Madách értékei mellett Ady néhány jellegzetes vonását ismertette, majd a magyar szellem örök dilemmájáról: a nacionalizmus és európaiság égető kérdéseiről beszélt.

Mindebből a rendkívül gazdag időszakból csak két mozzanatot emelnék ki érdekességképp Babitsot idézve. Ady születésének 50. évfordulóján azt vallja: „Ady minden sorából, egész lényéből sugárzott a zseni”.¹³ Babits elsőként törekedett Ady európai népszerűsítésére. Francia és német nyelven is nyilatkozott költői nagyságáról. Egyik német nyelvű Ady-kötet előszavában így fogalmazott: „Nem tudom, lehetne-e Magyarországnak nagyobb érdeke annál, hogy Adyt az egész világgal megismertesse”.¹⁴

⁹ BABITS Mihály: *A kettészakadt irodalom – Válasz Berzeviczy Albertnek* = B. M., *Tanulmányok, esszék*, Budapest, Kortárs Könyvkiadó, 2005, 398.

¹⁰ BABITS Mihály: *A debreceni Ady-ünnepségen* = *Babits Adyról – Dokumentumgyűjtemény*, i. m., 187.

¹¹ BABITS Mihály: *Kosztolányi különvéleményéről* = *Babits Adyról – Dokumentumgyűjtemény*, i. m., 218 – 219.

¹² Farkas Gyula (1894–1958): történész, irodalomtörténész, egyetemi tanár, a berlini egyetem magyar lektora, az 1924-es Berlinben megjelenő Erdélyi költők című antológia szerkesztője.

¹³ BABITS Mihály Színházi Életnek adott nyilatkozata Ady születésének 50. jubileumán = *Babits Adyról – Dokumentumgyűjtemény*, i. m., 194.

¹⁴ BABITS előszava egy német nyelvű Ady-kötethez = *Babits Adyról – Dokumentumgyűjtemény*, i. m., 180.

Petőcz András

Ady-variációk napjainkban

Ha a variációról, mint irodalmi műfajról beszélünk, olyan témát érintünk, amelynek – ahogy sok más irodalomtudományi témához hasonlóan – nincs meg a kellő, alapos feldolgozottsága. Mondhatjuk ugyanis azt is, hogy az irodalomban végtelen számú irodalmi variációt találunk, és mondhatjuk azt is, hogy még az sem variáció, amit annak nevez maga a szerző.

Tény, hogy az a bevett szokás, gyakorlat, hogy versformákat, szövegkezelési sajátosságokat, vagy akár kifejezéseket átveszünk korábbi, klasszikus szerzőktől, meglehetősen régi. Az utánzás mint lehetőség, az, hogy élő avagy halott íróelődöt mintegy *mesterré* avatunk, ez, valószínűleg, az irodalom kezdeteitől működő elv. Tudjuk, például, hogy Vergilius, amikor tervezte *Aeneis* című nagy jelentőségű eposzát, akkor annak megírása előtt már ismerte Homérosz eposzait, és azzal az ambícióval ült le epikus művet írni, hogy valamiféle hasonló műremeket készít. Zrínyi a *Szigeti veszedelem* című művének megírásakor egyértelműen hivatkozik is Vergiliusra, tehát ő is épít a költőelőd munkásságára. Dante pedig az *Isteni színjátékban* meg is idézi Vergilius alakját. Ha tetszik, mondhatjuk azt is, hogy ezek *korai posztmodern gesztusok*, vagyis, pontosabban szólva, az irodalom kezdeteitől meglevő *posztmodern gesztusok*. Hiszen, és ezzel nem mondunk újat, az irodalom, az irodalmi szöveg mindig is kontextusban élt és él, a művek hatása a kölcsönhatások sajátos története, a műalkotás egy szövedék, egy háló része, amely háló részei szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Éppen ezért nevezhetjük magát az irodalmat, és így az irodalom életét is sajátos hálónak, sajátos hálózati rendszernek.

Hasonló hálózati rendszert, áthallást, kapcsolódási pontokat minden művészeti ágban bőséggel megfigyelhetünk. Köztudott, hogy a társművészetekben, a képzőművészetben vagy a zenében milyen általános volt mindig is a különböző motívumok átvétele. A legszembetűnőbb a zeneművészet, ahol a különböző variációk ugyanarra a témára általános jelenséggé mint megfigyelhetőek. Mint a zenetudományi lexikonok meghatározzák, a variáció, vagyis a hangzó anyag átalakításának alapelve megvalósulhat akár technikai, akár formai szempontból, de korábbi, már meglevő témák újbóli feldolgozása is lehetséges. Mindez jelen van minden zenei irányzatban, a jazz műfajában éppúgy, mint a népzeneben. Meg lehet különböztetni a zenei variációt mint egy-egy műalkotás módosított előadását, vagyis variáló feldolgozását, vagy meg lehet különböztetni egy-egy téma teljesen újszerű értelmezéseként is, akár dinamikában, akár tematikus változtatásban.

Az egy-egy formán belüli variálásnak különböző fajtái léteztek mindig is: a középkorban például a *variáló color* a módosított dallamisméltés értelmében. De jelen van ez a barokkban is a *figura* értelmében, ami a zene nyelvén azt jelenti, hogy egyetlen monumentális zenei motívum helyett több kisebb siet mindenféle megoldással a rákövetkező akkordhoz. A zenei világban az *aria da capo* részében vagy a szonátaforma repriméban eszközölt változtatások is a formán belüli variációk. A variációs művészettel érintkezik a zenei fejlesztés, a tematikus munka, a

témaátalakítás. Jó példák erre Johann Sebastian Bach: *Musicalisches Opfer*, vagy éppen *Kunst der Fuge* című alkotásai, de említhetjük a vezérmotívum alakváltását Wagnernél is, vagy Mahler művészetében.

Nyilvánvaló, hogy a variációk sorozatába jól illik Bartók és Kodály munkássága, akik népdalokat, népdalmotívumokat dolgoztak fel, hoztak létre ezáltal variációs művészetet, vagyis olyan témákhoz és formákhoz nyúltak, amelyeket tovább lehetett gondolni, amelyekből új műalkotásokat lehetett teremteni. Ha pedig a képzőművészetre gondolunk, megállapíthatjuk, hogy a modern kori, vagy éppen posztmodern kori festészetben számos olyan műalkotással találkozunk, amely műalkotások Gustav Klimt, Vaszilij Kandinszkij vagy éppen René Magritte művészetét idézik meg, utalva a klasszikussá lett elődök alkotásaira, akár tematikai, akár formai szempontból.

A művészeti alkotás, így az irodalmi mű sem létezik önmagában. Hatások, kölcsönhatások egységében jelenik meg minden alkotás, és hatások, kölcsönhatások egységében jelenik meg maga az alkotó is. A művészet, az irodalom tanulási folyamat is, hiszen azáltal, hogy technikákat, formai és tematikai lehetőségeket figyelünk meg elődeinknél, mestereinknél, azáltal, hogy utánezünk a pályánk során, azáltal a szó legszorosabb értelmében is tanulunk. Azt a romantikus elképzelést, miszerint a költő, az alkotó „a semmiből pattan elő”, és minden előképzettség nélkül teremt zseniális és korszakos jelentőségű alkotásokat, ezt az elképzelést mindenképpen el kell felejtenuk.

Ha mindezeket végiggondoljuk, egyértelmű lesz mindannyiunk számára, hogy – a zenéhez, valamint a festészetéhez, szobrászathoz hasonlóan – az írás, a szépírás is tanítható és tanulható, ahogy korábban valóban tanulták is a versírást még iskolai gyakorlatként is. De, ha eltekintünk az iskolai gyakorlattól, akkor is tudhatjuk, hogy minden jelentős alkotó választott magának mestert, vagyis „jártak valakihez iskolába”. Petőfi Sándor Vörösmartyt kereste fel, vagyis az ő „iskolájába járt”, József Attila pedig Juhász Gyulához vitte a verseit, Weöres Sándor Kosztolányinak volt a tanítványa. Ahogy Rimbaud Verlaine-hez jutott el, tőle tanult. Mindebből látható, hogy választott mester nélkül nincs jelentős alkotó. Ahogyan nincs jelentős alkotó a képzőművészetben és a zenében megfelelő tanulás nélkül, úgy az irodalomban is tanulunk mesterektől. Maga a tanulás lehet személyes kapcsolat eredménye, de lehet olvasmányélmény alapján is tanulni adott esetben.

Hogy a zseni, az irodalmi zseni, a nagy költő mennyire nem a semmiből pattan elő, arra a legjobb példa éppen Ady Endre. Meglepően keveset foglalkozunk azzal a ténnyel, hogy Ady költészetét a költő harmadik kötetétől tárgyalja a teljes magyar irodalomtörténet, valamint az irodalomtanítás is, a középiskolai, illetve az egyetemi oktatás. Nincs még egy olyan alkotó a magyar irodalom történetében, akinek összegyűjtött, illetve összes verseinek a kiadása az életében megjelent harmadik kötetével kezdődne. Ady első két kötete – amelyek rendszerint a „Függelék” fejezetben találhatóak az *Ady Összes versei* esetében –, vagyis a *Versek*, valamint a *Még egyszer* nem mutatja meg azt a korszakos zsenit, akivé Ady vált. Az 1899-ben Debrecenben megjelent *Versek* című kötet, valamint az 1903-ban Nagyváradon publikált *Még egyszer* nem a zsenit mutatja nekünk, még akkor

sem, ha utólag, már a jelentős Ady verseinek olvasása után igenis felfedezhetőek olyan hangok, olyan megoldások, amelyek jellemzik majd az igazi Adyt. Ahhoz azonban, hogy az igazi Adyhoz eljuthassunk, helyesebben szólva ahhoz, hogy az igazi Ady valóban igazivá váljon, ahhoz tanulásra volt szüksége, Lédára, Párizsra, a francia szimbolisták megismerésére, Verlaine-re, Baudelaire-re, Rimbaud-ra, és szüksége volt a budapesti századelő életére, meg azokra a szerzőkre, akik már ott voltak, jelen voltak Adyval egyidőben a pesti irodalom világában, az Adyra hatást gyakorló Bródy Sándorra, vagy éppen az Adyval együtt fellépő Molnár Ferencre, és még sokakat említhetnénk. Ady is tanult tehát, ahogy mindannyian tanulunk.

Mégis, a romantikus költőfelfogás a mai napig él, és érezteti hatását. Ez a romantikus felfogás jó mentség mindazoknak, akik nem akarnak tanulni, nem akarnak olvasni, mondván, hogy ők csak írni akarnak, megírni mindazt, ami „belőlük kijön”. Ezt a szófordulatot, azt, hogy „belőle kijön”, egy hozzám, az irodalmi kurzusomra beiratkozott negyvenes éveiben járó hölgytől vettem, aki megsértődött azon, hogy házi feladatot és olvasmányokat javasoltam neki a kurzus részeként. Ő nem akar olvasni, mondta a hölgy, meg nem is akar házi feladatra verset írni, ő azt írja, ami „belőle kijön”. Én erre azt válaszoltam, talán helytelenül, hogy „ami Magából kijön, kedves Asszonyom, én arra nem vagyok kíváncsi”. Nos, erre megsértődött a hölgy. Pedig csak arra próbáltam utalni, hogy éppen a tanulás hiánya vezet az igazi epigonizmushoz, azok, akik azt hiszik, hogy neoromantikus módon a „lelküket” fogalmazzák versbe, prózába, azok gyakran leragadtak a középiskolai romantikus olvasmányélményeknél, vagyis ők is tanulták az írást, csak éppen *nem eleget* tanultak, és amikor önmagukat írják, akkor a félműveltségüket írják meg, rosszul.

A romantikus költői szerep, a semmiből megszületett zseni képe tehát ott van ma is az irodalom világában. Méghozzá olyannyira erőteljesen van ott, hogy azokat a gesztusokat, azokat a szemléletbeli változásokat, amelyek hosszú ideje jelen vannak a zenében vagy éppen a festészetben, ma is gyanakodva figyeli olykor még az irodalmi szakma is. Ezért is volt a maga módján újszerű, hogy a nyolcvanas évek második felében variációkat kezdtem írni mások szövegeire. Pedig csak arra éreztem rá, hogy az irodalmi szöveg kezelhető nyersanyagként, alapanyagként, és annak átírása, variálása egy új mű megszületését segítheti elő. Ilyen módon születtek variációim Petőfi Sándor, Weöres Sándor, Mészöly Miklós, Tandori Dezső, Pilinszky János, Arany János szövegeire. Tulajdonképpen azt az elvet követtem, hogy – miként a zenében – próbálok mind tematikában, mind formában kötődni valakinek a művéhez, de egyben újra is írni azt. Olyan munkáim születtek ebben a sorozatban, mint a Szeptember végén, ahol teljesen újjáírtam Petőfi ismert versét, más szavakkal írtam meg ugyanazt a tematikát, vagy a *Harangkondulás* című versem, amelyben Weöres Sándor *Arany kés forog* című versét írtam tovább, és értelmeztem újra. De megírtam ilyen variációban Weöres Sándor *Az éjszaka csodái* című versének új változatát, pontosabban szólva az én változatomat, vagyis az én *éjszaka csodáimat* is.

Nyilvánvaló, hogy a nagyon egyénien szóló, vagy nagyon különleges forma-világgal rendelkező jelentős alkotók munkáinak a megidézése jó lehetőség,

látszólag könnyebb is, mint azon alkotók munkáinak újragondolása, akik formailag, tematikájukban átlagosabbak. Tény, hogy Ady a harmadik kötetétől kezdve, vagyis az *Új versek* megjelenésével olyan erővel, és olyan sajátos hangon szól, amelynek utánzására, formai átvételére igen sok lehetőség nyílik. A szimbólum újbóli beemelése a költészetbe hálás és viszonylag egyszerű, vagy egyszerűnek tűnő feladat. Ugyanakkor kell hozzá, mármint az Ady hangján való megszólaláshoz formai érzék, zenei hallás is, mert Ady verseinek furcsa zeneisége, olykor disszonáns zeneisége van, amely zenei diszharmónia Bartókra jellemző a korban, talán nem túlzás, ha azt mondom, hogy az Ady által megteremtett világ Bartók zenéjében jelenik meg újból. Úgy gondolom, hogy a hatás, kölcsönhatás megvalósul a két jelentős alkotó esetében.

Mitől érezheti azt egy kortárs szerző, hogy Ady hangján akar megszólalni? Hogy azt a zenei világot, amit Ady megvalósít, újra meg akarja idézni? És azt a szemléletet újra meg akarja jeleníteni? Nyilvánvaló, hogy akkor lehet érvényes egy ilyen megszólalás, akkor beszélhetünk érvényes, mai alkotásról, ha a megidézés nem epigonizmus, hanem a megszólalásnak van valamifajta plusz, mai üzenete. Itt nem csak a szimbolizmus felidézése lesz egy-egy mai vers megszületésekor a cél, hanem Ady személyének a megidézése is, hiszen Ady személye már önmagában is szimbólum. És így a vers, ami létrejön, már bírhat mai jelentéssel, még akkor is, ha formailag visszautal egy száz évvel ezelőtti gondolkodásra. Ezáltal a variáció már nem „csak” variáció, hanem önálló alkotás. Amikor megírtam *A Szétizzadt Város* című versemet, valami ilyesmi volt jelen a tudatomban. Idézem:

A Szétizzadt Város

A Szétizzadt Város már nemigen tudja,
merre is vezet itt Ady Endre útja,
hogyan is takar be a sűrű éjszaka,
ha elindulok haza.

Nem tudja erre már senki, senki, senki,
miért is kell engem annyira szeretni,
miért az önkínzás, és miért az ének,
meg a hajnali fények.

Szétizzadt Városban fáradt idegenek,
megriadt legyekként báván keringenek,
nem sejtik, milyenek a síkföldi vágyak:
mennek a Hortobágnak.

Nem nő ott fű, virág, nincs dudva vagy muhar.
A síkföldön életre semmi nem utal.
Van a Pusztaság, és dolgozik a Halál:
az mindenkit megtalál.

A Szétizzadt Város sötét éjszakája
nem szűnik meg soha hajnalhasadásra.
Betegség szaga van itt a napsütésnek:
pusztulnak a remények.

A Szétizzadt Város soha meg ne tudja,
merre vezetett a beteg költő útja,
csorda, kóbor népek, hogyan is legelték
le - megsebesült lelkét.

*

Nézd csak, a magasban, ott repül a páva!
Rászállott az, figyeld, a vármegyeházra!
Talán éppen ők, a napszedítő tollak,
rólam dalolnak, holnap.

Nyilvánvaló, hogy ebben a versben Ady maga is szimbólum, a reménytelenségben, a kilátástalanságban élő nagyvárosi ember szimbóluma, és egyben a jelentős, a magyarságért aggódó, azzal azonosuló és azt féltő alkotó szimbóluma lesz.

Számos Ady-variációt írtam eddigi pályámon, vannak köztük olyanok, amelyek Ady szerelmi lírájára játszanak rá, ilyenek a *Dal a Zöld Szemű Lényről*, vagy az *Ismét itt volt a Zöld Szemű Lény*, vagy a *Francia szerető* című verseim. Van olyan, mint például a *Moloch oltárán* című versem, amelyik a mai pénztelenség, illetve a pénzhétség sajátos lenyomata, és van olyan, ami tudatosan újírja Ady *Az eltévedt lovas* című versét, egyfajta új reményt, vagy éppen új reménytelenséget sugallva. Ezt idézem:

A visszatért lovas

Hajdani, eltévedt lovas,
ha visszatér, majd visszatér.
Mégfagy itt a lélegzet is,
s a mozdulat: semmit nem ér.

Vak ügetést, ha hallani,
medvék lapulnak, ordasok.
Hiába futunk, hiába szaladunk,
ránk találnak hatalmasok.

Annyira más a Kikelet!
Most November, Február arat.
Elpusztul mindenik barátunk
a fogcsikorgató tél alatt.

Mégis! Legyen csak újra itt:
kézre kéz, és szembe szem,
hogy újra itt, és éppen ezt,
érezem, hogy feldobog szívem.

Mégis! Hogyha majd visszatér,
valami új, valami más,
sűrű ködben csak kevesek,
nem vízió, nem látomás.

Itt üget újból a fák között,
dühödt vágyakkal tévelyeg,
de célba ér, mert célba tart,
és halottnak ad lélegzetet,

és élőket élővé teend,
mert csak az övé a pusztulás,
mint létező lelkiismeret,
toronyból mélybe zuhanás,

úgy vágat itt, a hajdani,
soha-volt eltévedt lovas,
vak ügetését hallani,
minden hideg, minden avas.

És mégis ő lesz a változás,
hírére elriad a köd,
múltat hoz és jövőt teremt,
ennyi volt itt az örököd,

és egyszerre mindenki él!,
s az alvó lélek megremeg,
a fény a köddel összeér:
az álom-valóság így kerek.

És utoljára felbuzog
a gyöngé forrás: Április.
Sokáig nem húzhatod,
legyél tehát e csínyre friss,

hajdani, eltévedt lovas,
ki a fák között tévelyegsz,
szavadra ellágyul a vas,
és halottnak adsz lélegzetet.

*

Soha-volt lovas, ha visszatér,
itt, a hidegben, miről mesél?
Párát lehel lélegzete:
azt kérdi tőled, érted-e?

Lezárásképpen még két versről szólnék. A számtalan Ady-variáció közül, amelyet írtam, a legutolsó a *Szólít a Bánat-mise* című versem. Ez tudatosan Ady alakját idézi:

Szólít a Bánat-mise

(Ady modorában)

A szomorúságom betakar,
alatta búvok meg
fogvacogva,
itt van a Bánat odva.

Nem is tudom, hova mehetnék,
miféle utakra
vinne lábam,
céltalan szorongásban.

Meglapulok a Bánat alatt,
aligha létezem
már ezentúl.
Keres az Idegen Úr.

Betakar a szomorúságom,
csendben csak elvagyok.
Arcul legyint
minden, ami rám tekint.

Így vagyok örök idők óta.
Nem látok indokot
változni se.
Bár hív a Bánat-mise.

És végül, hogy mennyire itt van velünk Ady, azt egy személyes vallomásból derül ki, amit tudatosan az Ady-év kapcsán írtam:

Álomkép – Ady Endre

valami teraszon ülsz, magasban, messze,
mozdulatlan minden, *csend*, mintha az ég
meg a föld között lebegnél, isten tenyerén,
és nem bánthatna semmi semmiség

asztalodon pohárka bor, *így tetszik az úrnak*,
egyedül vagy, majd hirtelen leül veled szembe'
valaki ismeretlen, tágranyílt szemekkel néz,
és azt mondja, úgy hívják: *ady endre*

cigaretára gyújt, ott, fent a végtelenben,
a füstje szivárvány lesz másodperc alatt,
s hallgat, mint az isten, aki szavak nélkül
beszél szokatlan, furcsa mondatokat

álom az egész!, mégis valóság, talán az isten
maga, igen, talán az isten maga szól belőle,
nézem a kezét, ahogy gesztikulál, és a szeme!,
közben fogy az asztalra tett savanyú lőre

valami teraszon, *mondom*, ég és föld között,
innen nem vezet sehova sem *semmiféle* út,
és egyre csak magyaráz, *némán*, elmeséli
miként is lesz, hogy nem éljük túl a háborút

beszorítva ég és föld közé, valami teraszról
bámulunk a végtelenbe, nézünk szerteszét,
látom, ahogy rám villan, haragszik a szeme,
figyelem madárként repdeső kezét

valami teraszon, sűrűdő felhők körülöttünk,
itt van, és bort iszik, vigyáz rám ady endre,
mégsincs menekvés, lélegzetfojtva figyelem:
fekete fellegek rohannak keresztbe

mondom, csak üldögéltünk, *álomban*, távol
mindentől, Ady meg én, s titokban figyeltem őt,
csendes volt minden, *mondom*, mozdulatlan,
csak a sötétség, ami köröttünk egyre, egyre nőtt

Elmer István

Úszás könnyű elkeseredéssel, délután hatkor

A hőség lebontja a józan értelmet. Képtelennek tűnik, ami addig a földhöz tapadt. A fogakból kihullanak a tömések, a fény szikraképeket rajzol az úttestre és a levegőbe, sárgás-émelyítőn remeg a gázolaj a levegőben, megrepednek a napszitta függönyök, az ember meg – az ember izzadt alázattal, kíméletlen alázattal liheg a létezésben. Mi mást tehetne? Péntek délután, a 2-es villamos csikorogva kanyarodik a város belső része felé (belváros, elegancia, dizsi, havaj, nápolyi, napszemüveg), még távolabb motoszkál-botorkál a fémforró síneken, elhagyott raktárépületek mellett, világvárost építünk, hirdeti a böhömnagy reklámtábla, Hajós könyökével a villamosfülke ablakpárkányára támaszkodik, nézi izzadt-lesújtottan a táblát, nyilván otffelejtették valamikor, félig leáztatta az eső, töredezett a naptól (olyan, mint az ember, gondolta Hajós, mert az is hol ázott, máskor megtöretett, ó, ha valahova elmenekülhetne, most, mondjuk az irodalomba, de erre semmi reménye), „világvárost építenek, a rosseb ott egye meg, miért nem ezt a nyomorult várost”, a villamos máris odébbdülöngél, a villamoson az ablakkönyöklő ragacsos, odatapad a bőr, az üveg koszos, hozzányomódik a világos színű trikó, Hajós melléről elindul egy nyirkos gyík, az izzadságcsepp lesurran egészen a köldökéig, nem áztatja át trikóját, éppen eléggé átázott már a nap folyamán, a kicsapódott só otthagytá nyomát; amikor belépett az első hivatalba, némi röstelkedés kerítette hatalmába, ejnye, no, így odaállítani az ügyintéző elé, de amikor harmadszor is azt hallotta: „nem”, pedig én kérem, csak azt szeretném... tördelte magát apróra, ekkor már nem érdekelte az izzadás, hátán is folyt a víz, minden nem újabb kifacsart remény, „de hiszen nem kérek semmi rendkívülit, csak annyit, amennyi mindenkinek kijár, vagy legalább az embernek...” „Ezt bárki mondhatja...”, dörrént a faarcú válasz, és lecsapott rá a tekintet: mire vár még?

Merthogy a jogszabályok... „a rosseb ott egye meg a jogszabályokat”, dűnnyögte, ennyire futotta lázadása, leért az alsó lépcsőfokhoz, amikor rádöbent: minden elveszett.

A villamos fékez, megáll. Figyelmét megdöglesztette a hőség és az ügyintézővel teli nap, egy légy téved oda, nem is légy, dongó vagy inkább bögöly, motorzümmögés, sebesség, hirtelen fordulat a levegőben, ilyen mutatványra semmilyen technikai eszköz nem képes. Ekkora tömeg, kisujjkörömnyi, hogyan képes erre? Cikázik, villámlik, meghazudtolja a tömeghatás fizikai törvényét, a tehetetlenségi erő tovább kellene, hogy vigye, de nem, hány kilométeres sebességgel száguld, aztán egyetlen pillanat (annak törtrésze), s máris ellentétes irányba repül, ugyanolyan sebességgel. Lehet, hogy rá másféle törvények érvényesek, mint ránk, emberekre? – bámulja Hajós a szerencsétlen, mégis bosszantó legyet, bent rekedt az utastérben, a légy műveltsége nem terjed ki az üveges mesterségre, nekirepül a semminek (ő így gondolja), pedig nem semmi az, hanem üveg, majd újra próbálkozik: neki a semminek (megint így gondolja), pedig ismét csak az üveg. Ekkora ütközésbe az ember belehalna, ereszkedik egyre inkább alá a ragacsos hőségben Hajós, gallérral ellátott trikóján (adjunk valamit a polgári minimumra) több helyütt kiütött a só, petyhüdt alakja tapadt benne

(nem is a teste, a lelke volt inkább petyhüdt), a villamos áll, a légy (dongó vagy inkább bögöly) zümmögő-riadt, hasztalan menekülési kísérlete, balra elől, két épület között, az elhanyagolt folyópart mögött megcsillan a víz! Igen, a folyó!

Hajós felhörög: a menedék. Szájában töredezett a nyálkahártya, légsöve sivatag. Remegés, forróság, por. Ó, ha belevethetné magát, a csobbanás édes gyönyörével, teste kifeszül a vízben, siklik, igen, siklik! Talán ezzel, talán így megmenekülhetne.

Korántsem nevezhető online fiúnak. „Menjetek a fenébe az online tudásotokkal”, morcsolta (mormogta és ócsárolta), ha valaki elé állt a pillanat ismeretének fontosságával. „Most, ebben a percben tudni, az életnek csak így van értelme!” Mit jelent ez? Hogy más sincs, csak a pillanat, és éppen ez a pillanat?

Hülyeség, de türtőztette magát, régebben kitört, széles gesztusokkal magyarázott (összenéztek, nevettek rajta), később lehiggadt, s már azzal vált furcsa kakadufigurává, hogy minduntalan azt ismételte: jól van, jól van... Nem kapott valamit az üzletben: jól van..., lábára tapostak: jól van – de ezen a napon nem mondta, hogy jól van. A pillanat kábszerélvezőinek nem hivatkozott Kirkegaard-ra: az életet csak visszafelé lehet megérteni, de a jövőben kell élni.

Az online, az online. A jól értesültek már tudják, a Wildwest bevásárlóközpont tetőteraszáról elszabadul a kötélen tartott léggömb, kosarában tizenkét fizető utassal (minden jelen időben történik). „Vásároljon, aztán tekintse meg a magasból a várost. Az élet önért van!”

A tartókötel hanyag eleganciával hullik alá, a léggömb pedig a benne lévő vásárszatyrokkal és dobozokkal emelkedik. („Jó lesz, drágám, ha magunkkal visszük, így a biztos”, szorítják hónuk alá a vásárfiát – ugyan honnan kerül oda ez az ódivatú kifejezés – online élni, apuskám, online!, és nem izzadnak, a bevásárlóközpontban légkondicionálás, a mélygarázsban a dzsip is légkondicionált). Emelkedik a léggömb tizenkét plázázóval (korszerűtlen kifejezéssel: emberrel), ők még nem tudják, nem látják, hogy elszabadul, vásárolnak: tele szatyor, tele has, még egy kis ráadás, anyukám! Fölemelkedünk! Nekünk áll a világ!

Nem tudják, nem látják, hogy a kötel elszakadt. Ettől kezdve a képlet (mármint a fizikai képlet) egyszerű: a léggömb viszi őket, egyre csak viszi, föl, föl, a magasba, ilyen szféra, olyan szféra (a szférák zenéje nélkül), troposzféra, sztratoszféra – pukk. No, nem a Szentivánéji álom Puckja, hanem a léggömb pukkja: nyomáskülönbség, szétduzzan és a magassági mámortól megrészegült utasok aláhullanak; vagy még mielőtt ez bekövetkezne, egyszerűen megfulladnak. De most még nevetgélés, integetés, élvezet.

Hajós innivaló után kap. Gondolatban. Iszik valamit, a hűvös, szénsavas lé lefolyik a torkán. („Mit tetszik kérni? Vicét? Hát az meg mi?” – „Ja, kérem, a mai világ... Vicházmaster: két deci bor, három deci szóda.”) Ha lefolyik a torkán (nagyot nyel szárazságtól repedezett agyag-torkában), ennie is kell valamit hozzá. Ruszlit. Talán ruszlit? Nem, azt végképp nem. Nagyapja olykor-napján ruszlit kért a feleségétől: „Anyi kérem, ha hozna ruszlit.” Befőttes üveg, hideg-lila tekerződző halféle, ecetes, hagymás lé.

Ez Hajós nagyapja. A ruszli első világháborús. No, nem az, amelyet Anyi elé helyezett kellő (tehát undorodó) teatralitással vacsoraidőben, a ruszli az Onyega és a Belaja

folyó vidékéről származik. A hadifoglyokat kiadták munkára a parasztkhoz. Ott aztán nem volt más étel, csak a hatalmas hordókban pácolt ruszli. A földveremből fölsajdult az illata, ami persze amolyan elő-ázsiai illat volt, és nagypapa tuszkolta, egyre csak tuszkolta lefelé ezeket a nyers, ezüstös-lila halféleségeket. Hogy aztán ötven évvel később miért ezt kért a feleségétől? Talán a realitás miatt. Nehogy azt gondolja, hogy az élet csupa ruszli-mentes idő.

A villamos megmozdul, magával viszi a hőség-zsíros péntek délutánt. A kerületi hivatalnál („tanács, vagy hogy a fenébe hívják mostanában: önkormányzat, nekem akkor is tanács marad, mert csak azt ismerik: nem, nem, nem!) megtagadják az igazolást Hajósna arról, hogy mennyire szegény. „Kérem szépen, én nem kereskedni akarok ezzel, én csak az életet... és nem is a magamét, hanem a fiamét! Kérem szépen!”

Kilöködik az utcára. Nem kell sietnie, a nyugdíjas nem siet, „apuskám, maga már csak a temetőbe siessen, nehogy lemaradjon valami jó helyről”, a bank, igen, a bank. Rándul a gyomor, ha a trikója alá nézne (galléros trikó, ennyit azért adjunk a polgári minimumra), véres izzadságcseppet látna alágördülni, legalább kétezer esztendeje gördül, most az ő inge alatt is.

Megnyomja az ajtót a bankfiókban, hűtött terem, a prospektúrák ilyenek, halottfagyasztás, csak semmi botrány, hogy kiszivárognon a rothadó-bomló bűz, a pénz bűze, „húzzon sorszámot”, igenis, kérem, „várjon, amíg szólítják”, igenis kérem.

És előadja. Ajka remeg, megszorul szívében egy csavar, megszorul és megfordul, lélegzet eláll, sírna, sírna, mint egy taknyos kölyök, telesírná a világot, mit neki: az egész világot! „A fiam... tudja, kérem, a fiam... Persze, eladtam a lakásomat, hogy neki legyen. Az árát beleadtam a kicsi fiamnak... igen, de nem volt elég, kellett még a kölcsön... Nekem soha nem jutott, legalább neki... És most azt mondják, háromszor annyival tartozom, mint amennyi a kölcsön volt... és elviszik a házat, a kicsi fiam házat! Én odaadom a nyugdíjamat, én mindent odaadok, csak neki hagyják meg... Hogy nem elég?”

A bögés vad dallammá rázta: „Nem elég? Nem elég!”

A villamos, a 2-es villamos továbbhalad a belváros felé. Hajós elkoszolódik az izzadástól, „Haller utcai megálló”, meg se hallja, csak viszi, viszi a villamos, a 2-es villamos, mindjárt ott a belváros, dizsi, havaj, nápolyi, napszemüveg – „csak oda ne, csak oda ne”, nézi lihegve a folyót, talán az, talán, ha befogadná, és elnémítaná minden szenvedését, mert nem a halál, hanem a szenvedés...

A léggömb. Magasan a folyó fölött megpillantja a léggömböt, kosarában emberek, kihajolnak, integetnek, szétfeszíti őket a lendület. Kiabálnak is, de nem ér le a hangjuk. Hajós odabambul. A koszos villamosablakon orra turcsivá rövidül, és csak nézi, nézi a szálló embereket, a magasban szállongó embereket.

„Ott repül a boldogság!” A bankban elszáradt hangja egyszerre megszólal. „Ott repül a boldogság”, és mielőtt a villamos befutna a Petőfi hídi megállóba, Hajós fölkel a helyéről, nem zavarja, amint enyhe szürcsöléssel válik el ruházata a műanyag üléstől, megkeresi a legközelebbi nyitva lévő ablakot, könnyű lendületet vesz, kiúszik az ablakon, erős karmozdulatokkal hosszan előretolja a testét, belesimulni, siklani a levegőben, aztán tovább, föl a magasba, ahol a boldogságot gondolja.

Száraz Pál

Holdfényben

Skót vagyok, és Edinburghban születtem, ifjúságomat pedig Skóciában töltöttem. Ebben az időszakban gondtalan fiatalember voltam, és meglehetősen sokat szórakoztam. Nagyon sok barátom volt, akik állandóan meghívásokkal árasztottak el, s én minden efféle kérésnek szívesen tettem eleget. Így aztán az év nagy részét egyik vagy másik barátom házában, avagy vidéki birtokán töltöttem. Ekként kerültem el Glasgow-ba is, ahová Roland Brook hívott meg, kivel még az egyetemen barátkoztam össze.

Rendezett, kifejezetten mutatós kastélyuk volt, ahol igazán jól érezhette magát a városi ember. Az ódon kastély hatalmas parkban állott, és a barna falak mentén évszázados fák bólogattak. Nappal horgásztunk vagy madarásztunk, este kártyáztunk. Ha nem volt más vendég, szűk családi körben, olykor pedig nagyobb társaságban. Három hónapig voltam Glasgowban, s ezalatt az idő alatt mindig sok vendég megfordult a házban. Két hónapi ott tartózkodásom után azonban szünet állt be a vendégek jövés-menésében. Egyszerre mintha mindenki elkerülte volna a házat. Néhány napig ez kellemes volt, de aztán unni kezdtük magunkat.

Nem voltunk fényes hangulatban, amikor végre kellemes társaság állított be a kastélyba, ez felvillanyozott bennünket. Brook távoli rokonai érkeztek meg: egy mindenre kapható öregúr, egy szikár asszony és egy végtelenül bájos tizennyolc éves leány. Sylvianak hívták e tüneményt – kék szemű volt, szőke, s olyan valószínűtlenül karcsú, mint egy selyemfonál. Ha nevetett – és gyakran fakadt önfeledt kacajra –, vérpiros ajkai közül kivillantak gyöngyfogai... Arca olyan volt, mint az elefántcsont, s ez a sápadtság még érdekesebbé tette őt. Bevallom, az első pillanatban beleszerettem.

Anyja állandóan óvta, s mindig mellette volt. Ez elég kellemetlenül érintett, mert alig tudtam a lánnyal négy szemközt egy-két szót váltani. Azt is észrevettem, hogy Brook is érdeklődik szép unokahúga iránt, de ezzel nem sokat törődtem, mert barátomat – noha jóképű fiú volt – nem tartottam veszélyes riválisnak. Egy kicsit esetlen volt a nők társaságában.

Sylvia – anyja állítása szerint – gyenge és sovány volt, s emiatt állandóan a hegyekben kellett tartózkodnia. Mindössze egy hétre jöttek Glasgowba, mert utána hosszabb időre Svájcba készültek. Én tehát ki akartam használni ezt a kis időt, s hevesen udvarolni kezdtem a szép leánynak. Brook is mindent elkövetett, hogy bizalmába férkőzzön, de megnyugodva láttam, hogy csekélyebb eredménnyel, mint én. A dolog azonban az éber és minden lében kanál mama miatt nehezen haladt. Három nap múlva azonban már eljutottam odáig, hogy Sylvia fülébe suttogjam szerelmi vallomásomat. A leány mosolygott rajtam, de azért látszott, hogy gondosan megformált szavaimat szívesen fogadja. Kereken kijelentettem, hogy akkor lennék a legboldogabb, ha legalább fél órán keresztül zavartalanul, négy szemközt beszélhetnék vele, amin először elnevette magát, majd elkomolyodva szólt:

- Tudod, hogy milyen a mama... Néha számomra is terhes az állandó aggályoskodása. Egész nap a nyomomban van, s minden pillanatban megkérdezi, hogy nem fádom-e vagy nincs-e melegem. Takarókat hoz, kabátot erőszakol rám. Emiatt aztán sohasem lehetek egyedül. Esténként a szobám ajtajáig kísér, s csak akkor megy el a folyosóról, ha úgy véli, hogy már lefeküdtem az ágyba.

Mindenben igazat adtam neki, majd bátortalanul a következőket mondtam:

- Egy kis ügyességgel még a legéberebb mamát is ki lehet játszani. Nagyon kérlek, tedd meg a kedvemért.

- De hogyan? - kérdezte Sylvia, s látszott rajta, hogy komolyan eltűnődik e lehetőségén.

- Úgy, hogy ma este úgy teszel, mintha lefeküdnél, s ha meghalod, hogy édesanyád már eltávozott a közeledből, kisurransz a szobádból, s lejössz a parkba. A három platánnál várlak!

Sylvia habozott, majd mosolyogva válaszolt:

- Igazán kedvem lenne ezt egyszer kipróbálni!

- Próbáld meg! - biztattam dobogó szívvel.

- Rendben van.

Tovább nem beszélhattünk, mert máris feltűnt mögöttünk a zord mama, aki azonnal megkérdezte leányától, hogy nem ivott-e valami hideget, esetleg nem fázik-e.

Este nagyon izgatott voltam. A vacsoránál úgy viselkedtem, mint egy tizen-nyolc éves diák, s tíz óra tájban illedelmesen visszavonultam a szobámba. A randevúra készülve izgatottan álltam az ablakomnál, majd amikor láttam, hogy az egész kastély elcsendesedik, nesztelen léptekkel kiosontam a szobámból, végigmentem a folyosón, majd néhány perc múlva a parkban voltam. Meghúzódtam a három platán árnyékában, és vágyakozó lélekkel vártam a leányt. Negyed óra múlva fehér alak tűnt fel a kastély lépcsőin. Azonnal megismertem őt, de nem mentem eléje, mert attól tartottam, hogy meglátnak. Lassú léptekkel jött lefelé a lépcsőkön, majd felém fordult. Léptei légiesen bizonytalanok s kimondottan határozatlanok voltak. Minden pillanatban megállt, és mereven nézett maga elé. Egyenes irányban felém tartott. A három platán és a kastély közötti szabad teret ezüstös fényével árasztotta el a hold. Jöttömben én kikerültem ezt a feltűnő fénytengert, attól félve, hogy a ház valamelyik ablakából esetleg meglát valaki.

Sylvia azonban egyenesen nekiindult e holdfénytől megvilágított térnek. Ez egy kicsit megijesztett, mert féltem, hogy sokat ígérő randevúnkat megzavarja valaki. A leány aprókat lépkedett, ám amikor a fényözönbe került, hirtelen megállt. Felnézett az égre, s hosszan rámeredt a holdra. Eléje akartam menni, de nem mertem, kiáltani szerettem volna neki, hogy siessen az árnyékba, de féltem, hogy meghallják. És Sylvia csak állt, és mozdulatlanul, mereven nézte a holdat.

Törékeny lénye különös volt ott a holdfényben, vékony ruhája rátapadt karcsú testére, és a köztünk lévő távolság ellenére is feltűnt, hogy az arckifejezése szokatlanul merev.

A holdfényben álló lányt figyelve furcsa érzéseim támadtak, szívem elszorult, és ámulatomban önkéntelenül a platánfának dőltem. Sylvia csak állt, és továbbra

is a holdat nézte. Aztán csendesen megfordult, és megindult vissza a kastély felé. A csalódás összeszorította a torkomat, és tanácsstalanságomban mozdulni sem mertem addigi helyemről.

A lány eltűnt a házban, és hirtelen úgy éreztem magam, mint akinek minden álmát lassú kínzással temetik el. Végtelen csend mindenütt.

Felnéztem a lány ablakába, még mindig abban reménykedve, hogy csak visszament valamiért, s lejön hozzám. Percekig semmi sem történt, majd észrevettem, hogy a lány ablaka lassan kinyílik, s megjelenik benne az elefántcsontarc. Aztán rémes dolog történt: Sylvia felmászott az ablakpárkányra, és fehér ruhájában ott állt a magasban! Megindult a keskeny ablakpárkányon.

Ebben a pillanatban mindent megértettem. Egy holdkóros lány! Ez a felfedezés úgy ért, mint a mennykőcsapás. Megkövülten álltam a platánok alatt. A rémület és borzalom úgy belém markolt, hogy valósággal fizikai fájdalmat éreztem.

A fehér alak lassú léptekkel ment a párkányon, s én nem tudtam levenni róla a szememet. Rettegtem, hogy bármelyik pillanatban leeshet, és a szemem láttára zuhan a halálba. Futni, sikoltani szerettem volna, de szinte megbénultam. Hosszú éveknek tűnő percekig tartott ez a borzalom, míg végül a hold, a nagy csábító segítségemre sietett: hirtelen felhők mögé bújt, s a következő pillanatokban mindenre sötétség borult.

Csak a kastély falán, a párkány felett lebegett valami fehér folt. Amikor a szemem hozzászokott a sötétséghez, észrevettem, hogy Sylvia visszafelé tart, és nemsokára eltűnik szobájának ablakában. Többé nem jött ki, de én mégis hajnalig álltam a platán alatt, és aggódva bámultam a fekete ablakra.

Másnap délelőtt a vendégek csomagoltak. Mielőtt elutaztak volna, még sikerült beszélnem Sylviával. Mosolyogva nyújtotta felém kis fehér kezét, s mentegődözve suttozta:

- Ne tartsál szívtelennek, én komolyan ki akartam hozzád jönni az este. Jöttem volna, de elálmosodtam, s korán elaludtam. Ugye, nem haragszol rám?

- Dehogy! - legyintettem, összeszorítva a fogamat. Egy szóval sem említettem neki, hogy mit láttam az éjszaka.

„Számban a mindenkori szegények szava, szólaltassam.”

Beszélgetés Serfőző Simonnal

(Kossuth Rádió: Nagyok 2019.11.28. - szerkesztő-riporter: Csűrös Csilla)

„A költő egyik legfontosabb feladata, hogy szót emeljen az igazságtalanságok, hazugságok ellen, kiálljon a perifériára szorultakért” - vallja a zagyvarékesi tanyavilágból indult alkotó, aki együttérző, kérlelhetetlen őszintesége miatt többször is hosszú mellőzést vállalt. Vendégem a számos egyéb irodalmi díja mellett József Attila- és Kossuth-díjjal, Balassi-karddal, a Magyar Köztársaság Közép- és Tisztikeresztjével is kitüntetett Serfőző Simon költő, író, akit először neve eredetéről kérdeztem.

Óseim feltehetőleg Szlovákiából vagy Csehországból származhattak, onnan hozhatták a nevüket. Létezik egy másik variáció is, de akkor nagyon elrugaszkodnék a valóságtól. Noha már a honfoglalás idején is készítették és fogyasztották a sert. Nekem tetszik mindkét változat. Elődeimnek azonban aligha volt köze az akkori, s a későbbi serkésztetéshez. Az építőiparban dolgoztak, mellette földet műveltek. Nagyszüleim közül voltak, akik a vasútnál helyezkedtek el. Zagyvarékason éltek, abban a faluban, amely hat-hétszáz éves múltta tekint vissza, ahol komoly, eleven hagyományai vannak a hiedelmeknek, babonás szokásoknak, mondáknak, annak a hitvilágnak, amelyek nyomai még ma is fellelhetők.

Azon a tanyán, ahol felnőtt, találkozott mindezzel már akkor, gyermekkorában, a sok munka mellett?

Én nem jártam óvodába. Az óvó nénijeim, az óvó bácsijaim a falusi emberek voltak, akik a tanyánk körüli földeken kapáltak, veteményeztek, egyeltek, szántottak, arattak, én pedig gyakran ott bukdácsoltam közöttük, körülöttük.

„Te vagy az a gyerek, a Serfőző Simonék gyereke? Aztán tudsz-e már fára mászni? A teheneket meg tudod-e legeltetni?” Ilyenkor megkérdezték, hogy ezt vagy azt a nótát, mesét ismerem-e? A szüleim nem voltak ének-, sem mesemondók. Sok mesét tőlük nem tanulhattam. Bár apám elolvasott egy-két könyvet, de inkább a munkával volt elfoglalva, a napi tennivalókkal: jószágetetéssel, rendben tartásával a portának. Engem is inkább arra nógatott, hogy körülötte serénykedjem, hagyjam az olvasást, abból nem lehet megélni. A kétkezi munkával foglalkozzam, amivel kenyeret lehet keresni.

Háromévesen már hozzászokott a kétkezi munkához. Nem játékra, hanem munkára született ott az ember...

Igen, ezt mondogatták otthon: a gyermek nem arra való, hogy játsszon, hanem dolgozzon. Ott vannak a jószágok, azok után kell menni, hajtani őket, vigyázni rájuk, nehogy kárt tegyenek. Aztán ott van a többi munka: tűzre való kell a konyhára, a jászolból kiszedett kukoricaszárat összeszedni, be kell kötni, „ajjadzót” kell vinni a jószágok alá, almozni alóluk, kukoricát kell morzsolni, megdarálni. Ezek azok a tennivalók, amelyek adódnak egy paraszti gazdaságban. Helyettünk azt senki nem végzi el, nekünk muszáj.

A verseiből úgy érzem, hogy fájdalmasan szép emlékeket hordoz ebből az időszakból.

Meg kell mondanom, hogy nem nagyon tetszett nekem az otthoni munka. Fárasztó is volt, meg amikor már a könyvekbe belekóstoltam, inkább azzal akartam foglalkozni: az olvasással, és nem azzal, hogy tegyem, csináljam, vigyem, hozzam, amit parancsolnak a szüleim. Nagyon nem volt ínyemre, hogy behajtva a jószágokat a kanálisárokba, vasút mellől, utána még tegyek rendet az istállóban, a tyúkoknak, csirkéknek adjak vizet, ennivalót, utána menjek még ki, mert a libáknak kell füvet szedni, meg parajt a disznók elé. Éhesek, nem hallom, hogy ott ordítanak az ólban? „Hogy lehet úgy élni, hogy nem hallod meg?” Nekem valóban nem volt fülem rá, hogy ezt meghalljam. Vagy nem akartam, mentem volna, amerre én akartam.

Merre jártak a gondolatai? Messzire figyelt? Például a vonatokra, amelyek elhúztak Szolnok vagy Újszász felé?

Akkoriban mozdonyvezető akartam lenni, bakter vagy sorompóállító. Még akár krampácsoló is, csak innét mehessek minél messzebb, hiszen láttam, hogy mások elmennek. Viszi őket a vonat. Úgy alakult, hogy hamarosan én is vonatkozó gyerek lettem, 6 évesen kezdtem bejárni Szolnokra iskolába. A falu 4-5 km-re volt a tanyától, és télen azt megközelíteni igen nehéz lett volna... Az indóház közelebb esett, másfél km-re a tanyához. Az sem volt közel, de mégiscsak más volt, mint a falusi iskolába járni – mondta anyám. Bár szerintem ő elsősorban magára gondolt, jó lesznek mellette segítők. Azért járt Szolnokra mindennap, mert vitte azokat

a termékeket, amiket eladott a piacon meg, a vasúti állomás körüli házaknál. Abból pénzelt, így próbálta gyűjteni a filléreket a fiókba, hogy legyen adóba, hogy tudjanak földet venni. Mert mi lenne itt velem – kérdezte –, ha nem lenne semmijük, amit tudnék tőlük örökölni?! Már kisgyerekkoromtól gyűjtögették a földecske-darabokat, amiket nekem kellett volna átvenni továbbművelésre – így tervezték az életemet.

Mi lett ezekkel a földcskéekkel?

Mikor a téesz-világ beállt, azt mondták a földecske-elvevők, az agitátorok, hogy be kell lépni a szövetkezetbe, be kell vinni a földet, be kell vinni a jószágokat. Tulajdonképpen még a tanyáról is el kell költözni, itt nem maradhatnak – emelték meg a hangjukat –, mert útban lesznek a szövetkezetnek, de jobb is lesz a faluban, hiszen ott van artézi kút, bolt, orvosért se kell sehová menni. Szüleim azt mondták, hogy nem, ők nem lépnek be, ők nem adják oda azt a földet, amit nagy nehezen megszereztek. Nem potyázzák el azt a gazdaságot, ami ott volt már akkor a dülő mellett ólakkal, istállóval, a házzal, nyári konyhával, fákkal, gyümölcsössel. „Ez a miénk, ne merjen hozzányúlni senki, ide be ne merje tenni ilyen szándékkal senki a lábát a portára, mert megkeserüli!” – fenyegetőzött anyám az öklét is felemelve. Nem léptek be. Ennek ellenére elvették, betagosították a földcskénket, öt vagy hat holdról volt szó, és kint, a falu másik részén, jó messze, tíz km-re a tanyától kaptak egy vízjárta, mentetlen területet, azaz sosem feltört, szikes darab földet. Ezt adták, hogy „tessék, ezt műveljék, ez után fizessék az adót!” – fenyegetőztek a községházán azok, akik ezt a világot rájuk hozták.

Ez a világ meghatározta, pontosabban az ellene való indulat határozta meg az Ön egész életét is, nemcsak a családjáét. De hadd faggassam az édesanyjával való kapcsolatáról is, mert valahogyan azt olvasom ki a verseiből, hogy nagyon szoros volt ez a kapcsolat, annak ellenére, hogy megélte a kiszakadás és a sem ott, sem itt nem igazán otthonos lét nehézségeit is.

Hogyne lett volna szoros vele a kapcsolat, hiszen nem egyszer kimentett a bajból, például apám markából. Rossz gyerek vagyok, mondta, de aztán mindig rájöttem, nem lehet igaz, hogy engem rossz gyereknek tartana, mert megsimogatta időnként a fejem. Ezt szerettem én nagyon. Ezeket a simogatásokat, meg a jó szót, és azt, amikor mesélt a lánykoráról, hogy az milyen volt, apám hogyan udvarolt neki: beugrott utána a nagykapu tején, mert azt akarta, hogy menjen hozzá feleségül, amit ő nem akart. Senkihez nem akart hozzámenni. Aztán mégis meglett az esküvő, és apám idehozta őt ebbe a tanyába, ahol – nézzem meg – mennyi munka van, ki se lát belőle. Panaszai a szívemig elhatoltak, mélyen együtt-éreztem vele.

Apám is panaszkodott néha, de őt keményebb fából faragták. A keménységet mégis az anyámtól ismertem meg. Ő volt az, aki szigorú volt, a világgal szemben ő állt ki. Az apám többet értett meg a történeésekből, politikai pálfordulásokból, és próbálta elhelyezni magát, illetve a családot ebben a világban, hogyan lehet megélni úgy, hogy a legkevesebb sérülés érjen bennünket.

Ha a „Lányok ülnek a toronyban” című dalt hallja, akkor inkább a keserves vagy inkább a szép emlékek jutnak-e az eszébe?

Anyám néha-néha, amikor jobb kedve volt, énekelt népdalokat, többek között ezt az éneket is. Táncolva énekelték ezt a dalt falusi lányok abban az időben. Anyám jut eszembe róla.

Érdekes, hogy bár nagyon hamar, tizenéves gyerekként beköltözött a szívébe az elvagyódás, mégis az egész életét meghatározza mindaz, amit ott és akkor, a tanyán élve magába szívott! Mi több, az alapállása is ez lett: az ott élőkért, a földből, a földért, a földdel élőkért, a nincstelenekért, a kisémmizettekért való kiállítás és az ő életük, kínjaik, küzdelmük visszhangosítása.

Említettem, hogy Szolnokra jártam iskolába. A bejáró munkásokkal utaztam a vonaton. Amikor énnekem teheneket kellett legeltetni, láttam, hogy a vonaton utazók nemcsak Szolnok felé mennek, hanem Budapest felé, a Jászságba és még ki tudja, hová, merre. Én is szerettem volna arra menni. Az ingázó munkások mondták nekem, de a földeken dolgozó parasztemberek is, akikkel találkoztam, hogy itt ne maradjak, menjek innen, ne legyen belőlem tehénpásztor, parasztember meg főleg ne legyek, hiszen láthatom, hogy mit kell nekünk dolgoznunk, szenvednünk. Ez nem élet! Láthatom, tapasztalhatom, hogy ezt a munkát, amit mi végzünk, semmibe veszik, a paraszti munka megalázott, azt kerülni kell, itt nincs jövő. Azt tanácsolták, hogy tanuljak és menjek, amerre látok, szedjem a sátorfámat.

Hogyan lett segédmunkás?

Egyszer, amikor anyám hazajött a faluból, mondta, hogy találkozott valakivel, akinek a fia Pesten dolgozik, menjek én is oda, beajánl majd a főnökének. Nemcsak én kerültem akkoriban Pestre, hanem a többi falusi gyerek közül is nagyon sokan, szétszóródva szerte az országban, Miskolcra, Dunaújvárosba, különböző ipari telepekre. Az ő életüket éltem hosszú éveken keresztül. Lassan aztán rájöttem, hogy ez az élet se jobb, az albérlet sem élet, nem jó ez így. Rossz a kiszolgáltatottság, hogy tulajdonképpen nem értek semmihez. Tanulni kellett volna szakmunkát, bármit. Ezért arra törekedtem, hogy abban az újpesti gyárban, ahol dolgoztam, valamilyen betanított munkát megtanuljak, gépekre kerülhessek. Végül is néhány éven belül már tudtam gépen dolgozni, emellett verseket írtam, amelyeket megmutattam egyik-másik munkatársamnak. Az egyikük, Varga Vincének hívták, elküldött néhányat az Új Írás szerkesztőségébe, – akkor indult, 1961-ben ez a lap –, és mit ad Isten, egyszer csak válasz érkezett Váci Mihály aláírásával, hogy a verseim friss tehetséget mutatnak, szeretnének velem megismerkedni.

A Hetek költőcsoportjához mikor csatlakozott?

Amikor az Új Írás indult, azzal egy időben jó néhányan bontogattuk szárnyainkat: Buda Ferenc, Ratkó József, Ágh István, Bella István, később csatlakozott hozzánk Raffai Sarolta és Kalász László, mind egyívásúak voltunk. Ennél a lapnál kezdtük a pályát. Aztán amikor én egy kört megtéve - Szolnokon újságíróskodtam néhány hónapig - Miskolcra kerültem, az ottani irodalmi laphoz, megpróbáltam magam köré gyűjteni azokat a költőket, akikkel az Új Írásnál együtt indultunk. Kabdebó Lóránt, a Napjaink egyik szerkesztője segített ebben a törekvésemben, tőle származik a Hetek elnevezés is. Ő szervezett számunkra Miskolcon, Edelényben, Mezőkövesden író-olvasó találkozókat, azzal az elképzeléssel is, hogy összeismertessen bennünket. Hiszen ahányan voltunk, annyifelé laktunk az országban.

Az Új Írás és a Napjaink segítette az együttes megjelentetésünket, külön blokkban kiemelve közölte a verseinket. A Hetek költőin túl én szerettem volna a Kilencek költőivel is felvenni a kapcsolatot. Miskolcon folytattam hát azt a munkát, amit Pesten mások csináltak az Új Írásnál. Természetesen szerettem volna még annál is jobban csinálni, mint ahogyan ők csinálták...

Csak szerette volna? Szerintem sikerült is...

Talán sikerült is, hiszen a versrovatot vezetve úgy gondoltam, hogy nem azokat az alkotókat fogom gyűjtögetni a lap köré, akik addig a lap meghatározó lírai vonulatát vitték, hanem az előbb említett neveken túl olyan költőktől, íróktól kértem írást, akik akkoriban indultak, amikor én már Miskolcon dolgoztam sok éven át, és akik a vidék hangját, a vidék panaszát mondták verseikben, prózáikban. Azt szerettem volna, hogy a saját szándékaimat megvalósíthassam másokon keresztül is: a vidék hangját beemelni a magyar irodalomba, hogy olyan irodalom szülessen, amely azt a világot jeleníti meg, amilyen például Miskolcon és környékén, Ózdon, Kazincbarcikán, a megyében, a munkásvilágban volt tapasztalható. Ez jelen legyen a magyar irodalomban riportok, tudósítások, meg természetesen versek formájában is. Én ezt a munkát vállaltam, és örültem, hogy ezek az írások megjelenítették azt a vidék-Magyarországot, amelyet én a magam munkájában is próbáltam megmutatni. A Napjaink volt az a folyóirat, majd az azt követő Holnap, amelyekben ezek a törekvéseim kimutathatóak. Aztán, amikor ezek a lapok - épp e törekvések miatti szankciók következtében - kihullottak a kezemből, maradt a könyvkiadás: vittem tovább ugyanezt az utat, amelyet addig is tapostam.

A mára negyedszázados Felsőmagyarország Könyvkiadót alapította ekkor.

Annak idején könyveket Zagyvarékason a falusi könyvtárból kölcsönöztem és olvastam. Nem gondoltam én még akkor, hogy egyszer majd eljön az az idő, amikor én is könyveket adok ki, így is hozzájárulhatok a magyar irodalom gazdagításához. Olyan könyveket igyekeztem kiadni, amelyek valóságközeliek, tényfeltárók, értékeinket gyarapítják, szélesítik a magyar irodalom látókörét, lehetőségeinek a feltárását, segítenek a közgondolkodás jó irányba történő alakításában.

Eszmélése predestinálta szinte, hogy a népi írók vonulatához csatlakozzék. De mikor vált tudatossá, hogy ezt a föld adta sorsot fölmutassa, hogy szót emeljen azokért, akik nem tudtak magukért szót emelni?

Azt kell mondanom, hogy talán az első pillanattól kezdve kész voltam ezt a szolgálatot magamra venni.

Olyan fiatalon már?

Igen, mert nem tudtam másról írni, nem is akartam, mint arról, amit megéltem. Amit a szüleimtől, meg a földeken dolgozó parasztembereként hallottam, meg a faluban, vonatokon az ingázó munkásoktól, ahogyan panaszkodtak, és mondták az ügyes-bajos dolgaikat. Ez volt az én alapélményem, és nem az, amit a rádióból hallottam vagy az újságokban olvastam. Nemrégén jelent meg az összegyűjtött verseim kötete, ötven év termésével, jól mutatják ezek a versek, hogy mást sem írtam, mint azt, amit megéltem. Nem máshol szereztem a megírnivalóimat, hanem közvetlen tapasztalatból.

Ide datálódik a hazug és embernyomorító kommunista rendszerrel való szembenállása is?

Eszmélesem pillanatától nem tudtam elfogadni, ami közösségellenes, mások feletti hatalmaskodás, erőszak. Idegen érdekek kiszolgálása. Nem tudtam eltérni, ami megalázó, ami nyomorult lelkűvé teszi az embert. Ezek az élmények sütöttek az írásaimból – úgy érzem.

Üzenetértékűnek tartom a gyűjteményes verseskötetének a címét: Arcunk az ég. Valóban a világmindenség tükröződik mindannyiunk arcán? Arcunk – az ég?

Odavalók vagyunk, ahová születünk, erre a földre, ég alá! Mi vagyunk az ég is! Ebből az anyagból vagyunk, amely körülvesz bennünket. Ezt az eget látjuk, ezt tükrözzük, ezt adjuk vissza: az eget, a földet. A földrebe temetkezünk, s az égbe vágyódunk, a lelkünk odamegy. Ebben a világban létezzük, s tűnünk el benne. A cím erre utal. Az égnek, földnek mi adunk nevet. Mi határozzuk meg. Ugyanúgy a mindenség is meghatároz bennünket.

Istennel is ilyen kozmikus viszonyban van?

Az Isten is ugyanaz, mint mi vagyunk. A kozmosz - a mindenség. Együtt vagyunk – mi, Isten, ember, világ – a teljesség együtt. Gyerekkoromban sokszor úgy láttam, hogy a nap ott megy el a ház előtt, a hold a ház mögött, a szél bejön a kerítésen át, a kapun, átmegy az udvaron, és megy ki a másik kapun. A természet együtt létezett, és én egy voltam velük, mint ahogyan az ember együtt él a természettel, hozzátartozik, különválaszthatatlan tőle.

A versei is ezekből a képekből táplálkoznak. Vers, színdarab, elbeszélés, regény. Ezeket az élményeket írta mindezen műfajokban. A gyermekkorát a trilógiában, a nincstelenek sorsát az egyfelvonásosaiban és a magyar történelmet is, persze, folyamatosan.

Adja magát, hogy milyen formában szülessen meg egy életanyag, hogy élményt szerezzen az olvasóknak. Tulajdonképpen nem is tudnám megmondani, hogy mit szeretek jobban: verset írni vagy prózát?

És akkor még a publicisztikáiról nem is beszéltünk, pedig azok is kötetnyiek. Életművében a vezérmotívum mikor tárgult Zagyvarékastól a haza határáig?

Amikor szaporodtak a versesköteteim, szaporodtak azok a feldolgozandó, megírandó témáim is, amelyeket eddig elkerültem, és amelyekről úgy éreztem, hogy ezeket most már meg kell írnom. Ilyen élmény volt az is, amelyre nem is tudom, mikor jöttem rá, de már 30-40 éves is elmúltam, hogy otthon a tanyán - hiszen onnét indult ki minden! - azt láttam egyszer-egyszer - csetlő-botló gyerkőc lehettem még -, hogy a földeken dolgozó asszonyok kapát, gereblyét, bármilyen szerszámot a kezükből eldobva, kiabálva, sikongatva szaladnak a falu felé. El nem tudtam elképzelni, mitől riadtak meg? Valaki vagy valami elől menekülniük kell? Megkérdeztem anyámat, miért ez a riadalom, mire elmondta, hogy most érkezett haza egy szerelvény a Szovjetunióból, és megállt Szolnokon valamelyik vakvágányon, ahol szélnek eresztették azokat az embereket, akik hazajöttek a háborúból, hadifogságból. Azért szaladnak az asszonyok, hogy vajon az ő uruk, gyerekük, hozzátartozójuk közöttük van-e? Nyilvánvalóan nagy szomorúság volt azoknak a lelkében, akik hiába keresték, kutatták az emberüket, és kérdezősködtek, hogy

nem jött-e haza, Szolnokon nem látták-e eltévedve, s most botorkál valamerre, nem talál haza? Ez volt az az élmény, amelyre magamban rábukkantam, s ösztökélt, hogy megírjam, hiszen annyi minden van, ami a történelmünkéből, a magyar történelemből feldolgozatlan. Az első világháború hős katonáiról a falu sokkal többet tudott, mint a második világháborúban történelekről, hiszen arról nem volt szabad beszélni, azt tiltották. Sőt, aki ezekről történeteket mondott, csúnyán pórul járhatott. Például kuláknak nyilvánították – bosszúból nyilván.

A „Kimegyek a doberdói harctérre” című katonadalban tehát a magyarság minden elsíratlan, kibeszéletlen fájdalommal benne van, ami foglalkoztatja egész életében?

Természetesen igen, hiszen ezt az éneket azok a katonák is énekelték, akik nem az első világháborús frontra kerültek, hanem a Don mellé.

Ezeknek az élményeknek a megjelenésével egy időben tágult a látóköröm, s az érdeklődésem is a magyarság történelme iránt, az elbukott forradalmainktól a dicsőségesekig, el egészen Trianonig, ami átölelte tulajdonképpen a magyarság sorsát, történelmét - ezt próbáltam beemelni a költészetembe, a prózai munkáimba. Azt gondolom, hogy Trianon máig beleszól az életünkbe. A mindennapi életünkben érződik, benne van a tudatunkban, de tudat alatt is ott van, hogy olyan valami történt száz évvel ezelőtt, amit nem tud a magyarság levetkőzni, kiirtani a gondolataiból, ott él és forrong az emberekből. Erről nem lehet nem tudni, nem lehet eleget beszélni, ha némán is...

Trianon máig bennünk sajog. Ott munkál a tudatunk mélyén. Kitorölhetetlen belőlünk.

Úgy hiszem, hogy sok-sok díja között a legfontosabbak egyike az a díszpolgári cím, amelyet Zagyarékastól kapott.

Az egyik legemlékezetesebb és legtöbb örömet szerző is, hiszen attól a szülőföldtől kaptam, ahová tartozom mind a mai napig. Nem tudom megtagadni, nem is fogom. Büszke vagyok rá.

A Kossuth-díjat meg attól a hazától kapta, amelyhez ugyancsak tartozik mind a mai napig.

Az is nagy öröm, bár mindig van bennem olyan érzés, hogy elég munkát tettem-e az asztalra, és olyan munkát, amely érvényes marad, megőrzésre érdemes-e?! Én olyat szerettem volna írni, ami olvasható is, ami érték is és továbbadható.

Komolyan kétségek gyötrik efelől??

Még visszamenőleg is, vajon elég pontosan fogalmaztam-e, elég árnyaltan-e, amit fontosnak tartottam, a valóságnak minden része visszatükröződik-e benne? Hamis szót nem találok-e a sorok közt? Mert arra nagyon kényes vagyok! S ami még fontosabb, elfogadható művészi színvonalat képviselnek-e? Mindezeket túl közérthetőek-e?

A Bánk bán Hazám, hazám című, Simándy József által előadott dalában sincs, ami hamis lenne.

Ilyen munkákat szerettem volna mindig én is letenni az asztalra...

Minden művében kettősséget érzek végighúzódnival: a ráció és az érzelem együttesét, összefonódottságát.

Az igazi irodalom az érzelmek és a tények ötvözete. Együtt van benne minden, ami egy embernek az életét áthatja, ami meghatározza a sorsát, a karakterét, a minőségét. Az irodalom arra való, hogy az embert magát mutassa fel, azt az embert, aki ő maga, és ebben benne van a gyerekkora, származása és a hovatarozása, a kapcsolódásai a világhoz, a többi emberhez, a közösségéhez. Egy ilyen irodalomnak szerettem volna én munkása lenni.

A könnyed irónia és a súlyos keserűség hangja szövődik egymásba verseiben is, prózai írásaiban is.

Ha ilyen fölfedezhető a munkáimban, és remélem, hogy igen, akkor az az enyémen túl, az apám hangja is. Az apám volt ilyen élcelődő, ilyen humorra hajló mondatokat megfogalmazó, ilyen másokat kifigurázó szójátékokban is gazdag ember, ezeket tőle lestem el. Erre csak nagyon későn jöttem rá, akkor, amikor már a nagyobb lélegzetű prózáimat írtam. Az életünk nem csak szomorúságból megnyomorúságból állt, adódtak örömök is, voltak énekek, lakodalmak, névnapok, ünnepek, búcsúk, amelyek a hétköznapijainkhoz hozzátartoztak. Hallottam apámat is, anyámat is énekelni, meg természetesen az ellenkező végletet is megtapasztaltam, amikor panaszkodtak, amikor átkozódtak a világra. Gazdag élményvilág volt az, és ha én ezt meg tudom írni – gondoltam magamban –, akkor ezt is írjam meg!

Ezért is születtek a gyerekversei meg a gyönyörű szerelmes versei is.

A gyerekversek azért születtek, mert jó volt játszani! Noha gyerekeknek írni ugyanolyan felelősségteljes feladat, mint a felnőtteknek, alább nem lehet adni. Talán nehezebbek is, hiszen frappánsabbaknak kell lenniük, a humor is megforduljon bennük, meg a komolyság is. A gyermekeknek írt versekben lehet megmutatni, mire képes a költő!? Játékos vénája van-e? Hiszen az ember élete úgy teljes, hogy ez mind benne van a nehézségektől egészen addig, hogy győzedelmeskedni is lehet az életben. A szerelmes versek pedig úgy születtek, hogy azok az érzések is hozzátartoznak az ember életéhez – boldogítják, és néha keserűvé is teszik természetesen...

77. születésnapját ünnepelte nemrégiben, s azt hiszem, az életéhez éppúgy hozzátartozik költő, meseíró társa, Anga Mária, mint a 77 magyar népmese a boldog gyermekkorhoz.

Örömökre szolgál, hogy a feleségem meséket ír, verseket is ír, és hogy bár sok szempontból találkozik az ő gondolatvilága, érzélemvilága, világlátása az enyémmel, mégis más az, amit s ahogyan ő ír. Ami nem baj, sőt jó, hogy ő egy másik világot tud beemelni az életembe és gazdagít vele. Egymásnak vagyunk.

Mindazokat az élményeket, amelyeket magába gyűjtött élete során, van kinek, van hogyan átadni?

Mindig az volt a törekvésem, hogy jó irodalom szülessen a környezetemben, hogy fiatalokat tudjak újtukra indítani, irányítani, hogy hasznos embereket adjak a környezetüknek, amelyben élnek, az országnak, amelyben élünk. Ez volt az a szolgálat, amelyre szántam magam, hogy azok életének, sorsásának megírásán túl, amiért s akikért teremtődtem, lehetőséget adjak, kaput nyissak olyan tehetségek előtt, akik arra érdemesek.

És ami a saját személyes életét illeti?

Két gyermekem van – egy lány és egy fiú –, akik 30-on illetve 40-en is túl szaporítják az éveik számát. Dolgoznak, próbálják megállni a helyüket, de nem az irodalom területén.

Ez fáj Önnek?

Nem. Nem fáj, hiszen minden bizonytalanságos munkát végeznek azon a területen, ahol dolgoznak.

És át tudta adni nekik mindazt, amit fontosnak tartott?

Ebben vannak kétségeim. Kétségeim abban, hogy jó apa voltam-e, nem lehettem volna-e jobb? Lehetett volna-e több és jobb tapasztalatot átadni, irányt határozottabban mutatni?! Mi lett volna az, amit jobban hasznosíthattak volna? Hogyan lehetett volna még több, még segítőbb tapasztalatot átadni, hogy messzebbre jussanak? Elég hitet tápláltam-e beléjük a nehézségek legyőzéséhez? Unokám, sajnos, még nincsen.

Bartók műve, az Este a székelyeknél a számvetést vagy az elkövetkezendő évekre vonatkozó terveket hívja-e elő Önből?

Természetesen szép és nosztalgikus zene ez, mindenféle jó érzéseket vált ki az emberből, ugyanakkor arra is gondolok, hogy mennyi mindent meg kellene még írni. Regénytervek vannak a fejemben, amelyek élményként mostanában jelentkeznek, ezek nagyon-nagyon határozottan munkálnak bennem. És versek, versek, melyeket jó lenne kiírni magamból, nem pedig azzal foglalkozni, hogy milyen egészségügyi problémákkal kell szembenézni, amelyeket nem tudok elhessegetni magamtól.

Egymondatos ars poeticában megfogalmazta-e már a saját életművét, vagy még nincs itt az ideje ennek?

Régen leírtam már, így szól: „Számban a mindenkori szegények szava, szólaltassam.”

A Vörösmarty Társaság
(Székesfehérvár, Kossuth u. 14.)
szeretettel meghívja a 90.
Ünnepi Könyvhét rendezvényére
2019. június 11-én 18 órára

SERFŐZŐ SIMON
Arcunk az ég c.,
összegyűjtött verseskötetének a bemutatójára
A kötetet bemutatja: Jánosi Zoltán irodalomtörténész

Vendégünk: Agócs Sándor költő.
Közreműködik: Bobory Zoltán és Cserta Gábor
A beszélgetést vezeti: Bakonyi István
Az est előtt, 16.30-kor a szerző dedikálja a kötetét
a Vajda János könyvesboltban

Marko Strojko

Tipikus péntek

Hajszál híján kardot nyelek
annyira szétmegy a fejem
ez a másnap szagtalan szele
vagy most egy útszéli árokban
hallucinálom be az életem.

Kirakós ez az este
mit töltöttek az éjfél pezsgőjébe
nem találok az árnyékom sem
ténfergő térkövek tangóznak előttem
a koldus mintha bronzból lenne
a szobrok a templomon óva intenek
nincs kevés ital a bárban
csak koca részeg
ki nem bírja szusszal a sörivő versenyt.

A tárcám húzta a zsebem
ólom tőkesúllal nyomta
benne a pénzem
égette a tenyerem
a fizetésem landolt
egy dilinyós éjjelen
a kassza megette.

Taxit fogtam magamnak
vagy ez is a hétvége délibábja
mire beszálltam volna
beszóltak a rádióba
de ja vu utánzat harsonája
menj csak vissza egy pálinkára
bujtogatott a bemondó.

Sivatag a torkom
a külváros van porondon
cipóm vasbetonból
belesüpped ahogy
visszafelé bolyongok
térképem fejemben
egy utat ismer a környéken
mely haza vezet
hold fintorgott ott fent
megszívtam ezt a pénteket.

2019. június 9.

Oláh András

[mióta]

(nagyapámnak odaátra)

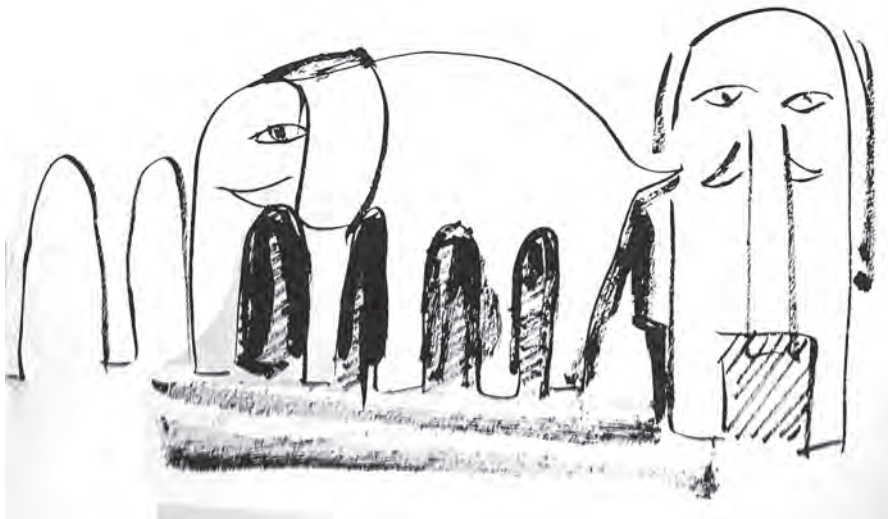
mióta a van helyét átvette a volt
s minket itt hagyta az út szélére seperve
mióta magadra terítetted a sápadt
homokdombot a kusza szélhalmokat
mert visszavágytál az elkobzott földbe
már a szél sem nyargalászik a tanyakertben
már tanyakert sincs
s az egészről semmi sem igaz
mellőttünk könnyeivel küszködik a beteg akác
a dűlőút a mustos leheletű szőlőtőkék sora
– a sűrű évek elégték...dércsípte álmok
biccentenek fanyar idegenséggel
kalapodat levéve baktatsz a dohányillatú csendben
mígnem egyszer majd bennem is megszületik a nem
s akkor köddé válsz az időtlenségben
mert annak a másik égnek is muszáj ideférti

karnyújtásnyira

eszembe jut az amikor hazudok
amikor az est gravitációja erősebbnek bizonyul
a lelkemben sűrűsödő csöndnél
látom ahogy párnába fúródva nyugszik aszott tested
már csak a tekinteted él míg a rejtett szelepeken
el nem szivárog az idő... ránk licitál a csönd
az ablakon túl ökölbe szorítja tornyait a város
ami volt aznem enged el és amit nem lát a szem
kicszerélt titkokat rejtegetsz
nézem a kórházi takarón lassan felém kúszó kézfejet
a csontok körül kidagadó ereket
– a reszketeg tenyér még bizalmast keres

minden gyanú felett

maradhatunk-e minden gyanú felett
és hiheti-e valaki hogy ami volt
már szóra sem érdemes
más nyelven beszél a lélek és a test
s amíg nem tudunk elszámolni
életünk retusált képeivel
újra és újra felszínre törnek
a defektes tegnapok
a múlt sem kizárólag a miénk
s ha nem tudjuk túlélni a gyilkosok
precíz szorgalmát maradunk
sebtében megásott árkok hulladéka
- választható kiúttalanság -
hamar beesteledett s mi elhittük
hogy meg lehet szokni a sötétet is...
menekültünk a hallgatásba
lettünk elfertőződött sebek de most
maréknyi csöndből bizalmat gyúr az idő
hogy kárpótoljon szakadt kabátjáért
annak a gyalázatos nyárnak

Revák Katalin: *Elefántkapuk* - tus, papír

Bence Lajos

Új időszak

B. D. „szárnyas” idejére

„Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül...”
(Berzsenyi D.)

I.

Ezúttal bejelentem:
új időszakításba kezdek!
Reggel van, s megvirradtam
ezért kellene, hogy
a múltamat elsirassam?

II.

Miért is ne kezdhethék
új időszakítást, pl. ha
ma hétfő van, miért ne
lehetne kedd, vagy szerda?
Ha november van, miért
ne lehetne október, vagy
szüzek hava, így is,
kifakul a vize a tónak,
úgyis kifulladás a lomb
ellenállása, s vele
a korona is lehull,
elhal a dal, s nem szól
már az örökzöld dallam

III.

Megállítva belső óráimat,
a perc- és a másodpercmutatóit
egymásról leválasztom,
mától a kerek órát mérem,
a szögletes keretet
is kerekre kerekítem,
a napórát a falon
is megfegyelmézem!
– Gátat vetek a nagy
sürgésnek-forgásnak odabenn!

- maradjon titok,
ami annak készült,
maradjon kontroll alatt
a benti fönt-lent.

IV.

Nézd inkább a robajló
folyót, mint tünteti el
Medrében a tegnap belelépő
lábnyomát, a taposómalmok
cölöpként kimeredő oszlopaik,
felette álló híd ívnyomát,
az örökmozgó idő folyamát.

El se mentél...

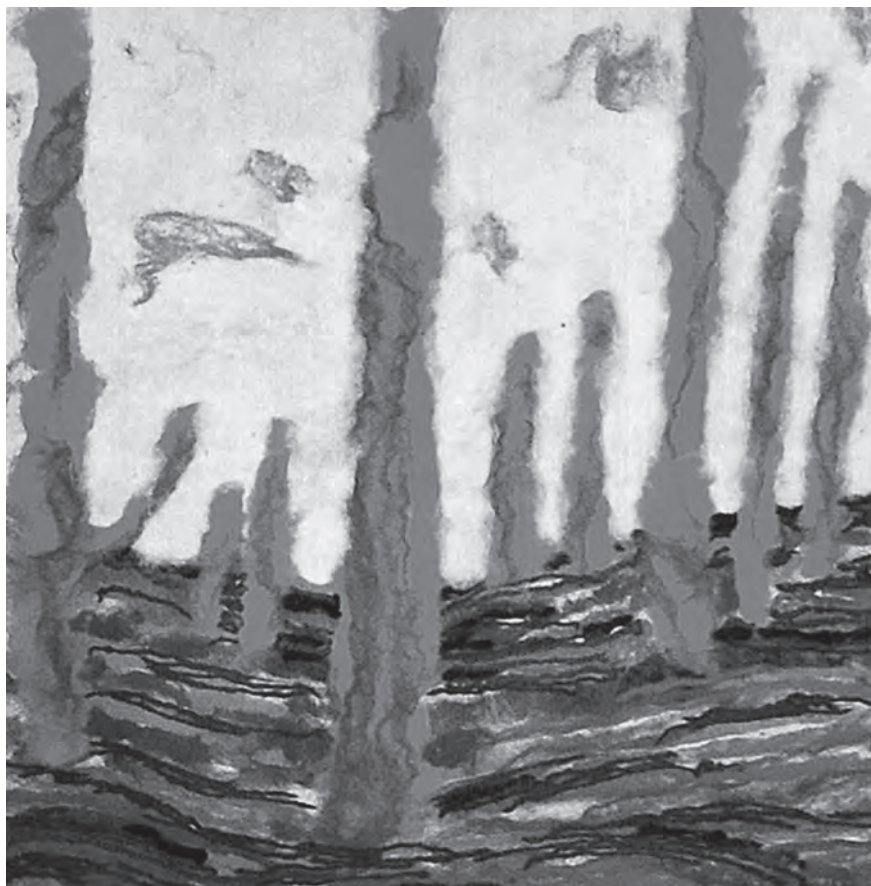
Azt ígérted visszajössz -
jöttél?

-- Nagy kópé vagy,
de'hisz el sem mentél!

Itt vagy - sorakoztatnám fel az
irodalmi példákat, a nagy előd
által írt „örök” márkajellel
ellátott sir(h)alom-romantikákat,
minden félrecsúszott
nyakkendőnkéről, vagy elhibázott
döntéseinkről a kultúra
- kedvenc kifejezéssel élve -
„útvesztőiben” való bolyongásaink,
vagy az „ebből úgy sem lesz semmi”,
kiábrándulásaink közepette,
hogyan hányszor estünk
ki hülyén a politikusi ármánytól
megfertőzötték előtt úgy,
hogyan nép, az istenadta,
nekik tapsolt.

Hányszor estünk át a ló túlsó
oldalára, amikor a bentről
való „javító szándékú
pusztításban” reménykedtünk,
s lassan mi is beálltunk a sorba.

Itt vagy azóta is, ha más nem,
hát Emléked kötelez erre,
s tudod mit?, nem számítasz
gyötrő örökségnek,
nehéz tehenek sem,
ahogy Zalára mondtad:
te, örökifjú lendvai -
Titán

Szabó Anikó: *Amazonas II.* - szövés, arax technika

Dr. Szabó Ferenc SJ

Magyarország kálváriája 1918-1919-1920-ban*Prohászka és Bangha az ország erkölcsi megújulásáért*

Ezekben az években a száz évvel ezelőtti tragédiákra emlékezünk: tavaly az őszirózsás forradalomra, idén a 133 napos Tanácsköztársaságra, jövőre a gyászos Trianon centenáriumára. A három esemény szorosan összefügg. Centenárius megemlékezések, konferenciák, történelmi tanulmányok sorozata igyekszik most már tárgyilagosabban felmérni az ország kálváriáját okozó bonyolult és összefonódó eseményeket, azok kihatásait az egész 20. századi magyar történelmére, hogy aztán az átírt tankönyvek kiegyensúlyozottabban tükrözzék az új nemzedéknek a megtörténtekeket, illetve azok okait és tanulságait.¹

Itt csak egy idézetet hozok a a másfél tucatnyi neves történész véleményét közlő HISTÓRIA 1992-07. száma bevezetőjéből (Hajdu Tibor):

„Az a történelemtanár, aki most készül nyugdíjba, az egyetemen talán még azt tanulta az 1919-es tanácsköztársaságról, „a társadalom tehetetlensége hozta reánk a bolsevizmus szegényét, történetünk örök mélypontját”. (Hóman–Szekfű Magyar történetének utolsó lapján.) De ha csak néhány évvel később végezte el az egyetemet, már azt tanulhatta: „A Tanácsköztársaság a magyar nemzet, a magyar munkásosztály küzdelmeinek az 1945. április 4-i felszabadulásig a legkiemelkedőbb fejezete.” (A magyar nép története, 1951) Igaz, hogy ezután ugyanebben a könyvben a tanácsköztársaság fő- és alhibáinak hosszú felsorolása következett, melyekben „súlyos felelősség terhelt Kun Béla külügyi népbiztost”, aki „összeszúrta a levelet a trockista-bucharinista áruló bandával”, nem is szólva az áruló szociáldemokraták aknamunkájáról.”

Az események szövevénye, az okok, a következmények és felelőségek feltárását/megvitatását most hagyom a pártatlan történészekre. Én most a száz évvel ezelőtti kálváriát a keresztény hit fényében vizsgálom. Főleg Prohászka Ottokár fehérvári püspök és a jezsuita Bangha Béla apostoli szerepét világítom meg Magyarország erkölcsi megújulásáért.²

Az 1918-as őszirózsás forradalomról és a Tanácsköztársaságról nemcsak Tormay Cécile *Bujdosó könyv* című visszaemlékezése³ ad hű képet, hanem a magyar szellemi-erkölcsi megújulás két kiemelkedő apostola, Prohászka Ottokár püspök és Bangha Béla jezsuita naplójegyzetei és írásai is. Őket idézve nem annyira az októberi puccsot és a kommün diktatúráját, a Lenin-fiúk garázdálkodását

¹ Vö. pl. <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/92-07/ch12.html>; [-https://gondola.hu/cikkek/112664-Csak_komedia_-_Szazeves_a_Tanacskozarsasag.html](https://gondola.hu/cikkek/112664-Csak_komedia_-_Szazeves_a_Tanacskozarsasag.html); vagy Károlyi Mihály vitatott szerepéről: https://magyarnarancs.hu/konyv/mese_ellen_minden_karos_-_hajdu_tibor_tortenesz-68879.

² Lásd ehhez tanulmányomat in Mózesy Gergely (szerk.) *Prohászka-tanulmányok, 2015-2017.* (Székesfehérvár, 2017), 395-405.

³ Tormay Cécile: *Bujdosó könyv I-II.* Cleveland, 1977.

akarom illusztrálni, hanem rávilágítani arra, hogy milyen keresztény szellemben igyekeztek szolgálni az ország szellemi feltámasztását, erkölcsi megújulását.⁴

Prohászka Ottokár (1858–1927)

Prohászka Ottokár a századforduló katolikus újjászületésének vezéregyénisége. Messze megelőzte kortársait a szociális kérdésben tanúsított érzékenységben, haladó társadalmi tanításában. Az ún. keresztényszocialista mozgalomnak is fő egyházi képviselője; Giesswein Sándor és mások is, például a két háború között működő jezsuiták, Kerkai Jenő és Varga László is ebbe a prohászka vonalba illeszkednek.

Hétéves római tanulmányait befejezve Prohászka Ottokár Esztergomból figyeli a nyugati szellemirányzatokat. XIII. Leó szociális eszméit hirdeti a 90-es évek elejétől: kivonatos fordításban kiadja a *Rerum novarumot*, és Leó pápa beszédeit és leveleit is magyarra fordítja. Három és fél évtizeden át azokat a szociális eszméket terjeszti, és igyekszik gyakorlatba is átvinni, amelyeket a pápák kifejtenek a *Rerum novarumtól* a *Centesimus annusig*.

A XIX. század végén, két évtizeddel Lenin fellépése előtt, már forradalmi szociális reformokat hirdet, leleplezve egyszerre a szociáldemokráciát (a marxi történelmi materializmust) és a liberalizmust

Mint esztergomi tanár nemcsak a különböző európai eszmeáramlatokat tanulmányozza és bírálja a keresztény világnézet szempontjából, – például Nietzsche-t a *Magyar Sionban* megjelent cikksorozatában (amelyből a *Diadalmas világnézet* című könyve született) –, hanem meglepő éleslátással elemzi Marx *Tőkését*, értékelméletét, határozottan elveti a történelmi materializmust. 1907-ben jelenik meg *Modern katolicizmus* című kis könyve, amelyben összefoglalja az egyház és a társadalom reformjára vonatkozó nézeteit. Modern nézeteivel jó félszázaddal megelőzte a II. vatikáni zsinatot. Az kis könyve 1911-ben római indexre került. Prohászka-monográfiámban megmutattam, hogy Prohászka modern volt, de nem volt modernista olyan értelemben, ahogyan az irányzatot X. Pius Pascendi kezdetű enciklikája meghatározta és elítélte.

Az 1905-től székesfehérvári püspök iszonyattal élte át az első világháború borzalmaival, de azért nem lett pesszimista. Cselekszik: pénzt gyűjt egy hadiárva-házra; a háború után Ósiben és Tésen, püspöki birtokain megkezdte az örökbirtokok kialakítását a háborúból hazatérteknek, mivel beterjesztett földbirtokreform-tervét nem fogadják el.

⁴ Főbb forrásaim: Szabó Ferenc: *Prohászka Ottokár élete és műve*. Budapest, 2007.; Prohászka Ottokár: Prohászka Ottokár: *Naplójegyzetek II. (1891–1919)*. Szerk. Szabó Ferenc SJ. Szeged–Székesfehérvár, 1997; Prohászka Ottokár: *Naplójegyzetek III. (1919–1927)*. Szerk. Frenyó Zoltán, Szabó Ferenc SJ. Szeged–Székesfehérvár, 1997.; *Prohászka ébresztése I.-II.* Szerk. Szabó Ferenc. Budapest, 1996, 1998.; Bangha Béla SJ emlékezete. Szerk. Molnár Antal, Szabó Ferenc. Budapest, 2010.; Bangha Béla: *Harc a keresztény Magyarorszáért*. Szerk. Dr. Bíró Bertalan. Bangha Béla Összegyűjtött Munkái (továbbiakban: BBÖM) XXVII. Budapest, 1942.; Gergely Jenő: *A katolikus Egyház története Magyarországon 1919–1945*. Budapest, 1997.; Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, 2001.

Prohászka püspök 1918-ban érdeklődéssel kezdte figyelni Károlyi Mihályék mozgolódását, remélni kezdett a reformokban. De csakhamar látta, hogy a helyzet elfajul: az „áruló” Károlyi Mihály a bolsevisták útját egyengeti. Prohászka az „ellenállókhoz” csatlakozik. Tormay Cécile 1919. február 13-án ezt jegyzete fel: „Közgyűlés volt [Székesfehérvárott] a vármegyeházán és Károlyi Mihály testvéröccsének, gróf Károlyi Józsefnek indítványára, a közgyűlés egyhangúlag bizalmatlanságot szavazott a népkormánynak. A gyűlésen megjelent Prohászka Ottokár, Székesfehérvár megyéspüspöke, az ország keresztény lelkiismeretének egyik lángszavú kifejezője, ott voltak a nagybirtokosság képviselőitében a Batthyányiak, Széchenyiek és a többiek, a középbirtok urai, a papság, a vármegye tisztviselőikara és egységesen tüntettek valamennyien Károlyi József javaslata mellett, követelve a királyság azonnali visszaállítását, a régi parlament összehívását.”⁵

Tormay a későbbiekről így fogalmaz: „Március 21-én kikiáltják a proletárdiktatúrát. Károlyi Mihály kiáltványában lemond és átadja a hatalmat Magyarország népei proletáriátusának, a zsidó népbiztosoknak.”⁶

Eljött tehát a kommunista puccs, Kun Béla és Szamuely bandáinak rémuralma. Prohászka püspök fehérvári palotáját megszállja a csőcselék, ő maga egy kanonokházban húzza meg magát. Idézhetnék részleteket naplójegyzeteiből, amelyekben részletezi a Lenin-fiúk garázdálkodását.⁷

Főleg a zsidó szellemet bírálja élesen. Hogy mit is ért ez alatt, maga pontosítja: „[úgy] értem az orosz zsidó szellemet” – azaz a zsidó keresztény-ellenességet (antikrisztianizmust) és nemzet-ellenességet (antinacionalizmust).⁸

A székesfehérvári püspök 1919-1921 közötti közéleti szerepléséről írva Gergely Jenő tömören így jellemzi az ország helyzetét a háborús vereség után és Trianon tragédiája előtt: „A Károlyi-féle októbriista demokrácia látványosan megbukott belső ellenzéke – radikális baloldali, kommunista ellenzéke és jobboldali ellenzékének fellépése, – valamint az antant által támogatott utódállamok hódító étvágya miatt. A kétségbeesett helyzetben a hatalmat puccsszerűen megragadó kommunisták Oroszországból importált 'megoldási javaslata' annyiban fontos elemzésünk összefüggésében, hogy a magyarság, a katolikus egyház és maga Prohászka is Európában egyedülálló módon megtapasztalhatta, hogy milyen lehet a kapitalizmus alternatívája.”⁹

Gergely Jenő *Prohászka és a Tanácsköztársaság* című tanulmányában kitér a zsidókérdésre is. Miután idézte a fenti naplójegyzeteket, hozzáfűzi: „Igensak nagy

⁵ TORMAY 1977: I. 262.

⁶ TORMAY 1977: II. 45-47. – Gróf Károlyi Mihály közismerten A Tanácsköztársaság szálláscsinálója lett. Érdekes adalék jellemzéséhez S. Freud megjegyzése: „Sohasem voltam az ancien régime feltétlen híve, de kérdéses számomra, hogy a politikai bölcsesség jelének tekinthető-e / ti. a magyarok bölcsnek tekinthető-e /, hogy a sok gróf közül a legokosabbikat / Tisza Istvánt / meggyilkolják, a legbutábbat / Károlyi Mihályt / pedig megteszik miniszterelnöknek.” 1918. november 18-i levél Ferenczi Sándorhoz; idézi Erős Ferenc: *Freud, Ferenczi és a monarchia világa*. (<http://www.c3.hu/scripta/lettre62/eros.htm> – letöltés 2016. április.)

⁷ Megjegyzem, hogy a zsidó származású, polgári radikális Jászi Oszkár, aki kezdetben Károlyi híve volt – majd a kommünt megutálva külföldre menekült – naplójában éles kritikát gyakorol a zsidóságra 1919-es részvételével kapcsolatban. Részletesen lásd GYURGYÁK 2001: 482-487.

⁸ Naplójegyzetek II., 205-206. – 1919. május 26.

⁹ Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár közéleti működése*. In: *Prohászka ébresztése I.* Szerk. Szabó Ferenc. Budapest, 1996. 184-185.

elkeseredés és elfogultság mondatta ezeket a sommás kitételeket Prohászkaóval. Igaztalan vádak ezek általában az értelmiséggel, a középosztállyal szemben is.”¹⁰

Prohászka figyel az idők jeleire

A fehérvári püspök az 1919-es fölfordulás, a vörös terror idején „az idők jelei”-re figyelve az egyház reformjáról eszmélődik, amelyről már indexre tett, 1907-es *Modern katolicizmus* című könyvében írt. Figyelemre méltó 1919. július 7-i hosszú naplójegyzete, ahol az egyház jövőjének körvonalait kutatja: „Hát mi a lényeg az egyházban? Az, ami a kereszténységben az égből jött s mint isteni erő lépett a világba; szellem és lélek és élet volt, s történelmi csak akkor kezdett lenni, mikor emberi viszonyok közé lépve elhelyezkedett.” Utalva a haladó és maradi irányzatok ütközésére kiemeli: a haladók – és magát ezek közé sorolja – „nem kisebb szeretetből az egyház iránt, de talán nagyobb megértéssel az új idők igényeinek, az új formákat sürgetik. Ez utóbbiak szeretetének bátornak is kell lennie, mely nemcsak küzdeni kész a konzervatív elemek nehézségével, de a rossz értelemben vett modernizmus vádját is tudja nagylelkűen elviselni, s a gyanúsítást szívére nem veszi.”¹¹

Az első keresztények szeretetközösségére utal, akiket Isten pünkösdi Lelke ihletett, és egy volt szívük-lelkük. Levonja a gyakorlati következtetéseket az egyházi reformokhoz: színvonalas papnevelés és megújult szellem: ne a hatalmi érdek, hanem a szolgálat szelleme vezesse a papokat, legyenek demokratikus érzelműek, a nép nyelvének használata a liturgiában, a világiak mozgósítása az egyház küldetésében, együttműködés az állammal.

A kommunizmus bukása után című körlevelében¹² elítéli ugyan a vörösök garázdálkodását, de nem feledkezik meg arról, ami pozitívum a szociális törekvésekben. A püspök a következőkre inti híveit: – 1) Biztosítsuk munkástevéreinket, hogy mikor a bolsevizmus tatárjárása ellen küzdünk, egyáltalán nem gondolunk a munkásosztály elnyomására, éppen ellenkezőleg: a magyarság jövőjét a munkásrétegekben látjuk. 2) Kötelességünk enyhíteni a szenvedélyeket, a gyűlölséget és testvérharcot. „Mi zsiványokat s haramiákat nem utánozhatunk!” 3) Törődjünk a néppel, karoljuk fel érdekeit. 4) Iskoláink védelme: a keresztény vallás erkölcsi alap biztosítása a nevelésben, oktatásban.

Prohászka Ottokár fogalmazta a püspöki kar közös körlevelét is.

Gergely Jenő részletesen elemezte ezt a körlevelet, amely világosan a reformpüspök szellemiségét tükrözi.¹³ Prohászka vázolja a lelki-erkölcsi megújulás programját, miközben értékeli a történeteket. Nem az Úristen bocsátotta ránk a vörös diktatúra csapását, „hanem a vakbuzgóság, a lelkiismeretlenség, s a kegyetlenség

¹⁰ Gergely Jenő: *Prohászka és a Tanácsköztársaság*. In: *Prohászka ébresztése II.* Szerk. Szabó Ferenc. Budapest, 1998. 145. Prohászka „anti-judaizmusáról bővebben lásd SZABÓ 2007: 237-256.

¹¹ Naplójegyzetek III. 25-27. – 1919. július 7.

¹² ÖM 9, 265-272. (1919. augusztus 17.)

¹³ GERGELY 1996: 192.

átka szakadt ránk, s több igazság, egyenlőség és szabadság örve alatt minden igazságból, szeretetből s érzésből kivetkőzött emberek gyilkoltak s fosztogattak itt köztünk. Íme az Isten az embert bűneiért éppen bűnei által bünteti.”¹⁴ Mindnyájunknak megtérésre van szükségünk: jobb emberekre, szólamok által meg nem tévesztett népre; hithű intelligenciára; a gazdasági érdekeket hitetlenséggel s Krisztus-tagadással össze nem keverő munkásságra; kereszténységre, mely hittel s Isten kegyelmével a szociális haladás igényeit párosítja, hogy ez a vérözön többé meg nem ismétlődjék...

Gergely Jenő megjegyzi „Prohászka itt már túllépett azon, hogy a felszíni jelenséget, az 'orosz-zsidó' importot hangsúlyozza, hanem reálisan mutat rá a bekövetkezett események társadalmi összefüggéseire és okaira. Végső soron pedig a katolikus szociális tanítás álláspontját erősíti meg: ezek az események a társadalom elkereszténytelenedésének, az Istentől és a természeti törvényektől való elfordulásra vezethetők vissza.”¹⁵

Prohászka tehát a körlevélben már átlép a történelemteológia és keresztény lelkeség szintjére. Ezután a jelen és a jövő feladataira irányítja a figyelmet. Gyakorlati kereszténységet sürget: hitet és hitből fakadó erkölcsöt, vallásos nevelést az iskolákban, keresztény elvek érvényesítését a közéletben („fogadjuk meg, hogy csak olyan képviselőjelöltekre adjuk szavazatunkat, kik a keresztény hit alapján állnak”),¹⁶ társadalmi igazságosságot.

„Keresztény nemzeti feltámadás”

Prohászka püspök 1920-ban röpiratszerűen fogalmazza meg a *Keresztény nemzeti feltámadás* című húsvéti cikkében.¹⁷ Fontos hangsúlyoznunk: pontosan kell érteni a „nemzeti feltámadást” célzó, sokat bírált cikket, nevezetesen a „keresztény kurzus” helyes értelmét. „Mi hiszünk a keresztény nemzeti feltámadásban, mi hirdetjük a keresztény kurzust, fennen magasztaljuk az erkölcsi ébredést, a társadalom szanálását, az életenergiák feltámadását; de mikor ezt tesszük, szemeink előtt lebeg a nagy szimbolikus igazság is, hogy annak, ami rothadt, ami korrupt, ami csak színre keresztény, de tényleg pogány és alávaló, annak a magyar feltámadásban része nem lehet; s ha e folyamatban, amit keresztény kurzusnak hívunk, ez idő szerint még sok mindenféle szenny és piszok kavarog, hát annak mind az áramban le kell csapódnia, mert nekünk halálos ellentétben kell állnunk mindazzal, s mindazokkal, kik az erkölcsi métellyel bármiképpen is kapcsolatban állnak. A keresztény kurzus nem lehet szóáradat, mely erkölcsöt s megújítást s szeretet hirdet, de azt tényleg sem nem éli, sem nem gyakorolja.”

Azok, akik nem ismerik Prohászka teljes életművét, csak kiragadott és félremagyarázott szövegrészeket ismételnék e kérdésben is („keresztény kurzus”, vagy Prohászkanak a zsidókérdésben elfoglalt álláspontjáról), jó lenne tájékozódniuk.

Prohászka püspök 1920-ban képviselőiséget vállal, hogy a nemzetgyűlésben elősegítse a rég kívánatos szociális-gazdasági reformokat. De csalódást okoz neki

¹⁴ ÖM 9, 266.

¹⁵ GERGELY 1996: 192.

¹⁶ ÖM 9, 269.

¹⁷ ÖM 22, 238-241. Eredeti megjelenés: Nemzeti Újság, II. évf. 82. sz. (1920. ápr. 4.) 1-2.

az úgynevezett „keresztény kurzus”, amely csak program volt a kereszténységről, de képviselői nem voltak keresztények.¹⁸

A politikából kiábrándult püspök visszavonul a napi politikától, apostoli munkának szenteli hátralevő éveit. Bár szociális elveit mindvégig hirdeti, egyre inkább a belső világ, a misztika felé fordul. Naplójegyzetei ritkulnak, mert azokat a misztikus jegyzeteit írja, amelyekből majd az Eucharisziáról szóló, be nem fejezett Élet kenyere születik. Ebben a középkori misztika Amor sanctusa zeng tovább.

Bangha Béla S.J. (1880–1940)

„Munkásságának méreteit, a katolikus megújulásban betöltött szerepét tekintve minden kétség nélkül Prohászka Ottokár után közvetlenül említendő.” – írj Bangha Béláról Gergely Jenő. Jelentőségét Szekfű Gyula így fogalmazta meg: „a Trianon utáni keresztény Budapest gondolkodásának legenergiusabb kialakítója volt.”²⁰

Bangha Béla jezsuita mint tízéves pap élte meg a kommunizmus kitörését. A Magyar Kultúra hasábjain a szabadkőműves és szociáldemokrata zsidóságot támadó publicisztikai tevékenysége miatt 1918 őszétől rövid ideig a jezsuita rend nagykapornaki birtokára húzódott vissza, majd a kommün alatt Győrbe és onnan Pozsonyba menekült. Tormay Cécile 1919. febr. 9-én jegyezte fel róla: „Egy hazafias szerzetes, Bangha Béla jezsuita atya ellen is új életre kapott ekkor a destrukció gyűlölete, mely őt már az októberi forradalom idején halálra ítélte. Mindig emlékezni fogok első találkozásunkra. Nem régen történt, egy fontos küldetésben mentem hozzá. Lucskos, szürke januári nap volt. Esteledett és Bangha az Apostol-nyomda épületében, fenn, harmademeleti kis szobájában fogadott. Az alacsony mennyezet alatt, hosszú, fekete reverendájában feltűnően magasnak és soványnak látszott. Ezüsttel kevert fehér haja alatt okos és erős volt a homloka, rövidre szabott aszkéta arcából tiszta, éles szeme fürkészően nézett rám. Az országrombolók táborában kevés embert gyűlöltek jobban, mint őt: a keresztény magyar sajtó megteremtésén nála céltudatosabban és szívósabban nem dolgozott senki sem. A sajtó, amely valamikor Magyarországon Kossuth Lajos és Deák Ferenc nemes szellemének hordozója volt, az utolsó harminc év alatt jóformán teljesen az idegen faj destruktív kezébe került. Bangha látta ennek a faji monopóliumnak rettentő veszélyeit. Vagy egy évtized előtt felhívta rá a dúsgazdag magyar főpapság és főnemesség figyelmét és javasolta, hogy vagyonuk tíz százalékát áldozzák fel a keresztény magyar sajtó megteremtésére. Ha akkor meghallgatták volna őt, Károlyi tábora a sajtó útján félrevezetett tömegeket sohasem tudta volna az ország érdekei és a nemzeti eszme ellen forradalmasítani. [...] Azt mondják, Bangha tegnap óta eltűnt. Folyik a hajsza a papság és az értelmiség ellen. A szociáldemokrácia lázas gyűlölettel bomlasztja mindazt, amit a magyar nemzedékek építettek.”²¹

Bangha Pozsonyban a jezsuita rendházban vészelt át a Tanácsköztársaság

¹⁸ Vö.: Naplójegyzetek III. 144. – 1920. jún. 30.

¹⁹ GERGELY 1997: 238.

²⁰ Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, 1935. 441. Idézi: Molnár Antal: *Új Bangha kép felé?* In: Molnár Antal – Szabó Ferenc SJ: *Bangha Béla SJ emlékezete*. Budapest, 2010. 16.

²¹ TORMAY 1977: 267-268.

hónapjait. 1919. augusztus 22-én visszatért Budapestre, és megkezdte Magyarország erkölcsi újjáépítését.

Dr. Bíró Bertalan, Bangha Béla *Összegyűjtött Műveinek* sajtó alá rendezője, a XVII. kötet – *Harc a keresztény Magyarországért* – bevezetőjében írja a kötetben összegyűjtött politikai cikkekről: „Nem készült naplónak, mégis az lett. Olyan napló, melyhez fogható csak Tormay Cécile 'Bujdosó könyve'. Ez is csak megközelítőleg, mert míg a Bujdosó könyv ennek a keserves nagybőjtnek csak alig egy esztendejét kíséri figyelemmel, addig P. Banghának e kötete hazánk leggyászosabb tíz esztendejének naplóját nyújtja, sőt még azon is túlível, egészen 1940-ig, eseményekben nem kevésbé vehmes történelmi időkgig.”²²

Mielőtt vázolnám Bangha eszméit Magyarország keresztény újjáépítéséről, idézek néhány jellemzést a sötét időszakról. „Temetőbe vittük 1919-et, a legnagyobb halottat a gyorsan lepergő évek között. Mint egy lidércnyomástól, szabadul fel a lelkünk tőle. Örülünk, hogy vége van. Szomorú esztendő volt: 365 napja a legszörnyűbb válságoknak; borzalmak és veszteségek, világrengetés és világháos szörnyű éve, aminőt a magyar nem sírt át Batu kán országperzselő látogatása óta.” A gyakorlati következtetés: „Magyarok! fogjunk össze! [...] Több egységet magyarok és több kereszténységet!”²³ – „Ma két éve dőlt meg Magyarországon a terrorlegények rohamkéseire épült szocialista-kommunista rémuralom, a halálautókból, Batthyány-pincéből, főrendiházi kínzókamrákból fakadó szociális jólét, a vörös sakálók és gettó-vérek pokolnál sötétebb zsarnoksága. Ma két év szaladt Kun és Kunfi Bécsbe, Szamuely az Isten ítélőszéke elé, a vörös patkánysereg vissza a fedezékekbe, a megint hirtelen kettesre festett szociális 'pártba', a jogrend és 'felekezeti' béke s a budapesti sajtó mindent elfödő oltalma alá...”²⁴

Egy kis ízelítő Bangha jellemzéséből, az 1919-es „vörös örületet” követő helyzetről. Az *Új Nemzedék* 1922. jún. 1-i számának vezércikkében²⁵ vázolja a Trianon utáni ország siralmas helyzetét, a bukott rémuralom visszatérő tanítványai és a kormánypárt „örült tehetetlensége” miatt „halálosan beteg” állami életet. Előbb visszatekint 1919-re: „A szociáldemokrata uralom ötödfél hónapjának természetes és elkerülhetetlen következménye gyanánt jött aztán a zsidó népbiztos-uralom; Szamuely akasztófái, Korvin-Klein szadista emberkínzásai, Cserni József és Kohn-Kerekes vésztörvényisékei, agyonlövészek, túszedés, Batthyány-pince, dunapataji, kalocsai, kapuvári, szolnoki vérfürdők...” Bangha szerint „az állítólagos „keresztény” irányzat a Trockik és Kun Bélának elvi osztályosainak készítette elő az újabb diadalut.” A hihetetlen süllyedésnek három okát jelöli meg: 1) „A nemzetközi és főleg magyarországi zsidóság hazafiatlan viselkedése az utóbbi három év folyamán.” 2) „A mi egyszerű munkásnépünk hihetetlen szellemi önállótlanosága és műveletlensége. Mindent felejt és mindent elhisz. Akinek olyan újságot lehet beadni, mint a Népszava...” 3) „A harmadik bűnös kétségtelenül az az álkeresztény kormánypárt, amely a kereszténység nevét csak lejáratni tudta. [...], amely nem nyújtott kenyeret az éhezőknek, ruhát a rongyosoknak, lakást a hajléktalanoknak s öt-órai teákkal akarta megoldani a század legiszonyúbb problémáját, a munkáskérdést.”

22 BBÖM XVII, 1

23 BBÖM XVII, 289-291.

24 BBÖM XVII, 385.

25 BBÖM XXVII, 403-405. („Kun Béla ismét útban...”)

Az álkeresztény politikusoknak szóló dörgedelmek Máté evangéliumának 25. fejezetét idézik: az Utolsó ítéleten az ítélő Emberfia számon kéri, hogy mit tettünk egynek a legkisebbek közül, akikkel azonosította magát: „Jöjjetek, Atyám áldottai!... Éheztem, és ennem adtatok...” – „Távozzatok tőlem átkozottak az örök tűzre!... Éheztem, és nem adtatok ennem...”²⁶

1919 őszén Bangha is, Prohászkaéhoz hasonlóan nem a fehérterror megtorlását tartotta megoldásnak, – a keresztények nem utánozhatják a Lenin-fiúkat! – hanem *világnézeti harcot* folytatott a liberalizmus és a szociáldemokrácia ellen. Mindkét irányzatban észrevette azt, ami jó, és azután megvilágította a rosszat, a materializmust, Isten- és vallásellenességet gyakorlatukban, és politikájukban a társadalmi igazságtalanságokat. „A jövő egyes egyedül csak a keresztényszocializmusé lehet”, – hirdeti, majd megjelöli XIII. Leó irányelveit.²⁷ Pozitív keresztény-nemzeti megújulási programot hirdetett, és menthetetlenül kipellengérezte a zsidóság túlkapásait – bár nem faji alapon beszélt keresztény megújulásról.

1920-ban jelent meg nagy távlatú tanulmánya: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*,²⁸ amelynek programját azután különféle lapok cikkeiben aprópénzre váltja. Gergely Jenő írja Bangha Béla jellemzésében: „Általában úgy vélték a kortársak, hogy a keresztény nemzeti megújulás kalauza volt ez a könyv, amelyben a jezsuita atya átfogó, rendszeres eszmei, ideológiai és politikai irányt mutatott a gyakorlati cselekvés számára is. A magyar polgári kori fejlődés értelmezésében számos ponton találkozott Szekfű Gyula Három nemzedékének mondanivalójával. Ő is egy antiliberális újkonzervatív platformról gyakorolta kapitalizmuskritikáját, és fogalmazta meg a keresztény nemzeti programot. S mivel ez a kapitalizmus-kritika náluk objektív okokból óhatatlanul egybefonódott a zsidó nagytőke bírálatával, maga a program is antiszemita felhangokat kapott, bár le kell szögeznünk, hogy ez nem faji argumentációkkal, hanem történeti és valláserkölcsei érvvel fogalmazódott meg.”²⁹

Kiegészítésképpen hozzáfűzném: Banghánál (és Prohászkanál) döntő volt a *valláserkölcsei* szempont: ez nemcsak a kapitalizmus-kritikában érvényesült, hanem a vallás- és keresztényellenes (liberális, szabadkőműves) sajtó és közélet bírálatában is, és így e területeken is elkerülhetetlen volt a Gergely által említett „antiszemita felhang”.³⁰

²⁶ Mt 25, 31-46.

²⁷ BBÖM XXVII, 255.

²⁸ Bangha Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*. Budapest, 1920. Az írást még első kiadása évében újranyomták, majd megjelent 1942-ben is In: BBÖM XXVII, 5-218.

²⁹ GERGELY 1997: 241-242.

³⁰ Lásd Gyurgyák János monográfiáját: – „A két háború közötti időszak uralkodó ideológiáinak szerves részét képezte a magyarországi zsidóság árulásának tétele, tehát az a nézet, miszerint a világháborút követő zűrzavart kihasználva a zsidóság – a gazdasági hatalom mellé – a politikai hatalmat is megszerezte magának, továbbá, hogy ez a zsidó hatalomátvétel tragikus következményekkel járt az ország sorsára, különösen területi integritására nézve. [...] Az őszirózsás forradalomban valóban jelentős volt a magyarországi zsidóság részvétele, bár nem tartható az a nézet, hogy a magyarországi forradalom kizárólag a 'zsidók műve' volna. Az 1918. október végén megalakult Nemzeti Tanács ún. Intéző Bizottságának 20 tagja közül 11 volt zsidó vagy [...] zsidó származású politikus.” (GYURGYÁK 2001: 98) – A kommün alatt: „Amíg a Károlyi- és a Berinkey-kormányban a zsidó származású politikusok jelentős, de nem kizárólagos szerepet játszottak, addig a szociáldemokraták és a kommunisták megegyezése s – tegyük hozzá – Károlyi és körének tehetetlensége folytán létrejött ún. proletárdiktatúrában s annak vezető testületében, a Forradalmi Kormányzótanácsban már a zsidó származásúak játszották egyértelműen a meghatározó szerepet.” A jegyzetben pedig a következő statisztika Váry Alberttől: a diktatúra 45 népbiztosa közül 27 izraelita, 4 kikeresztelkedett izraelita, 9 római katolikus, 2 református, 1 unitárius, 1 görög katolikus és 1 görögkeleti ortodox volt (GYURGYÁK 2001: 102.)

Anélkül, hogy részletesen kitérnék Bangha „antijudaizmusára”, a jegyzetben idézek pár szakaszt Gyurgyák János monográfiájából, aki aránylag tárgyilagos képet ad a vitatott kérdésről. Gyurgyák külön fejezetet szentel Prohászka és Bangha nézeteinek.³¹ „Bangha írásai törvényszerűen keltették fel a magyarországi antiszemitizmus történetét vizsgáló kutatók érdeklődését. Bár a páter antiszemitizmusa körül nem lángolt fel olyan éles vita, mint az Prohászka esetében történt, Bangha elvi vagy erkölcsi antiszemitizmusának interpretációjában mégis markánsan különböző álláspontok körvonalazódtak.” – összegez.³²

Miként Prohászka Ottokár, Bangha Béla is leleplezte tehát az ún. „keresztény kurzus” kereszténytelenségét. Nagy apostoli terve volt „a társadalom visszavezetése Krisztushoz”. E víziója kikristályosodott élete utolsó nagy művében, a *Világhódító kereszténységben*:³³ ebben összegezte módszerét, stratégiáját, – egyaránt leszámolt a bolsevik és a náci újpogánysággal.³⁴

A megújulási tervben fontos szerepet szánt a keresztény világnézet terjesztésének, a sajtónak, a kultúrának (irodalmi élet) és kulturális intézményeknek, a családnak és a nevelésnek, a közéletben való keresztény jelenlétnek és a szociális munkának. Sürgette a hivatások ébresztését, a világiak apostolságát, a keresztények egységét,³⁵ a megkeresztelkedettek közös tanúságtételét. Számomra világosnak tűnik, hogy Bangha Béla sok meglátása az egyházi reformra vonatkozóan – miként Prohászka Ottokáré – megelőzte a II. Vatikáni zsinat *aggiornamentóját*, korszerűsödési programját. Mindkét apostol a XX. század prófétája volt.

³¹ Vö.: GYURGYÁK 2001: 295-301. (Magyar keresztényszocialisták és zsidókérdés: Prohászka és Bangha).

³² MOLNÁR 2010.: 19. A következő oldalakon Molnár ismerteti Orvos Levente, Szegedy-Maszácz Mihály és Hatos Pál álláspontját.

³³ Bangha Béla: *Világhódító kereszténység. A társadalom visszavezetése Krisztushoz – módszertani tanulmány.* Budapest, 1940.

³⁴ GERGELY 1997: 243.

³⁵ Bíró Bertalan *Bangha Béla Összegyűjtött műveinek* XXIX. kötetében „Keresztény unió” cím alatt gyűjtötte össze a páter kevésbé ismert írásait a keresztények egyesülésének témájáról. Bangha „ökumenizmusáról” lásd: Szabó Ferenc: Bangha Béla lelki arcéle. In: Molnár Antal – Szabó Ferenc SJ: *Bangha Béla SJ emlékezete.* Budapest, 2010. 45-50.

Dr. Szabó Ferenc SJ

Emlékezés a tíz éve elhunyt Sulyok Vince költőtársra

(Emlékezés és képzelt párbeszéd)

E napokban elhangzott itt: „Minden összefügg.” Összefüggnek a tragédiák: Világos – Trianon – 1956. És egy másik kijelentés: „Magyar irodalom csak egy van” Hozzáteszem Szakolczay Lajossal: Az „Ötágú síp”-hoz nemcsak a Kárpát-medence kisebbségben alkotó írói tartoznak hozzá, hanem – főleg az 1956-os exodus után – az emigrációban élők jelentős serege is. Most egy 56-os egyetemista költőbarátomra emlékezem, aki Norvégiában sokat tett a magyar irodalom és kultúra terjesztéséért.

Sulyok Vince 1932-ben született a Győr melletti Ménfőn. Elhunyt 2009. augusztus 9-én Oslóban. Egri főiskolai hallgatóként részt vett az 56-os forradalomban. Jugoszlávián keresztül szökött nyugatra, és végül Norvégiában talált második otthonra, ahol diplomát szerzett, majd az Oslói Egyetem könyvtárában dolgozott évtizedeken át. A norvég, a német, az orosz és a magyar irodalom jeles műfordítója. Sok évtizedes munkájának egyik eredménye a norvég nyelvű „Magyarország története és művelődése” című 700 oldalas enciklopédikus mű. Műfordításain kívül több verseskötete jelent meg.

Különös a sorsunk. Találkozunk valakivel, majd évtizedekig csak távolról követjük egymás pályáját. Aztán újra találkozunk – költeményeinkben. Így vagyok Sulyok Vince barátommal, aki 1997-ben Oslóból megküldte már itthon megjelent verseit: *Fényörvény életünk*. (Széphalom Könyvműhely, Bp, 1997). Kísérőlevelében emlékeztet arra, hogy utoljára 1964. március 24-én találkoztunk Oslóban; frissiben vásárolt otthonukban meglátogattam őket (feleségével), és dedikáltam Louvainben megjelent első könyvemet, a *Világnézetek harcát*. Tudja, hogy hosszú évekig a Vatikáni Rádió magyar adásait vezettem, itthon pedig a *Távlatok* folyóiratot szerkeszttem. (Sajnos, itthon jártában nem sikerült találkozunk.) Korábban olvasta írásaimat különféle lapokban. Én magam szintén követtem Vince pályáját – ezt megírtam neki, és „cserebe” elküldtem „Szomjazod, hogy szomjúhózzalak” c. válogatott verseim kötetét. A két „cserekönyvről” aztán megírtuk egymásnak baráti véleményünket.

Vincét emlékeztettem arra, hogy pontosan negyven évvel azelőtt együtt jelentünk meg a Louvainben szerkesztett, *Virrasztók* című irodalmi újságban. (Ezt a lapot mi, 56-os egyetemisták indítottuk el a Muzslay István SJ által létesített Magyar Otthonban. Most előkerestem a rövid életű *Virrasztók* két megmaradt példányát, amelyeket a „Zsengék” c. dossziémban őrizek. Mindjárt az 1958. febr. 15-én megjelent szám elején olvasom Vince *A parkban* című versét, amelyet korábban fejből tudtam. E lapban két, 1950-ben (Pécsett) írt, versemet közöltem Lövvő Ferenc álnéven: *Este és Fehér bocinkat szoptatom*. Ez utóbbiról azt írta

annakidején Harsányi Lajos papköltő, hogy szívesen vállalná a szerzőségét. E számban közöltem „Albert Camus világnézeti fejlődése” c. tanulmányom első részét, a második részt pedig a következő, márciusi számban. Itt olvasom Vince *Megmenekedve* c. szép versét, amely az 56-ban külföldre menekült diák fellélegzése: „Nincs többé rendőr, gumibot, se szögesdrót... Hűvös, / tiszta világba jutottam ...sötétségből a fényre, / rossz iszonyokból, borzalmakból megmenekedve. . .” – Valamennyien, 56-osok, végre élvezhettük a szabadságot, bár sokan sohasem leltek otthonra, hazára. (Így pl. a Párizsban fiatalon elhunyt fehérvári Keszei Pista költőbarátom.) Vince verseit olvasva is ezt látom. Íróknak, költőknek kétszeresen is nehéz volt az élet, az alkotás, hiszen az idegenben alig volt magyar közönségük.

*„Jaj annak, akit sorsa kiszakít
hazájából, anyanyelvéből,
de ezerszer jaj annak, aki kész
feledni mindkettőt; mert új hazát
s új anyanyelvet cserébe nem ad
a másik ország, ahol élsz s az új nyelv,
bárhogy betölti mindennapjaid!
Míg neved magyar, idegen maradsz,
míg múltad magyar, idegen maradsz,
bárhova vet a sorsod!”*

(Hazád és anyanyelved)

Ezt olvasva gondolok a 30 éve elhunyt nagy írónkra, *Márai Sándorra*. Ideírom négyorosomat: „*A kassai Ulysses*” (A Márai-albumot lapozva)

*Egyszer mosolygott csak: csecsemőkorában
hazátlanul bolyongott a nagyvilágban
a magyar nyelv volt kenyere s boldogsága
mint Ulyssesnek halála lett hazája.*

Sulyok Vince *Fényörvény életünk* című válogatása mintegy élete és költészete összegzése.

*Órák jönnek olykor
váratlan tisztasággal fölfénylő
kristályos pillanatok*

*erős sugárnyaláb robban át
nedves párafelhőn
rázúdul az őszi táj egy szögletére
hol fák kicsi kusza csapata tántorog
megdicsőülten
csupa csupa sajtó aranyban*

*a percek élesre
állított lencsében*

*s míg a vakító fényörvénybe nézünk
káprázva-megszédülve
mintha saját életünkre látnánk rá
egy föloldozó pillanatra*

(Oslo, 1975. október 25)

A kötet első ciklusai rokonszenves világot villantanak fel nekem. A korai falusi emlékek – gyermekkor, szülők – az én gyermekkoromat is idézik. Mindketten a „puszták népe” sarjai vagyunk.

A címadó vers: „*Fényörvény életünk*” nyilván tudatos választás volt. Mert a fény-árnyék, alkonyat-reggel, éjszaka-aranyló napfény, valamint az évszakok váltakozása – valójában az elmúlás okozta szomorúság – végigvonul a korai, falusi és szerelmi idillektől – az 56-os tragédia követésén és a külföldre menekülésen át – egészen a norvégiai „egzisztencialista” élményeket rögzítő szabad-versekig. Néhány példa: *Tovaszálló nyárban*, *Kesergő*, *Vívódás*, *Siratóének*, *Hiábavalóság halottai*, *Fiatal halottakra emlékezve*, *Összegezés*, *Szálanként fogy a fény*.

A *Férfikor* emlékezés a múltra, szüleire, ifjúkorára, majd így folytatja:

*Lassan forduló egeim alól
nyugtalanul tekintek vissza és előre.
A férfikorba értem, s dőre
önáltatásokat cipelek csupán póre
kezemben, pedig mintha csőre
töltött fegyverrel állna már a végzet
mögöttem, úgy döbbenek minden új napjaimra
s új napommal a sebesen járó időre:*

*elnagyolt vázlat mindmáig sorsom,
pár vonással földobott képlet –
s múltamat tudom csak reménynek.”*

(Oslo, 1964)

De ezután következtek a hosszú férfikor sikerélményei, jelentős alkotásokkal: versek, a norvég, a német, az orosz és a magyar irodalom műfordításai, antológiai szerkesztése. Vince mégsem szabadul a végesség szomorúsága élményétől, a fenyegetőn közelgő Vég gondolata állandóan jelen van. Az ember „halálra-szánt-lény”, *Sein-zum-Tode* (Heidegger). Valóban, „*fényörvény életünk*” két éjszaka között: a „kristályos pillanatokban”, a „vakító fényörvénybe nézve”, vagy a szerelmi extázis „aranyló órájában” (*Aranyló óra*), „a földi lét csúcsein valahol” a költő szinte megtapasztalja, hogy van egy másik világ: „már-már másvilág.”

A mediterrán Dél melegében sütkérezve arra gondol, hogy itt a tengerparti temetőben lenne jó pihenni, ez lenne örökléte:

*„Feküdnék csak a sziklasírban
a mediterrán kék azúrban,
hol nem lesz tertia die,
hogy föltámadhatnék az Úrban.”*

(Temető a tengernél)

De ez a merev öröklét – nem élet. Mint ahogy „szerény túlvilág” az is, ha csak mások emlékezetében élünk (*Memento mori*). A költő azért könyörög, hogy a „Semmi örvénye előtt”, legyen egy simogató kéz jelen, ez kísérelje az elmúlásba (*Könyörgés*).

Igen, Vincém, szeretteink jelenléte a végső pillanatban lehet vigasztalás; de ha a halál megsemmisülés, ha nincs reményünk arra, hogy „odaát” találkozunk azokkal, akiket itt szerettünk, és akik szerettek minket, akkor igaza van Sartre-nak: „Abszurd az, hogy születünk, abszurd az, hogy meghalunk.” Hacsak a végtelen Te, a Szeretet-Isten nem mondja nekem: „Te, te nem halsz meg” – nincsen remény. A feltámadt Krisztus a bizonyosság rá, hogy öröklétre születünk, feltámadunk. Az a kis Jézus, akit hajdan a Sulyok család karácsonykor ünnepelt. Ő hozta el az örömhírt, hogy örök életre születünk. A betlehemi Gyermeke, Üdvözítőnk, aki meghalt érettünk a kereszten, de harmadnapon feltámadott. *Et resurrexit tertia die!*

*

Lényegében ezeket írtam Vince kötetéről a Távlatok 40. számában (1998/2), amire barátom hálálkodva válaszolt:

„Kedves Feri! Megkaptam a *Távlatok* 40. számát s benne elsőül a „Költők között” c. írásodat kezdtem el olvasni. (...) Megtisztelő, hogy rangos költők után két oldalon velem és verseimmel foglalkoztál! S természetesen igen megtisztelő az is, amit itt írtál. Különösen megfogott, hogy milyen pontosan 'ráérezteél' néhány olyan dologra, kérdésre, ami már évek hosszú sora óta nagyon foglalkoztat, de sajnos anélkül, hogy lényegesen közelebb kerültem volna a 'megoldáshoz'. Ezeknek a problémáknak egyike-másika olyan természetű (elemzésedben igen jól tapintottál rájuk!), hogy azt kívánnám: adódjon alkalom arra, hogy egyszer gyóntatószéknél tudjunk elbeszélgetni róluk (...) Ezek, legalábbis helyenként, a belső küszködés kifejezői és jelei, sokszor abban a reményben, hogy amit leírok, azon egyidejűleg túl is tudok lépni, ha ez a túllépés esetleg csak egy-két arasznyira sikerül is helyenként. (...)

Analízised utolsó bekezdése személyes hangú, bensőséges megszólítással, még formailag is emlékeztet arra, amit egy jó lelkiatyától várunk (várnánk) a gyóntatószékben, szeretetteljes segítőkészséggel elmondott, jó értelemben vett 'feddő' szavak – feloldozás pillanata előtt!”

Kedves Vince Barátom! Nem ált szándékomban a „feddés”, hiszen én is kereső vagyok a keresőkkel. Kár, hogy nem tudtunk személyesen is találkozni itt Budapesten. Akkor még elbeszélgettünk volna azokról a létkérdésekről, amelyeket verseimben felfedeztél, amikor „alaposan átrágtad magad” rajta. Meglepett kötetem „sokoldalúságával, sok színével, mondanivalóm érdekességével, változatoságával.” Korábbi verseim alapján a „Sík Sándor-i vonal” költőjeként könyveltél el, ami pozitívnak mondható, jegyzted meg. „Sík Sándornál bensőségesen fonódott össze az esszéíró, a kritikus, a filozófus, a lapszerkesztő, a költő, mint Nálad.” Csakhogy – teszed hozzá – „költészetedben legalábbis, legalább annyira különbözel is tőle, mint amennyire hasonlítasz is rá. Paraszti eredeted, dunántúli származásod is hozzájárul minden bizonnyal ahhoz, hogy a vallási vonásokkal átszínezett urbánusság mellett a népiesek egy sereg vonását is megtaláljuk Nálad, Sinka Istvántól Illyés Gyuláig. S költészetedről talán nem is mondhatnék elismertebb szavakat annál, mint hogy ilyen nevekkel hasonlítalak...”

Felsoroltad azokat a „népies” és az egyetemes létkérdésekkel foglalkozó verseimet, amely különösen is megragadtak, majd – találónan - így összegeztél: „Amint látod, egymástól erősen különbözők ezek a versek, s nem mindegyikük ’népies’ gyökerű, de valamiképpen mégis egy eszmei égbolt borul fölējük...A gyűjtemény, összességében, nagyszerű dokumentálása annak, hogy milyen gazdag, sokszínű élet áll mögötted.”

Köszönöm, Vincém, a baráti méltatást. Az elmúlt húsz év alatt született verseimről megállapíthattad volna, hogy a „népies” verseket (kivéve a nosztalgizásokat) egyre inkább háttérbe szorították a létkérdések: elmúlás, a végesség szomorúsága, Érosz-Thanatosz, idő és örökkévalóság...Jó lett volna ezekről eldiskurálnunk. Te már megtaláltad a „megoldást” ott a szellemvilágban. Lassan én is készülődök oda a Szeretet-Isten társaságába.

Budapest, 2019. október 6.

Jelentősen rövidítve elhangzott Székesfehérváron 2019. október 6-án a Határokon Tüli Írók 20. Találkozásán .

Vincze László

Fehérvári este

Este, a fényben
szép ez a város.
sok hadonászó, gyűrt nap után
szép a szökőkút bús csobogása
a csillag-egű és tág tereken,
meg a csend, mi a fák közt
leng szelíden,
beborítva a párok
körvonalát.

Szinte ilyenkor szelleme más:
ringat, ölelget és feledést nyújt.

nem is értem
mért akarom
mégis
a nappali élet
kusza zaját?!

Falu

A szürke dombok hajlatában
széthullnak hantok és rögök,
a görnyedés kupaccá tornyosul
s emberfejjé faragnak egy tőköt.

Egyszerű ez. A hajnal kint találja
- ásó, lapát kezében - emberét;
(állat rőfög), mosoly szeme sarkában
tudás, bizás és egyszerűség.

Az én világom: alkatrész világ.
Szerkezet. Pontok, mit törvény fog át:
a nagy egész számomra szétesik....

Jó lenne egyszer velük tartani
- ne zavarjon a Ma feszültsége -
és bámulni a kéklő messzeségbe!

Gáspár Aladár

Néhány gondolat Kiss Kálmánról

Mivel is kezdjem?

Talán egy idézetet kéne tőle idetenni bevezetésként. De nem úgy, hogy egy rá jellemző részletet kimásolok valamelyik írásából. Hanem, ahogy ezt ő teszi a legtöbb esetben, fejből elővéve.

De én csak a könyvéből tudom citálni néhány sorát:

„Nagy semmi vagyok én pusztán magamban,
még rímet sem találok nélküled.
Hogy tényleg létezzen a versem,
kell szemed, szíved, agyad és füled.”

Eleven sorok ezek a költő és olvasója elemi kapcsolatáról, de magáról a művészet lényegéről is. Hát hogyan is lehetne másképpen? Mit ér az írás az olvasója híján, mit ér a művészet, annak értő élvezője nélkül. A költő, a publicista nagyon jól tudja, mondja ezt.

Kálmánban először azt csodáltam meg, hogy kívülről képes elmondani rövidebb-hosszabb részeket írók, költők, filozófusok műveiből. Különös adottsága ez a nyolcvanat betöltött filozofnak. Próbáltam megfejteni agya e sajátos működésének a titkát, de nem jutottam semmire, egyszerűen nem értem, hogyan képes valaki ilyesmire... Azt mondja, hogy a szövegrészeket sosem hosszasan magolva jegyzi meg, hanem egy-két elolvasás után egyszer csak megmaradnak a fejében. Tetemes szellemi tőke birtokosa lett ezáltal, amit nem öncélúan őrizget magában, de folyvást hasznosít is. Észjárását ezzel a tudással működteti, építi belőlük saját gondolatait, érvel, érzékeltet is az idézetekkel. Szóbeli és írásos közlései hitelesebbek és színesebbek lesznek általuk. Ezért nem csak jó hallgatni, olvasni őt, de kimondottan élvezetes is.

Szeretem világos, világlátó gondolkodását, azt, ahogyan egyetemes emberi kérdésekről, társadalmi állapotokról meg egyéni sorsokról vagy akár önmagáról is beszél. Mindent viszonylatokban, térbe és időbe helyezve említ. Persze, hogy közben politizál is: szerényen, elfogulatlanul, fröcskölődés nélkül foglal állást, tiszteletben tartva az ellenérveket, érezhetően a legjobb szándékkal közelítve meg a szóban forgó kérdéseket.

Szeretem Kálmán verseit.

Legtöbbjük érezhetően élményvezérelt, ettől még igazabbak, szemlélete-sebbek, gondolat- és érzelemgazdagabbak, meg a szó legelemibb jelentése értelmében szebbek is lesznek. A legegyszerűbb témái sem közönségesek, azok mindig emelkedettek, a lényegig hatolva tömören és szuggesztíven megírtak. Kálmán szinte mindig rímes verseket ír, sokszor klasszikus versformákban, kötött szótag-számokkal soronként, emitt a tartalmat köznapinak tűnő mondatokkal leírva, másutt a legkifejezőbb metaforákkal, szimbólumokkal megjelenítve.

Itt vannak például az erotikus négysorosai. Ha valaki az érzékiség mélységes rejtélyeiről és indokairól szeretne valamit megsejteni, olvassa el ezeket a versbe szedett, pikáns kis történecskéket. S ha olvasás közben teste-lelke elkezd feszülni, netán még mosolyogni is tud a nemiség nemes gyarlóságain, magára ismert ezekben.

Élvezettel olvasom borverseit is. Ülünk körötte festői borvidéki tájban, gusztá borokat tölt poharainkba, sorra fenéig isszuk mindegyiket, zamatuk áthatja szánkat, s várjuk, hogy a könnyítő mámor eláradjon bennünk, pezsdüljön a vérünk, nótázni kezdjünk, nőjön önbizalmunk, és elfelejtsük bűnünket, bajunkat.

Kálmán a nyarakat már évtizedek óta Tomajban, a Badacsony oldalában tölti. Együtt él a gyönyörű tájjal, a falu embereivel, a helyi borokkal, szívja magába a Balaton agyat-lelket frissítő látványát, levegőjét. Mennyi élmény, mennyi gondolat keletkezhet egy ilyen szent helyen! Ha ír, a lelke mélyéről ezek a hatások ihletként buggyannak énje felszínére.

„*Valakikhez*” írt szonettjei, dicsversei mind bensőségesek. Mindenkit jól ismer, akit szóba hoz, így hát mindenkiről tud mit mondani. Lényük lényegét láttatja meg, igazat beszél, s így köznapi létükben is felmagasztosulnak.

Filosz-verseiben hosszan bölcselkedik, az ISTEN lényének lényegét fejtegeti, s az emberi lét értelmét, ellentmondásait kutatja. Előveszi a filozófus-elődöktől eltanult eszméket, gondolatokat, s velük keresgéli létviszonyaink rejtélyeit, összefüggéseit. Hogy aztán helyettünk mondja el mindazt, amit tán mi is tudunk, vagy legalább sejtünk véges életünkről. Bensőségesen beszél sorsunk fordulójáról, hangulatainkról, érzelmeinkről, a csendről, a hangoskodásról, békéről, békétlenségről, társaságról, társtalanságról, a természetről, a madarokról, tücsökről-bogárról, meg sok-sok lényeges apróságról, vagyis mindarról, ami a létezésünket teljessé teszi.

Alkalmi versei a nemzeti ünnepeinkről és társadalmi eseményekről szólnak. Még ha pátoszos is ezek hangneme, mindig kihallik belőlük a józan értelmezés, a történelmi ünnepek féltése is. Szavai szerint örülhet a nép, a közember, hogy van nemes múltja, van mit ünnepelnie, de még az ünnepek mámorában sem felejtheti a köznapok gondját-baját, s fel kell a holnapjára is készülnie. A költőt aggasztja, hogy az ünnepek méltóságát, szellemiségük tisztaságát időnként ármánykodások rontják, az eszmék és eszmények tisztaságát veszélyben látja. Az ünnepnapok, társadalmi hagyományok sorában megtalálja a megronthatatlan, örök érvényűeket, vannak húsvétek, karácsonyok, anyák napja, nőnapok, családi események, nyugdíjba vonulások stb. amiket semmiképp sem akar elfelejteni.

Szívesen lapozgatom az egy könyvbe gyűjtött, eddig napilapokban megjelent publicisztikáit is. Minden érdeklő, ami a világgal s benne az emberrel történhetik: szomorú és örömteli események, jogos és jogtalan érdekek, magán és közügyek, egyszerű vagy sorsfordítóan lényeges, hétköznapi vagy ünnepien jelentőségteljes élet-pillanatok, az igazsághoz nagyon közel álló, vagy csak politikusán igaz társadalmi tételek, iskola, kultúra, költészet, költők, művészek, köz-és nagy emberek. Felsorolni, minősíteni alig lehet, amivel az írásaiban foglalkozik, amit erre érdemesnek tart, és amiről beszélni tud.

Kálmánnak tehát nem csupán a memóriája különleges, de kiváló ember- és életismerő, meg kultúrember is. Egészen biztos, hogy ez a három karaktervonása egymással szorosan összefügg, egyik a másikhoz kell, egyik a másiktól következik, egyik a másik érvényesülését erősíti. Mindezek hihetetlenül irigylésre méltó temperamentumába ágyazódnak. A keleti bölcsek nyugalma árad belőle, olyasféle mentalitású ember ő, akit minden érdekel, aki mindenről, amit szóba hoz, a létezés örök nyugalmaival elmélkedik, aki mindenre rákérdez, mindenben kételkedik, de semmit sem akar kétségbe vonni, van véleménye, de nincsenek mindenható kinyilatkoztatásai, mert mérhetetlenül szerény és alázatos, az ügy, a gondolat fontosabb neki, mint ő maga. Mindezt szabadon teheti, mert, ha lehet ezt mondani, nem függ senkitől, legfeljebb önmagától.

Most veszem észre, hogy mindezek egy ZSENI jellemvonásai. Ezek szerint Kálmán is az lehet?

„És ki ne szeretne zsenikkel társalogni?!“

Dunaújváros, 2019. december

Prax Levente

Utazás a semmibe

Werner Herzog:

Aguirre, Isten haragja

Werner Herzog egy rendhagyó második világháborús történet (*Életjelek*), egy bizarr performansz (*A törpék is kicsin kezdték*), egy még bizarrabb, műfajilag besorolhatatlan experimentális alkotás (*Fata Morgana*), valamint néhány dokumentum- és rövidfilm után 1972-ben mutatta be negyedik nagyjátékfilmjét, az *Aguirre, Isten haragját*, amely meghozta számára a nemzetközi hírnevet. Bár erre az időre a herzogei stílusjegyek nagy része már kialakult (mint az egzotikus tájakon játszódó történetek, a lassú cselekményvezetés, vagy az értelmetlen lázadás motívuma), ebben a filmben mutatkozik be a rendező két jellegzetes hőstípusa közül időrendben a második, az elbukott nagyravágyó figurája, mégpedig a Klaus Kinski által alakított címszereplő személyében. (Az első két nagyjátékfilmben a másik típusé, az elnyomott különcöké volt a főszerep.)

Az *Aguirre, Isten haragja* egy, a spanyol konkvisztádorok által El Dorado keresésére indított expedíció történetét meséli el, amely totális katasztrófába torkollott; a résztvevők közül senki sem maradt életben. Mindezt már a nyitó felirat közli, mint ahogy azt is, hogy az egyetlen előkerült dokumentum az eseményekről Gaspar de Carvajal dominikánus szerzetes naplója. A film így igaz történeten alapuló, megtörtént eseményeket feldolgozó alkotásként definiálja magát.

A szüzsé nagyon röviden a következő: Gonzalo Pizarro El Doradót kutatva az Andok hegyei közül leereszkedik az amazóniai esőerdőbe, majd kettéosztja seregét; legjobb embereit tutajokkal előreküldi a folyón. Mivel az egyik tutajon utazókat, miután egy örvényben elakadnak, már az első napokban lemészárolják az indiánok, a csoport vezetője, Ursua a visszavonulást fontolgatja. A másodparancsnok Aguirre szembeszáll vele: fellázad, megbuktatja felettesét, majd egy velük tartó nemes urat, don Fernando de Guzmant bábczászárrá választatja, miközben a valódi parancsnokságot a saját kezébe veszi. Az expedíció tovább folytatódik, de a résztvevők egymás után hullanak el a nyíltan soha meg nem jelenő indiánok támadásai, később pedig már a nélkülözés és a betegségek miatt is. Az utolsó jelenetre az addigra megzavarodott Aguirre egyedül marad életben, a tutajt ellepő hullák és majmok között. A történet ezen a ponton bármiféle összefoglalás vagy tanulság nélkül zárul.

Herzognál a realitás és a fikció gyakran összemosódik. Filmjeinek jelentős csoportja épül a valóságban is élt személyek életének eseményeire (*Kaspar Hauser, Fitzcarraldo, Cobra Verde, A legyőzhetetlen, Rescue Dawn*¹), de ezeket saját céljainak megfelelően gyakran erősen módosítja, sőt, teljesen meg is változtathatja. Az Aguirre is ebbe a kategóriába tartozik; Carvajal filmbeli naplója csak annyira valódi, mint amennyire később a Fitzcarraldo a valódi Carlos Fitzcarrald életéről szól. A történet szereplői ugyan szinte valamennyien létező személyek voltak, az események jelentős része pedig tényleg lezajlott, de nem akkor és nem olyan módon, ahogy az a filmben látható. A téma alapján továbbá az Aguirre akár műfaji alkotás, történelmi kalandfilm is lehetne, ahogy valóban tartalmaz több, a műfajra jellemző jegyet – gyilkosság, rejtélyes haláleset, puccs, szerelmesek elszakítása – is. De Herzog dekonstruálja a zsánert: a filmben egyetlen pozitív hősnek tekinthető figura sincs, és a cselekmény általános alakulása, illetve a végkifejlet is merőben eltér a szabályoktól. Herzog célja soha nem pusztán egy történelmi dokumentumjáték létrehozása, hanem valami általánosabb igazság megmutatása, amely pusztán a megtörtént események önmagában való felidézésével rejtve maradna.

A történelmi Carvajal 1540-ben csatlakozott Gonzalo Pizarro expedíciójához, aki La Canelát, a legendás fahéjtermő völgyet kereste Quitótól keletre. Az expedíció átkelt az Andokon, és behatolt az amazóniai dzsungelbe. Szembesülve az egyre nehezedő körülményekkel és az elszenvedett súlyos veszteségekkel, Pizarro elrendelte, hogy másodparancsnoka, Francisco de Orellana ötven ember kíséretében kövesse a Napo folyót, annak torkolatáig. A terv az volt, hogy ott utánpótlást szereznek, és azzal visszatérnek a hátramaradottakhoz, de Orellana hiába hajózott le a Napo és a Trinidad összefolyásáig, nem talált semmit. Miután az erős áramlás miatt nem tudott megfordulni, úgy döntött, tovább halad a folyón

1 Ezt a filmet Magyarországon *Hajnali mentőakció* címen forgalmazták, ami fatális félreértés. Valójában semmiféle (mentő)akció nem zajlik benne, az eredeti cím egy hadműveleti kódnevet takar.

2 vö. James Pantone, Dan PhD: The Myth of Fitzcarraldo. In: <http://www.iquitosnews.com/page14a.html>

3 Muhi Klára – Perlaki Tamás: Werner Herzog. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1986. 39. o.

4 Donovan, Stephen: "Gaspar de Carvajal." The Catholic Encyclopedia. Vol. 3. New York: Robert Appleton Company, 1908. <http://www.newadvent.org/cathen/03393b.htm>

lefelé, amíg 1542-ben el nem érte az Amazonast. Carvajal könyve ennek az útnak az eseményeit írja le, a mű egyaránt tartalmaz feljegyzéseket az expedíció eseményeiről, és a folyó partján élő indiánok életéről, noha az utóbbiakra vonatkozó adatok megbízhatóságát vitatják. Mindenesetre a szerző túlélte az utazást, és jóval később, Limában halt meg, 1584-ben.

A másik vállalkozás, amelyen az ábrázolt események alapulnak, 1560-61-ben zajlott, abban az időben, amelyben Herzog filmje is játszódik: Pizarro ekkor már tizenkét éve halott volt. Aguirre figurája egy Lope de Aguirre nevű konkviztádor tettein alapul, aki valóban részt vett ebben az időben a Pedro de Ursúa által El Doradó keresésére indított expedícióban. Felettesét meggyilkolva egy ponton a filmben ábrázoltakhoz hasonlóan magához ragadta a hatalmat, majd magát Isten haragjának, a Szabadság Hercegének és mellesleg a Tierra le Firma (a panamai földhíd), illetve Chile urának kikiáltva lázadást indított a spanyol korona ellen. Filmbéli alteregójánál ideiglenesen lényegesen több sikert aratott, végigdúlta Dél-Amerika északi partvidékét - de végül egy venezuelai városban bekerítették, elfogták és kivégezték. A film fiktív története ennek a két utazásnak az eseményein alapul, és egyaránt rámutat a kolonializmus jellegzetességeire, illetve arra, hogy eltorzult lelkületű fanatikusok milyen hatalomra tehetnek szert követőik felett.

A film jeleneteinek nagy része montázs szempontjából két feltűnő, filmnyelvi leg nagyon különböző rétegre bontható: egyfelől akadnak kézi kamerával felvett, szinte naturalisztikus képsorok, amelyek eleinte az előrehaladás nehézségét érzékeltetik, később pedig az eseménydúsabb epizódokhoz társulnak (mint pl. Aguirre-ék támadása az üres indián falu ellen). Egyébként viszont a mozdulatlan vagy lassan haladó kamerával felvett hosszú beállítások dominálnak, melyek az expedícióra nehezedő „holt időt” idézik meg, amikor a tutaj csak sodródik lefelé a folyón. Ettől függetlenül a film tempója egyenletesen lassú, a történet folyamatosságát nem törik meg éles váltások. Az eseményeket Carvajal narrációja kommentálja, ezek jelzik azt is, mennyi idő telt el egy-egy jelenet között: eleinte általában csak egy-két nap, de a film vége felé már hetek maradnak ki úgy, hogy semmi lényeges nem változik. Ahogy a hegyekből lefelé a folyó és ezzel együtt az expedíció haladása is lelassul, vele párhuzamosan ugyanez történik az idővel is. Van valami balladai ebben az egyre szakadozottabbá váló elbeszélésben, kulcsmomentumok hullanak át a résein: sosem derül ki például, ki öli meg Guzmant, illetve több fontos szereplő halála sem látható. A töredezettség a falu elleni támadásban már a képi világra is áttérjed. A film végére az elbeszélői pozíció bizonytalanná válik, hiszen Carvajalnak előbb a tintáját isszák meg, később pedig őt is megölik az indiánok – ennek ellenére a film tovább folytatódik.

A fentiekből egyenesen következően az eleinte realista filmnyelv (a Pizarro őserdei előrehaladását megörökítő kaszáló kézi kamera az első tíz percben szinte törvényszerűen kelt dokumentarista benyomást) fokozatosan egyre irreálisabbá válik, párhuzamosan a szereplők fizikai és mentális állapotának romlásával. Az egyre fogyó készletekre időről-időre utal egy-egy momentum: a szereplők az ujjukra erősített zsinórokkal horgásznak, később már a csatorna aljáról falják fel a moszatokat. Az irracionális érzetét Herzog filmtrükkök alkalmazása nélkül

is képes elérni. Az utolsó jelenetek már szürreálisak: a néger szolga, Okelo fáról függő hajót vél látni; a következő beállításban a kamera az őserdő totálképét mutatja – és tényleg ott a hajó. Miután nem sokkal később mindenki meghal, a fedélzetet majmok özönlik el – Aguirre közöttük mondja el utolsó monológját, amelyben minden korábbinál nagyobb szabású hódításokról beszél, és addigra ugyancsak halott lányának feleségül vétele révén a világ legtisztább dinasztijának megalapításáról, száználmas ellentétet alkotva a körülményekkel. Mi ennek a csúfos kudarcnak az oka?

Aguirre alakja csak fokozatosan kerül előtérbe, ráadásul sokáig hideg és pragmatikus vezetőnek mutatkozik. Az első tíz percben, ahhoz képest, hogy ő a címszereplő, gyakorlatilag nincs is jelen, ahogy a többiek is csak összefolyó, arctalan, névtelen masszaként jelennek meg, egy hatalmas, heterogén tömeg alkotóelemeiként, akik lassan, libasorban helyezkednek alá egy meredek hegyoldalon, majd menetelnek tovább az őserdőben. Csak amikor Pizarro kettéosztja a sereget, kap egyéniséget azoknak a nagy része, akik a továbbiakban jelentős hatást gyakorolnak az eseményekre: Ursua és a felesége, Inez, Carvajar, a már ekkor is mindennemű tevékenységre tökéletesen alkalmatlannak tűnő Guzman és persze maga Aguirre, illetve a lánya. Aguirre pragmatizmusát olyan momentumok jelzik, hogy a film elején (még névtelenül) felhívja Pizarro figyelmét a továbbhaladás veszélyeire, majd Ursua háta mögött ő hozza meg a döntést, hogy a tőlük elsodródott második tutaj indiánok által lemészárolt legénységét egy jól irányzott ágyúlövéssel a folyó fenekére küldjék: hiszen a főparancsnok által erőltetett keresztény temetés az adott helyzetben teljesen értelmetlen és veszélyes. A hatalomátvétel után aztán eluralkodik rajta az irracionális. Alárendeltjeivel ellentétben elsődleges céljának nem a gazdagságot tekinti, ennél fontosabbnak tartja az önmagáért való hatalmat és a hódítást; El Doradó mítoszát gyakorlatilag csak csaliként használja. Voltak, akik Aguirre alakjában III. Richárddal és Fausttal fedeztek fel párhuzamokat, de jogosnak tűnik a Hitlerrel való rokonítása,⁵ hiszen ahogy egyre reménytelenebb helyzetbe kerülnek az emberei, egyre irreálisabb célokat fogalmaz meg, és azokból egy tapodtat sem enged. Minél lejjebb érnek a folyón, annál nagyobb területet tekint az uralma alá tartozónak; de ez a hatalom névlegesebb már nem is lehetne: ténylegesen kizárólag a tutaj fölött rendelkezik. Herzog itt ismét a kolonializmus egyik jellemvonását karikírozza: ha a felfedezők valamely addig ismeretlen vidékre értek, akkor azt uralkodójuk nevében birtokba vették, teljesen függetlenül az adott terület valódi hatalmi viszonyaitól. Aguirre valamilyen szinten végig tisztában van helyzete visszás voltával, és monológjaiban nem annyira a környező dzsungel, mint inkább a már eleve a spanyol korona alá tartozó földek meghódításáról ábrándozik.

Aguirre legfőbb ellenfele tervei kivitelezésében maga a természeti környezet, amelyen legfeljebb névlegesen tud úrrá lenni, és amely pillanatnyi megállás nélkül bomlasztja és őrli fel az expedíciót. Ennek a környezetnek az indiánok is részesei, jellemző, hogy a szereplők sosem találkoznak velük szemtől-szemben, de támadá-

⁵ v.ö. Muhi - Perlaki: i. m. 41. o.

saik révén egyre többen hullanak el közülük. Herzog természetfelfogása éppen az ellentéte annak a romantikus eredetű elképzelésnek, amelyben az eredeti, ember által meg nem rontott táj csak pozitív összefüggésekben jelenik meg. Les Blank 1982-es filmjében (*Burden of Dreams*), amely a Fitzcarraldo forgatását örökítette meg, arról beszél, hogy az őserdőben csak kegyetlenséget, erőszakot és halált lát, a létért folytatott küzdelem harcterét, ahol a madarak „fájdalmukban sikoltoznak” az ágakon. A 2005-ös *Medvebarátban* pedig a következőképpen fogalmaz: „Hiszem, hogy az univerzumban a közös nevező nem a harmónia, hanem a káosz, az ellenségeskedés és a gyilkolás.” „A vad természet zord valóságával” szembesülve értelmét veszti az a nézőpont, amely szerint ott „minden jó, minden egyensúlyban és harmóniában van”. A madárhangokat Herzog valószínűleg nem véletlenül említi meg: az Aguirre hangsávján nagyon fontos szerepet játszanak, szinte folyamatosan szólnak a háttérben: ha elnémulnak, az következetesen veszélyt jelez az expedíció számára. A hangsávnak ezt a rétegét a rendező az utómunka során keverte ki, és csak látszólag a hitelesség megteremtője, valójában minden pillanata konstruált.⁶ A természet erőinél Aguirre-ék semmivel sem kevésbé erőszakosak, abból az egyszerű okból, hogy az emberi faj is ezek révén alakult ki.⁷ Ebben a darwini horrorban mindig az erősebb győz; a spanyolok leginkább technikai fölényükben bízhatnak, de a környezet monumentalitásában egyszerűen elvesznek, hiába rendelkeznek hitük szerint két csodafegyverrel is: egy lóval és Okelóval, a néger szolgálóval. Még ezeknek sem tudják hasznát venni: a lovat Guzman elvesztegeti, Okelótól pedig, a várakozásokkal ellentétben nem futamodik meg az ellenség. A két világ (vagyis a természeti oldalt képviselő helyi indiánok és a felfedezők) között egyetlen kapcsolatfelvételi kísérlet történik, de az expedíció résztvevői látogatóikkal kapcsolatban csak két, az ő helyzetükben (már) értelmetlen dologra kíváncsiak: egyfelől hogy honnan szerzik az aranyat; másfelől pedig hogy hajlandóak-e megismerkedni a keresztény tanokkal. Mivel egyik kérdésre sem kapják meg az elvárt választ, kivégzik a jövevényeket,⁸ amivel gyakorlatilag megpecsételik a saját sorsukat is. A tutaj majmok általi megszállása már a természet erőinek végső győzelmét szimbolizálja.

Az expedíció résztvevői a neveltségességig tartják magukat azokhoz a viselkedési kódokhoz, amelyeket Európából hoztak magukkal. Így fordulhat elő, hogy gyaloghintót cipelnek magukkal a dzsungelben, vagy a keresztény temetés formáit fontosabbnak tartják, mint az indiánok által képviselt veszélyt.⁹ Ez a magatartás a lázadás kezdetekor a császárválasztás aktusában csúcsosodik ki. Noha a teljesen alkalmatlan Guzman csak azért nyeri el a pozíciót, hogy Aguirre elfedje vele a saját törekvéseit, de nagyon komolyan veszi a szerepét: dokumen-

⁶ Muhi – Perlaki: i. m. 41. o.

⁷ v.ö.: Herzog, Werner: Minnesota Declaration. Truth and Fact in Documentary Cinema *Lessons of Darkness*. <https://www.wernerherzog.com/complete-works-text.html#2>

⁸ Ennek a jelenetnek is megvannak a történelmi alapjai: az utolsó inka uralkodó, Atahualpa, hasonló körülmények között esett Francesco Pizarro fogságába.

⁹ Ehhez hasonló helyzetekre is akadnak történelmi példák: más időben, más környezetben, de hasonlóan embertelen körülmények között a Franklin-expedíció balsorsához is jelentős mértékben hozzájárult a menekülésük során értelmetlenül magukkal hurcolt felesleges felszerelés.

tumokat ad ki, és a hirtelenjében összerántott koncepciós perben előbb halálra ítéli, majd megkegyelmez Ursuának. A tutajon tartott fényűző lakomái az egyre jobban lerongyolódó konkviztádorok között a film legabszurdabb jelenetei közé tartoznak. Guzman Aguirre-hez hasonlóan elszakad a valóságtól, és ez okozza a vesztét is, amikor értelmetlen parancsai már az expedíció pusztá létét fenyegetik.

Az Aguirre a lassú pusztulás filmje, a remény legkisebb lehetősége nélkül. Herzog a későbbiekben is következetesen ragaszkodott ehhez a formulához: nagyon ritka nála a legalább részben pozitív végkifejlet (*Fitzcarraldo*), és ha be is következik valamiféle happy end, agyoncsapja az ironia (*Hajnali mentőakció*, *Mocskos zsaru* – New Orleans utcáin). Ez a konzekvens világkép emelte a német filmművészet kiemelkedő alkotói közé, és ez teszi egyedurató és figyelemreméltóvá mind a mai napig munkáit.

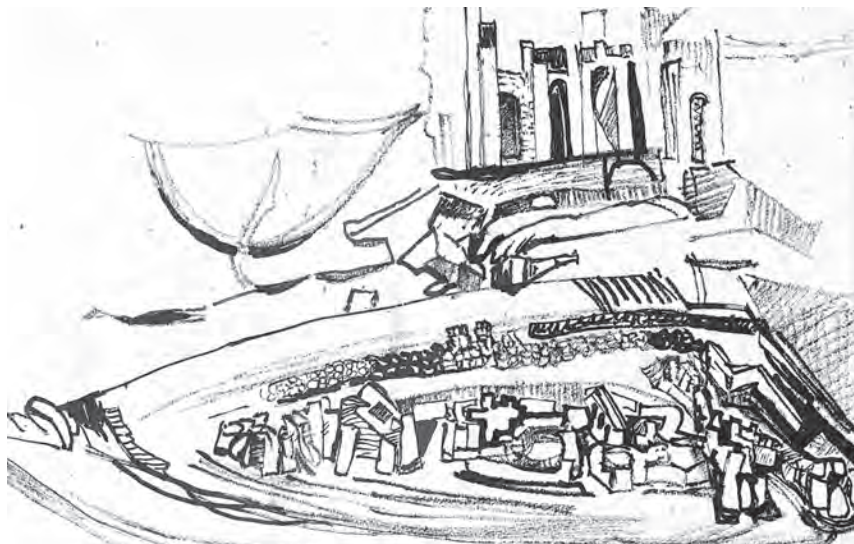
IRODALOMJEGYZÉK:

James Pantone, Dan PhD: The Myth of Fitzcarraldo. In: <http://www.iqitosnews.com/page14a.html>

Muhi Klára – Perlaki Tamás (1986): Werner Herzog. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest.

Donovan, Stephen (1908): "Gaspar de Carvajal." In.: The Catholic Encyclopedia. Vol. 3. Robert Appleton Company, New York. 1908. <http://www.newadvent.org/cathen/03393b.htm>

Herzog, Werner: Minnesota Declaration. Truth and Fact in Documentary Cinema Lessons of Darkness. <https://www.wernerherzog.com/complete-works-text.html#2>

Revák István: *Rom kristályok* (Cs. K. T.)– Tus, papír

Bakonyi István

Sík Sándor: *Te Deum*

A *Te Deum* évszázadok óta a kereszténység Istent dicsérő és hálaadó, szépséges megnyilvánulása. Az egyházi szertartások főlemelő eleme, a földi halandók szakrális élményének kifejeződése. Szövege imádság és zsoltár, ugyanakkor költészet is egyben. A hívő ember egyik legmagasabb vallomása.

Ha költő írja, akkor az irodalom egyik magassága. Ha olyan költő írja, aki egyébként egyházi ember, pap is, akkor többszörösen így van ez. Sík Sándor 1949-ben keletkezett *Te Deuma* ilyen mű. Az akkor hatvanesztendős piarista tanár, költő, műfordító, Kossuth-díjas szerző maradandó alkotása. Hadd tegyem hozzá, hogy jómagam sok évvel ezelőtt a Kodály Zoltán-féle kórusmű hallgatása közben szembesültem ezzel a szent szöveggel. Megrendített a zenei magaslata, szövegének emelkedettsége. Ugyanakkor a földi halandó drámai vallomása. Cs. Varga István pontos megjelölése szerint: a „lélektiszta áhítata”. Ő írja: „...Sík Sándor az Ige, a szeretet hatalmáról és szépségéről tanúskodott, a krisztusi misztériumból élt... A szerzetesköltő történelmi válságkorszakban is Isten ölelésében élt és alkotott...” (Cs. Varga István: *Adósságtörlesztés*. Felsőmagyarország Kiadó, 2002. 319.)

A mű keletkezésének ideje ugyancsak „történelmi válságkorszaknak” tekinthető. Túl a fasizmuson, túl a második világháborún újabb lélekpróbaló időszak következett. Néhány évvel korábban Sík Sándor keresztelte katolikussá Radnóti Miklóst, akivel tulajdonképpen sorsközösséget vállalt. Tudjuk, hogy mindketten zsidó származásúak voltak, és ha nem is egy időben és azonos módon, de mindketten találkozott a jézusi úttal, és ehhez hűek maradtak mindhalálig. És a háború után 1949-ben éppen őt kényszerítették arra, hogy döntse el: a szerzetesrendek feloszlata után ki folytathatja hivatását. Ez az év a magyar történelem gyászos évei közé tartozott, és mindezek a tények alapvetően gátolták az írástudók lehetőségeit is.

Sík Sándor verse így kezdődik: „Téged Isten dicsérlek / és hálát adok mindenedért...” Ez a rendíthetetlen magatartás és hit egyértelmű megvallása. Rokonságot mutat Ady Endre híres *Köszönöm, köszönöm, köszönömjének* egy részletével, amelyben a költő az élet teljességét köszöni meg Istennek, a jót és a rosszat egyaránt. Sík Sándornál mindez jóval tömörebben, lírailag puritánabb eszközökkel történik meg, hogy aztán a továbbiakban kifejtse bővebben a hálát. Mint ahogy a nagy művek esetében, itt sem mondhatunk mást, mint azt, hogy kegyelmi állapotban születhetnek meg az ilyen sorok, persze hozzátéve azt is, hogy a hívő ember és művész esetében ez hangsúlyozottabban van jelen. Pilinszky János írja: „...Egy költő élete külön is kettős dráma: az ember és a művész drámája. S éppígy a papé...” (Pilinszky János: *Sík Sándor utolsó kötete*. Új Ember, 1964. január 5.) Ugyanakkor ez a kétségkívül jelenvaló dráma nem űzi el a bizonyosságot. Sík Sándor a további sorokban arról is szól, hogy az igaz ember másokért él, próbál segíteni a rászorulókon, akkor is, ha éppen nem dúskál a gazdagságban. „...Hogy mindig jutott két garasom adni, / és magamnak nem kellett kéregetnem...” És ezért is jár a hálaadás. Eszünkbe juthat egy evangéliumi részlet is ezzel kapcsolatban. Jézus

mondja: „...Ez az özvegyasszony többet adakozott, mint a többiek! Ők csak a fölöslegükből dobtak egy keveset, ez a szegény asszony viszont mindenét odaadta!” (Márk 12.) Azt is tudjuk, hogy az adakozás a különböző felekezetekben nemes hagyománynak mondható, és nem a mértéke, hanem a ténye a fontos. Kétségtelen, hogy ezeknek a soroknak van egy sajátos himnikus szárnyalása és lendülete, ám meglehetősen lecsupaszított lírai nyelven és stílusban. A költői képek hiányoznak belőle, fogalmi közlésekkel megy előre a vers folyama.

Rónay László írja: „...Sík Sándor lelkiességének fontos összetevője volt néha naivitásig növekvő jótékonyága. Minden lehetséges módon segítette a rászorulókat, kitelepítetteket...” (Rónay László: *Tartományfőnök a présben*. <https://www.szepepi.hu>) Kétségtelen, hogy ennek a lenyomata a *Te Deum* eme részlete, de egész szellemisége is. Egy alapos elemzésben találjuk a következő gondolatokat: „...az Isten és ember közötti közvetlen kapcsolat, a dialogizáló, személyes hangnem, mely lírájának perszonalista jellegére is utal; a „hétköznapi kereszténység” mint a megvalósított kereszténység magatartásformája; az Isten jelenlétében való állandó létezés tudata, mint létviszony, mely felöleli ember – valóság – isteni jelenlét relációját, azaz a teocentrizmusnak folytonos jelenléte teszi sajátossá Sík Sándor költészetét a huszadik század magyar költészetében...” (Máté Zsuzsanna: *Sík Sándor, a költő, a művész*. (<https://www.sulinet.hu>) Pontos helykijelölés, és mindez vonatkozatható tárgyalt versünk világára is.

A hálaadás összetevői közé tartozik a világ egészének megismerése és birtokbavétele is. Ide sorolható a sírókkal való együtt-sírás éppúgy, mint a rút és a szép elfogadása, és a rút megismerése sem teszi boldogtalanná az ilyen embert. Hiszen, ugyancsak bibliai igazsággként kell elfogadnunk, hogy: „Tudjuk azt is, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra válik, hiszen ő saját elhatározásából választotta ki őket...” (Rómaiaknak írt levél, 8.28) Pál apostol szavai a keresztény ember számára életet meghatározók lehetnek, mint ahogy a Sík-versben érintkezünk egy másik apostoli vallomás hatásával is: „...Hogy megtarthattam a hitet, / és megfuthattam a kicsik futását, / és futva futhatok az Érkező felé...” Tegyük hozzá a szöveg mögött meghúzódó alázatot, a „kicsik futásának” említését. Az ilyen ember biztosan nem tolakodik az Isten vagy éppen az apostol elé, hanem azok példája szerint él.

Egyéb biblikus elemek is szerepet játszanak a szövegben: az olaj, a lámpás, az önmagával szemben támasztott meg-nem-elégedés állapotában fogant gondolat. Ehhez járult megingathatatlan hite és reményése, ami líráját is táplálta. Ahogy Rónay László is látja: „...Ez az érzés, a megnyugvás biztonsága az Istenre való hagyatkozás nyugalmas érzése, a mindent elfogadás lírája központi mondanivalója, versei struktúrájának meghatározója...” (Rónay László *i.m.* uo.)

Persze ettől még nem lenne esztétikailag hiteles a vers, hiszen lehetne példákat hoznunk az egyébként keresztény szellemiségű írások közül, amelyeknek világnézeti elkötelezettsége vitathatatlan, ám mégsem tudnak érvényesen, művészi erővel szólni. Némi didaktikus vonásai ellenére nem vitás, hogy Sík Sándor költői hangját fölemelte a jó arányérzék és esztétikai ízlés. Nem különben magas fokú jártassága az irodalom és a művészetek világában.

Ezt látjuk *Te Deum*ában is. Mindennek a középpontjában a szeretet elsőbbsége áll, az embertelenség világában is. „...Hogy sohasem féltem a szeretettől / és szerethettem, akik nem szerettem, / hála legyen. // Hogy akik szerettek, szépen szerettek, / és hogy nem kellett nem szépen szeretnem, / hála legyen...” Egyértelmű, hogy a jézusi szeretetközpontság és erőszakmentesség megvalósulásával találkozunk ezekben a sorokban. Benne akár az ellenség szeretetével is. Ott rejtőzik ugyanakkor a szavak mögött, hogy a szeretet nem pusztán érzelem, hanem sokkal inkább egy olyan magatartás, ami mögött az áll, hogy nem ártani másoknak. Az se véletlen, hogy Sík Sándor könyvet is írt, *A szeretet pedagógiája* címmel. Ebből egy frappáns idézet: „...Mi a szeretet? A fenomenológiai elemzés számára ma is a legalkalmasabb kiindulópontnak kínálkozik Szent Tamás meglátása, amely szerint a szeretet valamiféle *hajlás*, odahajlás (*inclinatio*), valaminek odahajlása valamihez. Úgy is lehetne mondani, hogy vonzási viszony két valami vagy valaki között, kölcsönös vonzás és vonzódás...” (Sík Sándor: *A szeretet pedagógiája*. Vigília Kiadó, 1996. 115.) Ezzel egyet is érthetünk azzal a megszorítással, hogy ez a kölcsönösség persze az ellenség szeretetében aligha valósulhat meg...

A *Te Deum* világában azonban ez a kölcsönösség magától értetődik. Mégpedig azért, mert nemcsak az ember istenszeretete egyértelmű, de Istennek az emberhez odahajló szeretete is. Legfőképpen az evangéliumok szellemiségének megfelelően. A versben ugyanakkor megjelenik a mértékletesség fontossága is. A gögtől és hatalmi mámortól mentes lelkiség. „...Hogy amim nem volt, nem kívántam, / és sohasem volt elég, aki voltam, / hála legyen...” Itt is, másutt is láthatjuk a már jelzett nemes egyszerűséget. Ezzel a nemesen egyszerű szóhasználattal fejezi ki a nemesen egyszerű ember voltát és helyét a teremtett világban. A mértékletesség és az alázat mellett megfogalmazza az önmagával való elégedetlenség érzését is. S ezek a dolgok szorosan összefüggenek. Azt is jól látja Borián Tibor, hogy: „... Költészetének imádságos szemlélete meghatározza, de nem gyöngíti verseinek művészi értékét. ... Verseinek egy része valódi ima: alaphelyzete az imádságra utal, elsősorban eszmélkedő, elmélkedő imádságra. Élményei, témái, a természeti szépségek csodálata az Istennel való közlésbe, az Istennel való párbeszédbe hajlanak...” (Borián Tibor: *Ötven éve hunyt el az imádság költője*. jelujtag.hu, 2013)

Fontos gondolatok, ám kiegészíthetjük azzal, hogy lényegében a nem közvetlenül imádságnak számító műalkotások is magukon viselhetik az imádság jegyeit, például azt a szoros kötődést, ami az ember és a Teremtő között létrejöhet. Bach híres művégi megjegyzése minden időben igaz lehet: SDG, vagyis Soli Deo Gloria! Ezt hirdeti Sík Sándor hálaadó költeménye is. Fölemelő és távlatokat kijelölő befejezése erre is utal. „...és holnap és holnapután is és azután is / akarom énekelni: úgy legyen! - / hála legyen, Uram / hála legyen!” Ezzel a himnikus felkiáltással fejeződik be a mű, és nem véletlen, hogy Kodály Zoltán kórusművében is oly jelentős a szárnyalása.

Hadd idézzem végül Pilinszky Jánost! „...Nehéz feladatot vállalt, kapott osztályrészül. Olykor talán engedményeket tett a tiszta költőiség rovására, de neki volt igaza, mert végül is eljutott a lehető legbensőségesebb megoldáshoz. S itt be

kell vallanom: régóta foglalkoztat a kérdés, lehet-e két úrnak a szolgálja, pap is, meg költő is? Látszólag ugyan rokon hivatásnak tűnik a kettő, de talán épp ezért még súlyosabban kizárja egyik hivatás a másikat. Sík Sándor utolsó versei pozitív válasznak tűnnek a kételyeimre.” (dia.pool.pim.hu)

Kovács Jolánka

Csatangolások, kószálások, düccenések a Felső-Csallóközben

*„Dénesdortocsmisérdre szálltam,
elkísért vagy száz madárdal.”
(Fellinger Károly: Szárnyaló)*

Nem klasszikus értelemben vett gyermekverskötet látott napvilágot nemrégben a Felvidéken, Fellinger Károly *Csatangoló* című kötete (Lilium Aurum Kft., Dunaszerdahely, 2019).

A ritkaság, kemény borítás, mesés színekben pompázó könyvet Balázs Géza pazar, tökéletesen kidolgozott illusztrációi teszik még tetszetősebbé és életszerűbbé – a frappáns versikék hatására igen frappáns rajzok születtek az illusztrátor tollából.

A borítón egy fütyörésző, vidám szegénylegény ballag a sárgálló búzamező, pipacsok, kamillavirágok mellett, vállán a vándorbotja, annak végén a tarisznyája himbálózik – nincs tehát semmije, mégis ő maga a megtestesült derű. Mindez már előrevetíti a kötetben színfoltokként kipattanó versikék hangulatát, melyek mindegyike egy-egy mátyusföldi, felső-csallóközi vagy Pozsonyhoz csatolt falut kelt életre, sőt, néhány vers egyszerre többet is. Milyenek is ezek a falvak? Vagy mesebeliek („hatalmas a bőség Bősön / aranyat tojik a tyúk” – *Keserű*; „Dercsikai csikó tálto / paraszt eszik, ha álmos” – *Dercsika*), vagy igencsak derűsek, kacagtatók („Kulcsodon, ó, Kulcsodon, / benéztem egy kulcslyukon” – *Kulcsodon*; „Meztelen a cigánykölyök, / nem kell neki bugyogó, / édesanyja enni hívja, / elkészült a csucsogó” – *Nagymagyar*), vagy helytörténeti jellegűek („kincses sziget az a Vajka, / volt tizennégy hajósmalma” – *Susogó*; „Vitéz falu Nemesgomba, / dísz lett az öreg tölgyfa, / Bécsújhelyből elszaladva / Rákóczi aludt alatta.” – *Nemesgomba*), s ha témájuk negatív töltetű („Becses ez a hami erdő, / ördög-tanya, csupa fertő. / Hamm, bekaplak, hív a mocsár, / reszket béka, cserebogár.” – *Csámborgó*), a szerző azt is olyan megkapó humorral szedi verssorokba, hogy felnőtt és gyerek olvasó egyaránt kedvet kap arra, hogy ezekbe a falvakba ellátogasson, vagy az egyikben ott is lakjon, ha másért nem, hát azért, hogy legalább kiderítse, valóban így zajlik-e azon a vidéken az élet, ahogyan azt Fellinger Károly leírta? A kötet tehát csatangolásra hív.

És ebben rejlik a varázslatossága.

A könyvet átcsatangolva olyan kedves és ritka közösségre bukkanhatunk, ahol a falu elszállt madarát (egy madarat, aki a *falué* volt!) mindenki sajnálja a településen („Egész falu szánja-bánja, / elszállt Albár gulipánja” – *Rosszalló*). Létezik-e vajon manapság még ilyen közösség? Ha igen, valóban fel kellene kutatni. S a többi falu jellegzetességei is melegséggel, a falusi élet egyszerűségével, életigenléssel átszóttak („Felsőpatony, / Felsőpatony, / ül a gazda, / ül a bakon, / almásderes / lova Sári, / vele fog majd / boronálni.” – *Felsőpatony*; „Újhelyjőka, / ácsi, ácsi, / verbunkot jár / Laci bácsi.” – *Újhelyjőkán / mákot vetnek, / mákos gubá- / val fizetnek.*” – *Verbunk*).

A versikék legtöbbszörében történik valami érdekes, megmosolyogtató vagy „felháborító”: „Tósnýárasdon, ákombákom / kecske megeg a padláson” (Tósnýárasd, Nemeskajal), „Arról híres / Pered falva, / pert akasztnak / a nyakadba.” (Pered). Minden falunak megvan tehát a maga jellegzetessége, és a rájuk vonatkozó valós tényezők olyan megnyerő kedvességgel olvadnak egybe a költő által kitalált dolgokkal, hogy egész egyszerűen elkápráztatják a kis és a nagyobb olvasókat is, vagyis – teljességgel elképzelhető és hihető, hogy ezek a falvak valóban ilyenek.

Fellinger Károly gyermekversei már rég ismertek és kedveltek a legfiatalabb olvasók, de a felnőtt körében is. Hisz ezek a rímes, pattogós, nevetésre készítő költemények igen alkalmasak arra, hogy kisgyerekeknek olvassunk belőlük, de arra is, hogy a hat-tízévesek szavalják őket. A kitűnő rímelést illetően ebből a kötetből számos verset ki lehetne emelni, hát nézzünk most csak néhányat: „Nem messze van ide Olgya, / sok ott a falu bolondja” (Olgya), „A bölcs legény / Pereden, / tudja, mi a / szerelem.” (*Gólyaszárnyon*), „Jánosházi Illés, / maga ugyan mit vés? / – Vések, gyalulok, / készülnek a papucskok.” (*Rövidek*).

A versek olvasásakor már a falvak neveire is rácsodálkozhatunk. Ízes magyar elnevezések ezek, és a kötet értékéhez külön hozzájárulnak, hisz Fellinger azzal, hogy búbajos, ötletekkel teli, fantáziadús versikéket farag ezekről a falvakról, közlésezi, egy helyen megőrzi az egyedi elnevezéseket (melyek mindegyikének biztosan van szlovák elnevezése is – reméljük, nem az a használatosabb a falvak lakosságának körében). Csak néhányat említsünk: Dőre, Csákány, Bögellő, Apáca-szakállas, Hegyéte, Pinke, Királyfia, Vereknye, Főrév, Szemet, Fél, Mocsonok, Feketenék... Vagyis a *Csatangoló* színes lapjain végigsétálva helytörténeti áttekintést kapunk ezekről a felvidéki magyarlakta településekről. A felnőtt olvasó is jóleső érzéssel veszi tudomásul, hogy igen, számos ilyen település, falucska van még azon a vidéken (a könyv 142 verset tartalmaz, ám ennél jóval több falu neve hangzik el benne), és bár ez egyelőre a jelenlegi helyzetkép, a kötet derűlátó hangulata egy az egyben azt a gondolatot kelti a csatangoló olvasóban, hogy ezek a falvak maradjanak is meg ilyeneknek... Úgy legyen.

Gáspár Ferenc

Csak a szeretetre van szükség?

Egy fordított Ezeregyéjszaka: Pósa Zoltán új könyvéről

Vérbő erotikus regény, mai politizáló esszéregény, boccaccio-i, sőt még régebbi hagyományokat felelevenítő mű Pósa Zoltán új regénye, melynek műfaját lehetne novelláskötetként is meghatározni, ám a hosszabbik epikus műfajra, vagyis a regényre nem csupán a kerettörténet, hanem az elbeszélések közötti bűvópatak-ként feltörő és a kerettörténetben már megismert szereplők csevegése erősíti rá.

Egyszóval, nehéz eldönteni a műfajt, de talán ez nem is olyan lényeges. Sokkal fontosabb, hogy a kötetben olvasható tizenkilenc elbeszélés és a kerettörténet is hazai tájakon játszódik.

A könyv elején megismert szereplők ráadásul a mában mozognak, 2018 nyarát – őszét írjuk. A helyszín a Pósa által oly jól ismert Debrecen, hiszen itt született, itt töltötte ifjú éveit, és idejárt egyetemre. A főhős, Barna Martin pedig tulajdonképpen a saját fia lehetne, vagy talán az is, mert írónk előszeretettel jeleníti meg regényeiben saját családtagjait. Ebben a könyvben szintén szerepelnek Barna Zoltán és Pósa Márta néven, mintegy megcserélve a két vezetéknevet.

A mese elején az egyetemista Martin négy lánnyal barátkozik, valamennyien csoporttársai. Mindenki irigyli őt a campuson, azt hiszik, egyszerre hál mindegyikükkel. Pedig Martin – bármilyen hihetetlen – huszonegy éve ellenére még szűz, a testi szerelmet nem tudja mással elképzelni csak az igazival, szíve választottjával. Némileg anakronisztikus figura ez a fiú, fehér öltönyével, számítógéptől, modern technikától való idegenkedésével és a már említett nagy szerelem iránti illúziójával.

Talán mégsem Máté fiát képzelte el Pósa Zoltán az ő alakjában, hanem sokkal inkább saját magát megfiatalítva.

A négy lány közül Judit, aki megtestesíti az éteri szerelmet, de Martin vele a legzárkózottabb, a legvisszautasítóbb. Pedig Juditnak szintén tetszik a srác, és érzi, hogy a királyfi magasabb rendű, mintegy krisztusibb természete kizártta teszi a srác és a vulgárisabb, belemenősebb csajok közötti csupáncsak testi kapcsolatot. Ilyen, rámenősebb lány a Zsabó nevezetű, két másik barátnőjéről sokat nem tudunk meg, kivéve, hogy szépek, és „olykor azon röhögnek, hogy Martin észre sem veszi, hogy napozás közben Zsabóék háza tetején néha toplesskednek”. Sőt, egy alkalommal még a bugyijukból is kibújnak.

Martint mindez hidegen hagyja, ő csupán az irodalomnak él, szorgalmasan körmöli újabb és újabb novelláit, melyeket azonban még senkinek sem mutatott meg, s nem is olvasott fel. Ki tudja, meddig menne így ez a játszadozás, a véget nem érő kacérkodás, mely nyomokban még egy fordított eastwicki boszorkányokra is emlékeztet, ha a lányok 2018 nyarán nem tennének egy erdélyi körutazást, s bár a fiút szintén hívják, ő elsápadva mond nemet, megrémülve a váratlan lehetőségtől. A távollét azonban egyre jobban ráébreszti Judit iránti szerelmére,

és a lányok hazaérkezését követően végső elhatározásra jut: felolvassa neki eddig félve titkolt novelláit. Minderre egyetlen éjszakán kerül sor, ahol minden egyes elbeszéléssel újabb és újabb ruhadarab kerül le Martinról...

Egy idő után már nem is Martin olvas a lánynak, hanem fordítva, Judit feledkezik bele a prózák lírai gyönyörűségébe.

Az írások között vannak teljesen új, kötetben eddig még nem olvasható darabok, mások viszont már valahol megjelentek. Utóbbiak közül kiemelkedik a *Gólyaavatás/68*, mely az *Aranykori tekercek* című nagyregény betétjeként látott napvilágot 2003-ban. Pósa feltehetőleg fontosnak ítélte, hiszen ebben az elbeszélésben a hatvanas évek lelket nyomorító besúgói világát írja le nagy láttató erővel.

Az újjak között a legerősebbek a mában játszódoók, a munka nélkül, vagy fekete-munkából vergődő lecsúszottak, az elhagyatott falukból a jobb élet reményében a fővárosba költöző kisemberekről szólnak. Ilyenek a *Dromedár*, vagy *A Kártya, avagy úgy kell magának, miért nem vágta szájon* című. Szinte automatikusan merül fel a kérdés, és Pósa fel is teszi, hogy melyik világ volt a jobb, a kilencven előtti, vagy a mostani, a rendszerváltás utáni, és egyértelműen az utóbbi mellett teszi le a voksát. Egyszerű lenne ezúttal Petőfit idézni: „Fázunk és éhezünk S átlőve oldalunk, Részünk minden nyomor... De szabadok vagyunk!”, ám tudjuk, hogy ennél sokkal többről van szó. A kádári látszat jólétnek anyagilag a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején ittuk meg az árát – bizonyos vonatkozásaiban, mint az ország eladósodása a mai napig tartóan –, a hamis összekacsintásnak pedig ki tudja, meddig lesz még nyoma a lelkekben.

Pósa esetében pedig muszáj beszélni a politikáról, hiszen ezt a témát ő maga is nagyon fontosnak tartja, könyveiben rendre felmerül a mostani kormány melletti elkötelezettsége. Még úgy is, hogy vannak teljesen politikamentes parabolái, mint *Az újkori Evangélista első próbatétele* című elbeszélés. Ebben az írásban a tréfás nevű Fesketosz Máté arról elmélkedik, hogy az embernek vissza kellene térnie az édeni, az aranykori állapotokba, amikor még szavak nélkül beszélgethettünk a keresztény Istennel. „Nem kell mindent kimondani. Egy más világbeli lény lelkével kellene a dologhoz közelítenetek, vagy nagyon is evilági nyitott lélekkel. Ahogy Ő, a MESTER tette annak idején.”

Mircea Eliáde, a kiváló vallástörténész és filozófus írja valahol, hogy minden civilizáció vége az, ha állandóan rögzíteni, dokumentálni akar mindent. Talán Pósa is erre az igazságra érzett rá, több ezer megírt oldal után. Talán az a lényeg, amit Fesketosz gyümölcskereskedő mond: csak a szeretetre van szükség.

Pósa Zoltán: Az ezerkettedik, avagy az első éjszaka.
Coldwell Könyvek, 2019. Ára: 2480Ft

Prohászka László

Feledy Balázs – Ujszászi Róbert: Tóth Béla szobrászművész

Az 1941-ben született Tóth Béla szobrász életművének meghatározó eleme a lovakhoz való vonzódása. Ez a kapcsolat családi örökség, hiszen a szintén Tóth Béla névre hallgató édesapja kiváló lovas volt, a magyar öttusa- és lovas válogatott edzője. *„Családunkban már-már hozzátartozók voltak a lovak. Velük és mellettük nőttem fel természetes, hogy nálam is kiemelten fontosak. »A ló is embőr« – hallottam Hódmezővásárhelyen, mert a ló egyéniség, érzésekkel és hangulatokkal, saját jellemmel”* – mondta a művész. Tóth Béla, aki fiatal korában díjugratásban maga is versenyszerűen lovagolt, a lovak szeretete és ismerete mellett, kiváló rajztudásával és mintázó készségével tűnt ki. A budapesti Képzőművészeti Gimnáziumban Somogyi Józseftől tanulhatott mintázást. Érettségi után rögtön felvették a Képzőművészeti Főiskolára, ahol előbb Szabó Iván, majd Pátzay Pál volt a mestere, de gyakran meghallgatta korábbi tanítója, az ekkor már a Főiskolán oktató Somogyi József tanácsait is.

Első jelentős köztéri alkotása a gyulai vár előtt 1974-ben felállított *Végoári vitéz* lovas szobra. *„Jó szobor, mi több a legjobb lovas szobrok egyike... Merev tartásában, súlyos nyugalommal áll a várfokon a csatamén, hátán feszült tartásban, elszánva a küzdelemre szegezi előre a kardját a harcos”* – írta a műről a szegedi Tóth Antal. 1978-ban mintázta a kiváló Kincsem-szobrot, amellyel kapcsolatban méltatlan – és igaztalan – jogi támadások érték a művészt. A 1979-ben Csongrádon került felállításra a Kubikos ikonikus bronzalakja. A műnek olyan sikere volt, hogy a város hívására Tóth Béla 1980-ban Csongrádra költözött. Azóta is itt él és alkot. 1984-ben Budapest X. kerülete gazdagodott *Kőrösi Csoma Sándor* szobrával, amely talán a leghitelesebb ábrázolás a nagy magyar tibetológusról. Szombathelyen 1987-ben *Petőfi Sándorról* készített szobrát állították fel. Lovas szobrai sorában nagy sikert aratott a *Tatai Diána* (1988), valamint az 1989-ben Zalaegerszegen felavatott *Zrínyi Miklós*-szobor. A Jeremias Renner 1663-ban készített korabeli metszete alapul vételével mintázott Zrínyi-szobor igazi statikai bravúr: a magas oszlopra helyezett ágaskodó ló csak egy ponton van alátámasztva. Tatabánya számára 2000-ben gróf Esterházy József tábornok barokk hangulatot idéző, lovon ülő alakját álmodta bronzba. 2001-ben lakóhelye, Csongrád számára készített *Szent István*-szobrot, amelynek különlegessége, hogy az uralkodót lováról leszállva, paripáját kantárján tartva ábrázolta a művész. 2010-ben a szegedi Széchenyi térre került a településnek városi kiváltságot adó *IV. Béla* király lovas szobra, amelynek elkészítésében – akárcsak a Gödön felállított *Kincsem* második változata esetében – fia, az ugyancsak szobrász Tóth Dénes is közreműködött. A *IV. Béla*-szobor egyedi, archaikus hangulatához hozzájárul, hogy talapzata – akárcsak 1974-ben a gyulai vár melletti lovas szobor – régi téglákból készült.

Bár Tóth Béla alkotó pályája során számos lovakkal készült művet készített, más témákban is magas színvonalú plasztikák fűződnek a nevéhez. Kiváló portretista, mindegyik arcmása élettel teli alkotás, a testfelületek modern felfogású, nem egyszer

szagatott felületű megformálása mellett. Köztéri mellszobrai közül kiemelten említést érdemel a híres Kőrkep alkotója, *Fesztly Árpád* (Ópusztaszer, 1995), *Török Ignác* aradi vitéz (Gödöllő, 1996), *II. András király* (Ópusztaszer, 2001), *Öveges József professzor* (Tata, 2002), *Hegedűs István* öttusázó, 1956 áldozata (Budapest, 2003), édesapja, idősebb *Tóth Béla* lovas mesteredző (Budapest, 2003), *II. Rákóczi Ferenc* fejedelem (Oroszlány, 2006), *dr. Bay Béla* vívó mesteredző (Pucok, 2010). Ezek mellett számos domborműves emléktábla is fűződik a nevéhez.

I. világháborús emlékműve Gádoson (1991), *II. világháborús emlékműve* Csongrádon (Szöllösi Györgyivel és Máté Istvánnal közösen, 2002) és Szegváron (2003) áll. Szeged számára 2006-ban érdekes, modern felfogású 1956-os MEFESZ-emlékművet készített. Kisplasztikai sorában szintén sok a lovas témájú alkotás. Éremművészeti munkái között az Országos Mezőgazdasági, Élelmiszeripari Kiállítások (OMÉK), illetve Bábolna számára alkotott érmei és plakettjei. *Gróf Széchenyi Istvánról* a nagyméretű budapesti emlékjel után érmet is mintázott, ahogy zalaegerszegi *Zrínyi-szobra* és a *Tatai Diána* is megjelenik érem-ábrázoláson. Érmeinek jelentős része díjérem vagy más elismerés. Erre tekintettel, általában kis példányszámban készültek, így a nagyközönség előtt kevésbé ismertek.

A lovas szobrok a köztéri emlékművek arisztokratái. A lovas szobor lételeme a monumentalitás, az életnagyságnál jóval nagyobb méret, ám ehhez jelentős anyagigény járul. A nagy költségek miatt általában nemigen kísérletezgetnek a megrendelők: lehetőleg a kor legjobb művészeire bízzák az ilyen típusú emlékmű elkészítését. Tóth Béla nevéhez nem kevesebb, mint nyolc (!) hazai köztéri lovas szobor fűződik. (Ráadásul ez a szám lehetne magasabb is, de Imperiál megmintázására végül nem ő kapott megbízást; *Bukás* című drámai erejű kompozíciója, *Barokk solymász*, illetve Erzsébet királyné lovas szobrainak pedig csak kisméretű bronz változata készült el.)

A neves művészeti szakíró, Feledy Péter és a szegedi Móra Ferenc Múzeum kiváló munkatársa, Ujszászi Róbert nagy hozzáértéssel gyűjtötte egybe az életműre vonatkozó információkat. Sikerült bemutatniuk Tóth Béla eddigi művészi pályafutását, mindezt szakmailag alapos, ugyanakkor élvezetes, olvasmányos stílusban. A kötetet magas színvonalú színes fotóanyag illusztrálja. A szép kiállítású, jól szerkesztett könyvet életrajzi és szakmai adatok, a köztéri művek, kisplasztikák és érmei mutatója, valamint a művészre és alkotásaira vonatkozó bibliográfia zárja. Lovakat és a lovas sportot kedvelők számára kötelező olvasmányként ajánlható a kötet, amely ugyanakkor nem hiányozhat a 20. és 21. századi magyar szobrászat iránt érdeklődők könyvespolcáról sem.

Végigtekintve a köztéri alkotások, kisplasztikák és érmei során, a kiadványt lapozó olvasó szomorú meglepetéssel szembesül azzal az információval, hogy a művész nevét hiába keresnénk a Munkácsy- vagy Kossuth-díjasok között. A Tóth Béla munkásságát bemutató kötet figyelmeztetés is lehetne: ideje lenne, hogy a szakmai elismeréseket osztó bizottságok érdemben felfigyeljenek hazai szobrászatunk jeles alakjának életművére.

(Feledy Balázs – Ujszászi Róbert: Tóth Béla szobrászművész. Csongrád Városi Önkormányzat, Csongrád, 2018, 199 oldal)

Ujházi Péter: *Nehéz héttöége* – kerámia

Péntek Imre

Értékkeremtés

- helyi műhelyekben és fórumokon

Ujházi már évek óta jelenség. Akire érdemes odafigyelni. Bernáth-tanítvány volt, de messze eltávolodott nagyra becsült mesterétől. Talán az atmoszférakusság az, ami megmaradt. Vagyis a színek tágasságot növelő hatása. Legalábbis korai képein. A fáma és saját bevallása szerint párizsi útján figyelt fel a falfirkákra. Ami megváltoztatta szemléletét.

A látásmód, az ábrázolási technika kialakulásáról ezt mondta Ujházi egyik interjújában: „Rendkívül nagy hatással volt rám egy 1968-ban Párizsban látott falfirka. Úgy tűnt, hogy mindent el lehet mondani ezzel az ábrázolási móddal, és alig kell hozzá eszköz... Két-három év múlva mindez szétbomlasztotta az olajfestményeket. Jelentkezett ez a narratív örület, és korábbi eszközeimmel már nem tudtam megoldani a festményeket... Ehhez kellett a gyerekrajzok, de kellett az ősrajz, a naiv művészet és a 20. század művészete is.” És a kezdeti klasszicizáló formákból játékos, könnyed, torzított, groteszk világ kezdett kibontakozni. Mintha el akarna rejteni valamit. Hogy ő igenis tud rajzolni, festeni, szobrot készíteni. Ez a rejtelmesség, sőt, titokzatosság azonban továbbra is megmaradt, s az évek során kiteljesedett, tematikai sokszínűséggé változott. Sőt, a festés, rajzolás mellett térbeli kalandozásra is csábult – a zalaegerszegi művésztelepen, a hetvenes években fából kezdett dobozokat, kis lakószínpadokat építeni –, ami idővel egyik legsajátabb kifejezésformájává vált. Ez a totalizáló megközelítés hihetetlen univerzumot hozott létre. Az amerikai felhőkarcolóktól a nadapi kert virágzó fáig, a történelmi jelenelektől a bohóctréfás kavalkádig, az önfeltárázó gyónásoktól az erkölcsi példázatokig.

Ezért nehéz áttekinteni Ujházi életművét, pályáját, a jelentősebb csomópontokat. A mestert kezdettől fogva érdekelték a giccses „alkotások”, a kommersz vizuális megnyilatkozásai, mindaz, ami a mindennapok „művészségéhez” tartozik. És ő ebben is meglátta a „továbbdolgozási” lehetőséget, a fantáziát. Így jöttek létre a kiselejtezt hivatali papírokból, beadványokból, levelekből, az ún. „ügyiratgrafikák”, amelyek apró rajzokat, bohókás figurákat, túlfarmált írásjegyeket, megannyi személyes jellegű megnyilatkozást szívtak magukba. De nem volt rest a vásári giccses festményeket, fotókat „kezelésbe venni” és szellemes Ujházi grafikává változtatni. A firka örök, bekebelezte a legkülönbözőbb vizuális megnyilatkozásokat, hogy elmesélje a maga narratív tartalmait. Ezért készültek gyakran sorozatok, összefüggő tartalmak, álságos színpadi kellékalmazatok. Egyszóval nehéz a tájékozódás, s aki ma Ujházihoz nyúl, annak nehéz döntéseket kell hozni, hogy átíveljen éveket, korszakokat, felmutassa az elbújtatott összefüggéseket. Ujházi szinte már fehérvári festőnek lett beskatulyázva, amikor a legkülönbözőbb világvárosokba utazott, hogy élményeket, inspirációkat gyűjtson. Nem véletlenül lett legújabb, a Csók Teremben rendezett kiállításának címe: *A különutazás terei*. Az utazások azonban nem csak külső, belső utazások is, a lélek legmélyéig ható kutatások,

felfedezések. És képet adnak a kiállított művek arról a technikai, műfaji sokszínűségről is, ami Ujházi újabb évtizedeit jellemezte.

A belépéskor rögtön megfog bennünket a nagyméretű kerámia Bicikliző, akinek piros kosztümje vidámságot, csábos látnivaló kínál, már azzal is, hogy a bringán ülő kedélyes figura egyik lábán csizmát, a másikon piros papucsot visel, a szeleburdiság fenegyerekeként. E beköszöntő sejteti, hogy itt a kerámiák elsőrangú szerepet fognak játszani. És úgy is lett: a legkülönbözőbb edények bukkannak fel, a különböző alkotói ötletek következményeként. És a színes mázakon rátétek, jelenetek bonyolódnak, indák, kacsok bogozódnak, az egyiknek az a címe: Öröm és küzdés, a másikon virágok halmazát látjuk. De van *Érett edény* is, megjelenik a *Bolond és baj*, és az *Életfa* is ott magasodik a színes, bámulatos kollekcióban. S akad egy *Önarckép* is, amit a művész fúj tágasra, mint egy luftballont.

Ahogy beljebb merészkedünk, meglátjuk a nagyobb darabokat is. A *Zöld démon* előlről brutális, félelmes arc, egyetlen szemmel, a hátulja viszont kis, bensőséges dobozok kedélyes lakókalickája.

Ujházi Péter: *Falusi utca* – akril, vászon

S feltűnnek a szinte már monumentális alakzatok, mint a *Toronyrészlet* vagy a *Lépfő torony*. S ennek ellenpólusa az előtérben kitett bravúros, apró figurák kavalkádjá. Ujházi bizonyítja: uralja a műfajt, s ezt a könnyed, játékos szenvedélyt rengeteg ötlettel, kosztümökkel, konstrukcióval bontja ki. Ahogy az információk jelzik: ennek az anyagnak egy részét most láthatja a közönség először. Ez is a kiállítás különlegességét adja.

Az utazás következő helyszíne Nadapra vezet, Ujházi egyik kedves és kedvelt kirándulóhelyére. De mondhatnám ezt műhelyének is, hisz szinte minden évszak meg lett örökítve a mester ecsetjével. S aki kételkednék abban, amit fentebb állítottam: az impresszionista hajlam „tört ki” ezeken a remek képeken, amelyeknek fehér virágszirom kombinációja elkápráztatja a szemlélőt. Míg a pazar tájképek összbenyomást szuggérálnak, egy érzelmi tartományt mutatnak be koncentráltan, addig a *Lakótelep I-II.* vagy a *Fő utca délután* a narrativitás bukfenceit tárja elő tündéri bájjal, kellő bumfordisággal vegyítve.

De nagy látképek után látjuk a mozgalmas hétköznapi világok címszereplőit is, sokszor valamilyen fotó átdolgozásban, amely netán szemétdombról menekült ide, az Újházi-grafikák kollekcijába. Az aprólékosan kidolgozott képecskék között van *Szívszerelem*, *Kedves tanítóbácsi*, sőt, előtűnik a helyes polgárlány, Erkedy Pirike is, vagy kedves hozzátartozója: Erkedy Ferenc a gyógyszerértárban. És a sorozatnak a záró pontja – a többször is előkerült középkori szöveg:

„Nem bízhatunk érdemünkhöz,
mert fejünkhöz kötetett a gyarlóság.”

Egyik helyszín így aposztrofálódik: *Moor- Vertes- Árkipusztá*.

Ugyancsak jellegzetes környéke az Ujházi-életműnek. Látjuk a turistát a Vértesben, bejárhatjuk az üdítő, firkás-barangolós stílusban a Pázmándra vezető utat, elidőzhetünk a moori őszben, megtekinthetjük a Fehér várost, és sétálhatunk a két tó sárga rétyén.

Az átjárás egy kis közjáték e helyváltoztatásról. (*Jövök, megyek, El, Kék létra, Jó utat!*)

A *Külföld* adja a kiállítás egyik nővumát. Kapunk néhány emlékezetes utazási élményt, hogy aztán elérjünk Bretagne-ba, Rómába, a Tiberis partjára, Ravennába, a virágos Lisboába, a felhőkarcolókkal ékesített New Yorkba, a konzervatív Washingtonba, Prágába vagy Erdélybe. A totalizáló metódus a maga módján termékeny: megjelenik benne az *Árki torony*, egy égbe repülés, a *Külföldi szellemek* is megjelennek, sőt, a kalandozásból nem maradhat ki a kozmosz sem, a kék bolygó környéke, a *Fehérvári ég* sem.

Az egyik kép címe: *Költöziünk*. Ahogy ismerem a mester életútját, volt benne része. De mindig volt benne erő, hogy költözéseit a maga javára fordítsa, hogy ebből is művek szülessenek. A könnyed rajzok, a változatos festmények, a súlyos és mégis légies kerámiák azt bizonyítják, hogy Ujházi pályája megannyi termékeny, változatos szakaszból tevődik össze, melynek különleges, sugárzó energiája ismételtelen megragadja a nézőt. Az Ujházi-jelenség, univerzum, birodalom ismét hírt adott magáról. Amire nem lehet nem odafigyelni.

Ujházi Péter: „Fehérvári ég, rég” – akril, vászon

Az év vége felé megélnékült a képzőművészeti élet, amely a kápolnásnyéki Halász-kastélyt sem hagyta érintetlenül. Öt Fejér megyei képzőművész mutatkozott be a rangos kiállítóterben, talán arra is gondoltak a szervezők, hogy a helyi termés színe-javából merítve, az új fórum repertoárját is gazdagítják ezzel a nem szokványos bemutatkozással.

Ennek a tárlatnak is meghatározó anyaga Ujházi Péter válogatása. A két kisplasztika – akár keretnek is tekinthető – a festmény és grafikai együttest foglalja közre. A *Holdfényben Nadapra* jellegzetes Ujházi-mű. Nyújtott lábak, világmérő léptek, akár a mű lendületét is kifejezhetik, az elnagyolt mozdulatok pedig a tágas tér harmóniáját idézik fel. A dobozok szertelen jelenete ismét Ujházi humoráról árulkodik, a nadapi nyár a felelőtlen vidámság kellékeit tárja elő, a *Városi tájkép* ennek a humanizált emberi környezetnek a léhaságát hangsúlyozza. A *Korpusz* pedig arról szólna, hogy a festőművésznek a szakrális témákhoz is van szeme és érzéke.

Az örök kísérletező, Hegedüs 2 László, ezúttal egy visszafogott témát mutatott be, a cím is jellemző rá: *Biometrikus variációk almára, cseresznyére, körtére*. A gyümölcs alakok – ebben a felfogásban – ki vannak téve az időnek, az elmúlásnak. Hegedüs 2-t ez a folyamat érdeklí: a kis elváltozások válnak jelentőssé, az apró foltok, körök, pettyek, amint „dekorálják, megtörik” a növény hibátlan felszínét. Ezek a múltékony, növekvő jelek, elváltozások demonstrálják a környezet cselvetését, a megállíthatatlan belső mozgást, mely elvezet a teljes rothadásig (erről is láthatunk néhány szép, átdolgozott fotót). Figyelhetünk a különböző gyümölcsökre, a cseresznye kicsinysege miként adja át magát a rothadásnak, vagy a jellegzetes körte alak miként silányodik el a romboló erők hatására. Egyik variációban a körte a sajátos szellemalakká válik, szétfoszlik a Hegedüs 2 László gerjesztette fényben. Kísérlet ez, mely egyúttal hódolat is a természet örök törvényei előtt. A dokumen-

tatív jelleg pedig akár naplónak is tekinthető, amelynek nem más a feladata, mint metsző tárgyilagossággal rögzíteni a kikerülhetetlen folyamatokat.

Szegedi Csaba számos hazai és nemzetközi kiállítás résztvevője. A dunaújvárosi műhelyben indult, de mára már nem csak tanítvány, hanem több intézmény tanára, elismert alkotója. És tagja a Székesfehérvári Művészek Társaságának.

Ő is kereső, kísérletező alkat: elidőzik egy-egy motívumnál, azt variálja, átdolgozza színben és formában, a diszkusszióknak ezer arca van, s a lényegeseket éri tetten, rögzíti ecsetjével. Újabban a zászlót választotta témául: az objekt ecsetje nyomán számtalan forma- és színváltozáson megy át. Mintha az „abszolút zászlót” keresné, amely az összes többi esszenciáját tartalmazza. Hol a színek dominálnak, változatos ritmusukkal, koloritjukkal, máskor az elhelyezkedés válik játékos ötletek „áldozatává”. Sűrűbb és ritkább pontokkal él, amelyekben egy sajátos minimalizmus is megnyilvánul. A „Flow” Szegedi képein vizuális boncolás tárgya és eredménye, mintha a zászló koncentrátuma, képisége, fogalma lobogna az értelmezés szelében. S ezek az eredeti funkciójuktól megszabadított tárgyak talán azt is jelzik: a legerősebb tapadás is feloldható, a jel elszakadhat a felülettől, és más síkon is elnyerheti a maga (öncélú) totalitását.

Péter Ágnes némileg hasonló alkat. Őt a kör érdekli. A „körösítés”. A kör, mint abszolútum. Amely időnként oválissá nyúlik, máskor gombbá zsugorodik. A nádasban elhelyezkedő (kör) tánc a *Nagy Gömb* előtt hódol, máskor falképek (babák) vesznek részt a körösítésben. A torony itt is megjelenik, mint valami áldozati gúla, előtte a kis medence, mintha az áldozat kiontott vérét fogná fel. *Bálványok*, rítusok, pogány szertartások idéződnek elénk, valami ősi, mély tartalom jelképeként. A természet sem más, mint a geometrizálás alanya, akár növénycsofómók koncentrátuma, amelyek szabályos, mértani elemeket visznek a szeszélyes ornamentikába.

A két minimalizmushoz közelítő művészt végül egy vérbeli realista követi. Nagy Benedek kezdettől fogva igyekszik ráhangolódni a történelmi témákra, számos nagy hatású, látványos emlékmű alkotója. Talán ezért hozott el erre a tárlatra kisméretű, kifejező plasztikákat, rajzokat, hogy bizonyítsa: nem érdemes őt sem beskatulyázni. A *Színek és formák* című sorozata az elemi formák játékos, virtuóz feldolgozása. S feltűnnek a portrék, amelynek elhivatott mestere, mint például a *Sacika*. A *Határnéző* egy hatásos alak, a mezei munkások köréből, aki a maga lezserségével is felelősséggel figyeli a dolgok alakulását. Hiába teszi zsebre a kezét, arckifejezése a magvető emberé, aki a munka eredményét fürkészi a megművelt mezőkön. A *Hegyoldal* lebegő tere azt bizonyítja, hogy Nagy Benedeknek is van érzéke az elvont, légi alakításhoz.

Lovas szobra az emlékidéző mestert állítja elénk, ahogy a *Balinkai Szent Borbála* is. Tud ráhangolódni a vállalt témákra, s meg tudja szólítani azt a közösségi érzületet, amely a jelentős eseményekhez, figurához kapcsolódik.

Az öt művész – a Fehérvári Művészek Társaságából – éppúgy jártas a realista formarendekben, mint a minimalizmus analitikus gondolkodásában. Tájékozottságuk arról is képet ad, hogy ma a helyi művész ezer szállal kapcsolódik a nemzetközi trendekhez, a modernizmus legújabb irányzataihoz.

Revák István: *A csók* - tojástempera, olaj, vászon, 2018.

Győrffy Sándor

A szépség illata

A szépség illata. Amikor nem tapintjuk, nem ízleljük, még csak meg sem érinthetjük az idealizált szépség materiális megjelenítését – hiszen intim távolságot tart tőlünk –, de már érzékeljük jelenlétét, akkor mi lehet mégis az a tereket áthidaló, bennünket egymáshoz vonzó, összekötő fenomén: a szépség illata. „Illanó illatok szálltak fel az égbe, szikrázó csillagok estek le helyébe” – írta és énekelte Baksa Soós János 1970-ben.¹ Igaz ugyan, hogy a most és itt megmutatkozó szépség illatai csupán az absztrakció szintjén érintkezhetnek az egykori Kex illataival, de a szikrázó csillagok azonosak. A szikrázó csillagok csillagporrá lényegült szellemi anyagszemcséi műfaji és időbeli határokat, bezártságokat és korlátokat elhagyva találnak újra egymásra, illeszkednek egymáshoz, mutatják fel festményekben inkarnálódott, megújult valójukat. Revák István itt sorakozó festményei is oly módon összeállt, összesűrűsödött csillagpor-koncentrátumok, amelyek a szépség különös és különleges vizuális illatsorát tárják elénk. Mi az tehát, ami megállít, megfog és vizsgálódásra, elemzésre, vagyis a „beleélés” ez alkalommal elkerülhetetlen aktusára készíten bennünket? Mondhatnánk úgy is, megidézve és persze átalakítva a spanyol mester, Louis Bunuel ismert remekművének² címét: A Revák-festmények diszkrét illata.

Miközben az ember jóindulatú dicsérő, avagy értetlenkedő gondolatai, esetleg elítélő véleményformálása közben továbblépne, gondoljon arra, hogy egyes festőművészek a maguk sajátos, Isten által adott és megáldott tehetségüknél, elhivatottságtudatuknál fogva olyan életet élnek, és olyan műveket hagynak az utókorra, amelyek sokakból elítélő, másokból azonban dicsérő véleményeket váltanak ki. Ezekre az általam inkább az utóbbi csoporthoz tartozó véleményezőként kifejtendő gondolatokra utalnék a következőkben.

Amióta az általunk homo sapiensnek, azaz értelmes embernek nevezett lény máig látható nyomokat hagyott az utókorra, folyamatosan jelen volt homo ludens, azaz játékos ember volta is, ami talán egy még korábbi állapotára eredeztethető vissza. A közösségi életmód ciklikus és ritmikus cselekedetei, mozgásai, a gyermeki őszinteség automatikus megnyilvánulásai alakulhattak át tánccá, énekhangokká. Az első képi ábrázolások is innét indulhattak, majd átalakultak varázslást, szakralitást elősegítő jelekké, jelképekké. A képi ábrázolás az idők folyamán azonban eltávolodott az „örök állandótól”, az önálló utakat járó művészek saját személyes idejükre érvényes alkotásokkal dicsőítik ugyancsak saját korukat. Művészek és művek elmúlnak, de a tőlük tanult áhítat és életöröm marad, mintegy a modern szellem pragmatikus, vagyis cselekvő, tevékeny játékaként.

Korábban többször is idéztem a XX. század egyik jelentős képi absztrakciókat alkotó festőművésze, a svájci Paul Klee elhíresült mondását, miszerint: „A művészet nem a láthatót adja vissza, hanem láthatóvá tesz.”³ Ugyanez az idézet Wekerle Szabolcs fordítása szerint: „A művészet nem a látható dolgok reprodukciója: a művészet teszi láthatóvá a dolgokat.”⁴ Miért idéztem ide ismét, hiszen ma már eléggé

közismert és elfogadott ez a felfogás. Talán azért is, mert most, a XXI. század kezdetén még mindig jelen vannak a hazai és nemzetközi közízlésben olyan mértékű erkölcsromboló, kulturális analfabéta jelenségek, amelyek nem észrevétele súlyos mulasztás a kultúra és művészet bármely területén alkotó művészkollégák részéről. Ez alól a vizuális kultúra sem kivétel, hiszen számos magát képzőművésznek tartó kóklér szolgálja az ízlésrombolást, a lelki felemelkedés, a katarzis elleni alávaló ügyeskedést.

Viszont most a kortárs magyar festészet egyik jeles képviselőjének képeivel való ismerkedésre van lehetőségünk, mindannyiunk lelki épülésére. Revák István ars poeticája szerint mestere, Molnár Sándor festészete és Hamvas Béla gazdag gondolati-filozófiai világa az a materiális és szellemi terep, ahol mind a képi kifejezőmód, mind a gondolati háttér tekintetében otthon érzi magát. Valóban, a szellemi mester írása szerint is *„A művészet mondja el az ember titkos gondolatait és félelmeit, és azt, hogy mire sóvárog, mitől reszket, és azt, amerre szédül.”*⁵

Azonban engedjék meg, hogy mielőtt rátérnénk Revák István titkos gondolataira, félelmeire, sóvárgásaira, reszketéseire és szédüléseire, egy rövid kitérő erejéig idézzünk fel néhány, az általánosságban használt művészetterminológiákra, magyarázatokra utaló kérdést a Klee-idézethez kapcsolódva.

Mint fentebb már utaltunk rá, nem azt nevezzük látható képnek, amit szemünkkel látunk, ami megmutatkozik az ő fizikai valóságában, hanem azt, amely a nem láthatót teszi láthatóvá transzcendens, természetfeletti létformája által. Vagyis felmutatja azt a látványt, ami benne elrejtetten van jelen, de felismerhetően kirajzolódik a kép összefüggéseinek és jelképes tartalmának felismerése által. A különböző jelenetek, részletek, alkotóelemek és motívumok egysége és egységessége az, ami a képet képpé, üzenetátadó látvánnyá emeli. Ez a kép transzcendens tere.

A festő célja, hogy transzcendens, vagyis magasabb rendű, nem anyagi értelemben vett világot mutasson fel, absztrakciók alkalmazásával. Ezek az absztrakciók jelek formájában kerülnek a képre, mintegy titkos írásként, mondhatni rejtjelekként, azonban jó esetben önmagukban hordozzák a megfejtés kulcsát is. Ehhez az szükségeltetik, hogy őszintén és szeretettel alkalmazzuk a képírást, akkor a világ, vagyis a kép nézője, értelmezve azt, befogadóvá válhat. Ha viszont hiányzik a képből ez a személyes érzelmi töltet, akkor idegennek és bizonytalanoknak tűnhet, nehezebben jön létre a kapcsolat.

A festő szándéka szerint az igazságot festi festékekkel vászonra ecsettel, a képzetbeli térrel és térben dolgozik, teremtő aktust végez, Végül a szemlélő számára is láthatóvá, elérhetővé válik a teremtmény, amely jó esetben rendelkezik az igazság átadásának képességével. Heidegger megállapítása szerint *„A műalkotás a maga módján feltárja a létező létét. A feltárás a műben történik, s ez nem más, mint felfedés, azaz a létező igazsága. A műalkotásban a létező igazsága lép működésbe.”*⁶ A képben megjelenik a festő sajátos jelleme, világlátása. Így a kép az alkotó tudásának, kultúrájának, képességeinek is érzékelhető tükrévé válik.

Ugyanakkor a festő elrejtett belső képe nem látható, arra csak következtetni lehet a külső kép üzenetéből. Tehát elsősorban nem a titkos belső világi jelennek

meg, azok elvont ideák, és mint ilyenek, hagyományos módon ábrázolhatatlanok, de mégis kivetülhetnek festés közben a képre, alakítva azt. Eckhart mester középkori keresztény misztikus teológus-filozófus megfogalmazása szerint: „A belső cselekedet már mindenkor magában hordozza a külső cselekedet teljes nagyságát, méretét és terjedelmét.”⁷

Az alakuló kép látványa folyamatosan újabb és újabb elképzelt képeket hoz létre az alkotó tudatában, amelyek újabb és újabb kivetülései egy folyamat befejezéseként végül eljutnak arra a pontra, amikor a festő tudatában már nem jelenik meg többé a belső kép, vagyis elkészült a mű.

De miért készülnek az alkotások, miért fest a festő, van-e célja, és ha igen, az mi? Ez az a kérdés, amelyet nem illik feltenni, vagy ha mégis, nem kapunk rá általánosan érvényes választ. Az elkészült kép folyamatosan jelen lévő, látható,

Revák István: *Fehérvári udvar* – tojástempera, vászon, 2018.

tapintható jelenség. Az alkotóban folyamatosan jelen lévő, de láthatatlan jelenség, egy gondolati struktúra végső manifesztálódása. A láthatatlan jelenség láthatóvá vált átlényegülése. A célhoz, végső soron a kép elkészültéhez – ami minden esetben más formában manifesztálódik, de minden esetben azonos processzus által –, út vezet. Valahonnan valahová. A festő élete és munkálkodása nem a megérkezés, hanem az úton levés, a belső kép dominanciája. A célba éréskor véget ér a belső kép élete, helyettesítőként megszületik a külső kép.

Revák István festményei tehát nem ábrázolnak, hanem megkísérlik felfedni a látvány kiváltotta élményt. Szinte minden alkalommal konkrét természeti, avagy ember által létrehozott látvány, élmény, esetleg cselekvéssor a kiindulási pont.

Revák István: *Műterem udvara* – tojástempera, olaj, vászon, 2019.

A valós formák absztrahálása közben megjelennek a hozzájuk kapcsolható egyéb képzetek vagy konkrét alakzatok. A permanens formai alakzatváltozások egy ritmikus, fejlődő rendszerben építik fel a képet. Az időbeni előrehaladás, a kép alakulásának periódusai, mondhatni, korszakai egy fejlődő mozgást képeznek. A kezdeti formákból, alakzatokból, a sejtelmes, káoszszerű részletekből a folyamatos átalakítás eredményeként, amikor már nincs mit elhagyni, nincs mit hozzátenni, akkor megszületik a kép. Habár Revák néha ezt az általánosan elfogadottnak tartott gyakorlatot is felülírja, ugyanis hosszabb idő elteltével előveszi a korábban késznek, vagy majdnem késznek gondolt képet, és újrakezdi a processzust, mintegy gyakorlatba ültetve Kassák Lajos szállóigévé vált mondását: *„Romboljatok, hogy építhessetek.”* Itt viszont érdemes felidézni a mondat kevésbé ismert és ritkábban idézett második felét is: *„És építsetek, hogy győzhessetek.”*⁸ Ebben a végső győzelemben ugyanis benne foglaltatik minden korábbi alak, forma, lendületes átalakítás, de legfőképp az alkotó öröme.

Viszont a festés esetlegességének része a kiszámíthatatlanság, az anyag váratlan önállósulása, korábban nem jelentkezett technikai megnyilvánulása. Ilyenkor egy akarattunktól független metamorfózisnak lehetünk tanúi. Ekkor a felkészült, magas szintű anyagismerettel rendelkező festő, mint amilyen Revák is, az ő sajátos, feszültségekkel telt, váratlan fordulatokra reagálni tudó belső énjének tudásával, koncentrált gondolataival és gyakorlati készségével szinte automatikusan átgondolja, „újratervezi” az alkotás processzusát.

Revák István a színek, színárnyalatok, festékek, kötőanyagok kiváló ismerője. Ő maga így ír erről: *„A színkeverésnek nemcsak technikája, hanem optikája és filozófiája is van. A vibráló színmező megnöveli, kitágítja a mű terét, mélységét, és ezek a nyomdai alapelvek az autonóm művészetben is hasznosulhatnak. Úgy gondolom, minden színnek megvan a sajátos kötőanyaga, amivel az a legelevenebb erejében kifejeződik. A vízbázisú nyelvek, a víz és olaj átmenetek, mint a tojástempera és az olajfestészet a lakkokkal – ezek arányai – határozzák meg a vizuális erőt, a szín sugárzását.”*⁹

Ha Revák István képeihez valamely kánon szerint közelítünk, a figurális absztrakt megnevezés lehetne a legtalálóbb. Képeinek színei, vonalai, kompozíciós rendje még megőriz valami utalást a kiindulás eredeti formáira, mintegy felidézve azok lelki képmását. Ugyanakkor téves lenne azt gondolni, hogy a figurális ábrázolásmód és a teljes absztrakció között helyezkednek el, mindkettőtől merített és alkalmazott részletekkel. Ide kívánczok Békési Sándor megállapítása: *„Ugyanis az a természeti formára utaló nyom, ami a figurális absztrakt képeken megjelenik, nem a természeti látvány elvonatkoztatásában megtett útnak a teljes absztrakció előtti megrekedt állapota, hanem fordítva: a teljes elvonatkoztatásnak felismeréséből fakadó visszaütés, mint figurális emlék a belső látás képzeteként.”*¹⁰

A művekre leginkább az egységes jelzöt tudnánk használni. Szinte mindegyik kép látványa különleges, egyedi, felismerhető, másoktól könnyedén elkülöníthető, csak az alkotóra jellemző, egyszerre mozgalmas, de ugyanakkor mégis valami megfoghatatlan fenséges nyugalmat is áraszt. Megjelenik egy alakzat, kiemelkedik és osztódik. Ez a motívumkiemelés egy kiérlelt, átgondolt, sokszorosán

Revák István: *Festő és modellje* – tojástempera, olaj, vászon, 2019.

megtapasztalt alkotói folyamat eredménye. Személyes interpretáció, az eredeti természeti képet sajátos, egyedi módszerrel átalakított, intellektuális kontroll alatt véghezvitt absztrakció. A festmények titka ebben az esetben is a festés műveletének egyediségében, személyességében rejlik, az pedig a festő értelmező és analízáló elméjében. Amikor az esztétikai motivációnál és a majdan elkészülő alkotás későbbi sorsánál fontosabb maga az alkotási folyamat, akkor ez a modellszerű cselekvéssor, alkotói módszer önállósul, a szellemi valóság térben és időben is állandósul, a festő új létdimenzióba kerül.

Végezetül álljon itt egy idézet Hamvas Bélától, akit Revák István szellemi mesterének tekint, megidézve a művész mű iránti alázatát. „Az embernek a mű iránt kötelezettsége van. (...) Ha az ember a mű magasabb valóságrendjében él, olyan hatalom jelenlétéről van tudomása, amely biológiai lényében levő erőkhöz képest határtalanul több, és merő örület az is, ha magát azzal azonosítja, az is, ha nem. A különbség az, ha életemet odaadom, csak szenvedek, ha a művet megtagadom, beszennyeződtem.”¹¹

JEGYZETEK:

- 1 Baksa Soós János: *A család*. Kex együttes, 1969–1971.
- 2 Luis Bunuel: *A burzsoázia diszkrét bája*. Oscar-díjas francia–spanyol film, 1972.
- 3 Paul Klee: *Alkotói vallomás*. Tillmann József Attila fordítása.
- 4 Dick Swaab: *A kreatív agy*. Libri Könyvkiadó Kft., Budapest, 2017. 132.
- 5 Hamvas Béla: *Titkos jegyzőkönyv*. MEDIO Kiadó, Budapest, é.n., 114.
- 6 Martin Heidegger: *A műalkotás eredete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 65.
- 7 Eckhart Mester: *Intelmek és tanító beszédek*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Kerepes, 2000. 105.
- 8 Kassák Lajos: *Ma*. 8. évf. 1. szám. (1922. 10. 15.)
- 9 Revák István: *Gondolataim tervezett kiállításom koncepciójáról*. Kézirat.
- 10 Békési Sándor: *Vizuális nyelv*. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, Budapest, 2015. 217.
- 11 Hamvas Béla: *Az életmű*. *Patmosz II*. MEDIO Kiadó, Budapest, 2004. 195.

*Elhangzott Revák István A szépség illata című kiállításának megnyitóján.
Halászy Károly Művelődési Ház, Alsónémedi, 2019. 09. 08.*